

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND

Inga Landõr

SUNDOSAÕIGUS TESTEERIMISVABADUSE PIIRANGUNA

Magistritöö

Juhendajad: *dr. iur.* I. Kull, *mag. iur.* U. Liin

2007

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Testeerimisvabadus ja selle piirangud	9
1.1. Testeerimisvabaduse olemus	9
1.2. Testeerimisvabaduse piirangud	14
2. Sundosa instituudi kui testeerimisvabaduse piirangu kujunemine	22
2.1. Sundosa instituudi kujunemine Euroopas	22
2.2. Sundosa instituudi kujunemine Eesti territooriumil	28
3. Sundosa instituudi eesmärgid ning testeerimisvabaduse ja sundosa instituudi põhiseaduslikud garantiid	34
3.1. Sundosa instituudi eesmärgid	34
3.2. Testeerimisvabaduse ja sundosa instituudi põhiseaduslikud garantiid	41
4. Sundosa piirava funktsiooni realiseerimine	48
4.1. Sundosa saama õigustatud isikud	48
4.2. Sundosa süsteemid ja sundosa suurus	57
4.2.1. Sundosa süsteemid	57
4.2.2. Sundosa suurus	61
4.3. Sundosast ilmajätmine	66
4.3.1. Sundosast ilmajätmise olemus	66
4.3.2. Sundosast ilmajätmise alused	68
4.3.3. Sundosast ilmajätmise kord	74
Kokkuvõte	77
Zusammenfassung	84
Kasutatud kirjanduse loetelu	90
Kasutatud normatiivmaterjalide loetelu	97
Kasutatud seaduseelnõude ja seletuskirjade loetelu	99
Kasutatud kohtupraktika loetelu	100
Kasutatud lühendid	101

Sissejuhatus

Pärimisõiguse keskseks ülesandeks on määrata kindlaks, kellele läheb üle isiku vara tema surma korral. Pärimisõigustatud isikute väljaselgitamisel võetakse eeskätt aluseks pärandaja viimse tahte avaldus, mis on vormistatud testamendi või pärimislepinguna. Testeerimisvabaduse põhimõtte kohaselt on pärandaja vaba otsustama, kellele ja millises ulatuses läheb üle tema vara tema surma korral. Pärimisõiguse üheks funktsiooniks on niisiis tagada pärandajale võimalikult ulatuslik vabadus oma pärimisjärgluse kujundamisel.

Samas on pärimisõiguse ülesandeks ka kaitsta perekonda kui ühiskonna alustala. Isikud, kelle heaolu eest oli pärandaja kohustatud hoolt kandma oma elu ajal, ei tohi pärandaja surma korral jääda kaitseta. Pärimisõigus peab järelikult looma mehhanismi, mis kindlustaks pärandaja lähedaste heaolu ka pärast pärandaja surma. Pärandaja perekonnaliikmete huvisid kaitstakse pärimisõiguses esmajoonel seeläbi, et perekonnaliikmetele läheb pärandaja vara üle siis, kui pärandaja pole jätnud õiguslikult kehtivat viimse tahte avaldust. Pärandaja lähemate perekonnaliikmete huvidega peab pärimisõigus aga arvestama ka siis, kui pärimine toimub pärandaja viimse tahte alusel ja pärandaja ise ei ole surma puhuks teinud korraldusega oma lähedaste heaolu eest hoolt kandnud. Pärandaja kohustus oma perekonnaliikmeid toetada leiab pärimisõiguses sellisel juhul väljundi pärandaja lähemate pereliikmete sundosaõiguses. Vajadust piirata testeerimisvabadust pärandaja lähemate perekonnaliikmete huvides teadvustati juba antiikses Roomas.

Testeerimisvabadus kätkeb endas ühtlasi võimalust jätta oma perekonnaliikmed pärandist ilma. Seejuures on oluline, et erinevalt muudest eluajal tehtavatest tehingutest tõuseb testamendi tegemisel pereliikmete huvide kahjustamise oht enam esile. Näiteks kinklepingute sõlmimisega võib pärandaja samuti kahjustada oma lähemate perekonnaliikmete huvisid, kuid testeerimisvabaduse teostamise puhul on oma pereliikmete

huvide kahjustamise oht suurem, kuna pärandaja isiklikult ei loobu surma puhuks korralduse tegemisega mitte millestki.¹

Nagu eelnevast nähtub, põrkuvad pärimisõiguse valdkonnas omavahel pärandaja kui indiviidi huvi ning sotsiaalne huvi pärandaja perekonna ja ühiskonna kui terviku huvide kujul. Pärimisõiguse regulatsioon peab suutma mõistlikul viisil tasakaalustada pärandaja testeermisvabadust ja pärandaja lähemate perekonnaliikmete huvi pärandist osasaamise vastu. Kaasaja õiguskordadele on iseloomulik püüe tagada võimalikult lai otsustusvabadus oma elu ja sealhulgas eriti oma varaliste suhete kujundamisel. Suundumust üksikisiku kujundusruumi avardamise poole võib täheldada kogu maailmas ka pärimisõiguse alal, kus üha enam väärtustatakse indiviidi vabadust oma äranägemisel korraldada oma vara saatust pärast surma.

Sellea seoses on käesoleval ajal Euroopas tekkinud intensiivne diskussioon² sundosaõiguse kui testeermisvabaduse piirangu üle. Esiteks otsitakse vastust küsimusele, miks on kaasaja ühiskonnas sundosa instituuti üldse vaja. Teiseks vaidlusi tekitavaks küsimuseks on see, kas sundosa peab olema tagatud üksnes pärandaja abivajavatele perekonnaliikmetele või väärivad pärimisõiguslikku kaitset sundosa näol ka materiaalselt kindlustatud lähemad perekonnaliikmed. Eri Euroopa õiguskordades on sellele probleemile lähenetud erinevalt. Lahendamist vajab samuti küsimus, kes pärandaja perekonnaliikmetest peaksid olema õigustatud saama sundosa. Lisaks on mitmes Euroopa riigis esile kerkinud küsimus sundosaõiguse vastavusest põhiseadusele. Eestiski on Riigikohus pidanud andma oma hinnangu³ sellele, kas pärimisseaduses⁴ sätestatud sundosaõigus on kooskõlas Eesti Vabariigi põhiseadusega⁵.

Sundosa instituuti puudutavate arutluste tulemusena on paljudes Euroopa õiguskordades jõutud tõdemuseni, et kehtiv sundosaõigus ei ole ajakohane. Nimelt on sundosaõigust hiljuti ulatuslikult reformitud Hollandis ja Prantsusmaal ning Saksamaalgi on teravalt diskuteeritud sundosaõiguse reformi suundade üle. Eestis on samuti teadvustatud pärimisõiguse ja sealhulgas sundosaõiguse reformimise vajadust. Eesti eraõiguse reformi lõpuleviimise raames on kavas 1. jaanuaril 1997. a. jõustunud pärimisseadus asendada

¹ T. Kipp, H. Coing. *Erbrecht. Ein Lehrbuch*. 14. Bearb. Tübingen, 1990, S 109.

² W. Pintens. *Die Europäisierung des Erbrechts*. – *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*, 2001, Nr 3, S 640.

³ Riigikohtu üldkogu 22. veebr. 2005. a. otsus, nr 3-2-1-73-04. – RT III, 2005, 8, 73.

⁴ Pärimisseadus. 15. mai 1996. – RT I 1996, 38, 752; RT I 2005, 39, 308.

⁵ Eesti Vabariigi põhiseadus. 28. juuni 1992. – RT 1992, 26, 349; RT I 2003, 64, 429.

uuega. Samas on pärimisõigus teatavasti üsna aeglaselt arenev õigusharu võrreldes teiste tsiviilõiguse harudega ning lähtuvalt asjaolust, et samal ajal soovitakse sundosaõigust erinevates Euroopa riikides oluliselt muuta, tõusetub küsimus, miks on käesoleval ajal osutunud vajalikuks sedavõrd ulatuslikud sundosaõiguse reformid. Seega tuleb uurida, kas eri riikide reformipüüdlused järgivad sarnaseid eesmärke ning millised arengusuunad üldse valitsevad kaasaja sundosaõiguses.

Eeltoodu annab aluse asuda seisukohale, et sundosa on oluline pärimisõiguse instituut, mis kahtlemata vajab analüüsimist. Sundosaõiguse kui testeerimisvabaduse piirangu uurimine on oluline ka tulenevalt asjaolust, et seni ei ole Eestis ilmunud ühtegi põhjalikku teaduslikku tervikkäsitlust sundosa instituudi kohta.

Käesolevas töös uuritakse sundosaõiguse olemust, eesmärki ja suundumusi Eesti õiguskorras, aga ka laiemalt Euroopa õigusruumis. Töö põhieesmärgiks on sundosaõiguse analüüsimise alusel leida vastus küsimusele, miks on sundosa instituuti kaasaja ühiskonnas vaja, ning sellest lähtuvalt vastus küsimusele, kellele, millises ulatuses ja millisel kujul tuleb tagada pärandist sundosa. Töö üheks eesmärgiks on anda kriitiline hinnang Eesti kehtivale sundosaalasele regulatsioonile võrdluse pinnalt teiste riikide vastavate normidega. Teiseks oluliseks eesmärgiks on anda hinnang Eesti pärimisõiguse reformiga sundosaõiguses kavandatavatele muudatustele, arvestades sundosaõiguse arengut kaasaja Euroopas. Töös on võrdlevalt uuritud esmajoones germaani ja romaani õigusperekonda kuuluvate riikide sundosaõigust. Sellele lisaks on käsitletud Inglise õiguse lahendust pärandajale lähedaste isikute toetamiseks pärandvara arvel. Kuigi Inglise õiguses ei tunta otseselt sundosa instituuti, on ka Inglise õiguses peetud vajalikuks lahendada konfliktolukorda, mis võib tekkida juhul, kui pärandaja ei ole oma viimse tahte avalduses kandnud hoolt oma lähedaste eest, keda ta oli kohustatud elu ajal ülal pidama. Seetõttu võib ka Inglise õiguse lahendust tinglikult lugeda üheks sundpärimise mudeliks.

Töös on lähtunud järgmistest hüpoteesidest:

- 1) Eesti õiguskorras on pärandaja lähematele perekonnaliikmetele pärandist ilmajätmise puhuks loodud minimaalne kaitse ja pärandajale on privaatautonomia tagatud märgatavalt laiemas ulatuses kui enamikus Mandri-Euroopa riikides.

2) Eestis kavandatud sundosaõiguse reform laiendab pärandaja testeerimisvabadust veelgi.

Uurimismeetoditena on käesolevas töös kasutatud peamiselt ajaloolist, teleoloogilist ja dogmaatilis-võrdlevat meetodit.

Töö on jagatud neljaks peatükiks.

Esimeses peatükis käsitletakse testeerimisvabadust ja selle piiranguid, kuna sundosa instituut piirab oma olemuselt pärandaja testeerimisvabadust. Kõigepealt keskendutakse selles peatükis privaatautonomia põhimõttele, kuna testeerimisvabadus on pärandaja privaatautonomia väljenduseks. Seejärel analüüsitakse testeerimisvabaduse mõistet ja selgitatakse testeerimisvabaduse funktsioone. Järgnevalt vaadeldakse testeerimisvabaduse avaldumise viise: tegemise, sisu-, vormi- ning muutmise ja tühistamise vabadust. Kuivõrd nimetatud vabadused ei ole piiramatud, uuritakse ka vastavaid piiranguid ja nende üldisi eesmärke.

Teises peatükis käsitletakse sundosa instituudi kui testeerimisvabaduse piirangu kujunemist. Eesmärk on välja selgitada, mis üldse andis tõuke sundosa instituudi tekkeks ja miks on Euroopas ajalooliselt välja kujunenud erinevad sundosa süsteemid. Eraldi vaadeldakse seda, kuidas on testeerimisvabadust piiratud pärandaja perekonna huvides Eesti õigusajaloos ja millised tegurid on neid arenguid mõjutanud.

Kolmandas peatükis otsitakse esmalt vastust küsimusele, miks piiratakse kaasaegses Euroopa õigusruumis testeerimisvabadust sundosaõiguse kaudu. Sundosa saamise õigust on nüüdisajal mitmes Euroopa riigis kahtluse alla seatud, kuid vaatamata sellele on ikkagi otsustatud sundosa instituuti mitte ära kaotada. Eesmärgiks on uurida, miks on peetud õigeks seda pärimisõiguse instituuti alles hoida. Lisaks uuritakse töö kolmandas peatükis testeerimisvabaduse ja sundosa instituudi põhiseaduslikke garantiisid. Kõigepealt käsitletakse pärimisseadusega kehtestatud sundosa instituudi vastavust Eesti Vabariigi põhiseadusele. Eesti kohtupraktikas on nimelt tõusetunud küsimus, kas materiaalselt kindlustatud ja sealhulgas faktiliselt töövõimeliste isikute sundosa saamise õigus on kooskõlas põhiseaduses sätestatud pärimisõiguse garantiiga. Samuti uuritakse seda, kas põhiseaduslik pärimisõigus hõlmab sundosaõigust. Siinkohal käsitletakse ka seda, millisele

seisukohale on teistes Euroopa riikides asunud sundosaõiguse põhiseaduspärasuse ja põhiseadusliku pärimisõiguse sisustamise osas.

Neljandas peatükis analüüsitakse testeerimisvabaduse piiramise realiseerimist sundosa instituudi kaudu. Põhitähelepanu on pööratud Eesti kehtivale ja kavandatavale sundosaõigusele. Lisaks uuritakse teiste Mandri-Euroopa riikide sundosaõigust ja alternatiivset Inglise sundpärimise mudelit. Esmalt otsitakse vastust küsimusele, kes on õigustatud saama sundosa ja kellel üldse peaks olema sundosa saamise õigus. Järgnevalt uuritakse sundosa süsteeme ja suurust erinevates Euroopa riikides. Eesmärgiks on välja selgitada erinevate testeerimisvabaduse piiramise viiside eelised ja puudused. Lõpetuseks analüüsitakse seda, kas pärandaja ise saab takistada sundosa piirava funktsiooni realiseerumist. Eesmärgiks on avada sundosast ilmajätmise olemus võrdluse pinnalt teiste sundosa pärimist välistavate alustega ning analüüsida sundosast ilmajätmise aluste ja korraga seonduvaid probleeme.

Töö kokkuvõttesse on koondatud uurimistöös esitatud olulisemad seisukohad ja kokkuvõttes on välja toodud ka järeldused töö sissejuhatuses püstitatud hüpoteeside kohta.

Allikmaterjalina on töös kasutatud nii eesti- kui ka võõrkeelset kirjandust. Töö tugineb valdavalt saksakeelsele kirjandusele. Töö kirjutamisel on aluseks võetud õigusajalugu käsitlevad teosed, põhiseaduste ja tsiviilseadustike kommentaarid ning pärimisõiguslased monograafiad ja teadusartiklid. Normatiivmaterjalidest on töös kasutatud eelkõige erinevate Euroopa riikide põhiseadusi ja tsiviilseadustikke. Eesti kehtivat sundosaaalast regulatsiooni on võrreldud Eestis varem kehtinud õigusaktidega (Balti Eraseadusest⁶ ENSV tsiviilkoodeksini⁷). Eesti pärimisõiguse reformiga kavandatava sundosaõiguse analüüsimisel on aluseks võetud pärimisseaduse eelnõu⁸ koos seletuskirjaga⁹ ja

⁶ Provinzialrecht der Ostsee-Gouvernements. Theil 3, Liv-, Est- und Curländisches Privatrecht, nach der Ausgabe von 1864 und der Fortsetzung von 1890, herausgegeben von H. Broecker, Jurjew, 1902.

⁷ ENSV tsiviilkoodeks. Ametlik tekst muudatuste ja täiendustega seisuga 1. jaanuar 1988. Tallinn, 1988.

⁸ Pärimisseaduse 27. aprilli 2007. a. eelnõu. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://eoigus.just.ee/?act=dok&subact=1&DOK_W=182533, 15. mail 2007.

⁹ Pärimisseaduse 27. aprilli 2007. a. eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://eoigus.just.ee/?act=dok&subact=1&DOK_W=182534, 15. mail 2007.

perekonnaseaduse eelnõu¹⁰. Töös on käsitletud ka Eesti Vabariigi Riigikohtu, Saksa Liitvabariigi Konstitutsioonikohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikat.

Töö autor soovib avaldada siirast tänu oma juhendajatele prof. I. Kullile ja U. Liinile heatahtliku suhtumise ja nõuannete eest. Autor soovib samuti tänada oma lähedasi toetuse eest.

¹⁰ Perekonnaseaduse 30. aprilli 2007. a. eelnõu. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://eoigus.just.ee/?act=dok&subact=1&DOK_W=182552, 15. mail 2007.

1. Testeerimisvabadus ja selle piirangud

1.1. Testeerimisvabaduse olemus

Kaasaja eraõigust iseloomustab rõhu asetamine üksikisiku vabadustele. Modernse eraõiguse baas ja tuum on eelkõige vabadus.¹¹ Modernse eraõiguse keskmes on indiviid oma vaba tahte ja vaba enesemääramisõiguse ehk privaatautonomiaga.¹² Privaatautonomia ongi eraõiguse valitsevaks põhimõtteks. See põhimõte tähendab õigussuhete kujundamist üksikisiku poolt vastavalt oma tahtele.¹³ Privaatautonomia põhimõttest tulenev õigussuhete kujundamise vabadus on tagatud Eesti Vabariigi põhiseadusega.¹⁴ Põhiseaduse preambuli kohaselt on Eesti riik rajatud vabadusele, õiglusele ja õigusele. Põhiseaduse ekspertiisikomisjon märgib, et asetades igauhe vabaduse esimesele kohale riigi alustalade seas ning tõstes ta seega ülimaliks väärtuseks, sätestab preambul liberalismi idee, mis on seega Eesti Vabariigi põhiseaduse kandvaks printsiibiks.¹⁵

Eraõiguse olulisim põhiseaduslik alus on PS § 19 lõikes 1 sätestatud igauhe õigus vabale eneseteostusele. Eneseteostusvabadus on R. Maruste määratluse kohaselt vabadus ise otsustada, mida teha või mida tegemata jätta ning kuidas oma elu kujundada ja ennast teostada.¹⁶ Eeltoodust lähtuvalt on põhiseaduse sätetel keskne tähendus privaatautonomia põhimõtte tagamisel. Samas ei ole eneseteostusvabadus piiramatult. Üksikisik saab vaid teatud piirides oma õigussuhteid vabalt kujundada. Nimelt peab vastavalt PS § 19 lõikele 2 igauks oma õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel arvestama teiste isikute õiguste ja vabadustega ning järgima seadust. Õiguslalases kirjanduses on märgitud, et õiguslikult tagatud vabadus on alati isikliku vabaduse väärtuse ja sellele vastanduvate teiste isikute huvivid peegeldavate väärtuste kompromiss.¹⁷

¹¹ M. Luts. Modernse eraõiguse võimalustest Eesti ajaloo. – Acta Historica Tallinnensia, 2002, nr 6, lk 40.

¹² Samas, lk 41.

¹³ W. Flume. Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts. Band 2. Das Rechtsgeschäft. 4. Aufl. Berlin, 1992, S 1.

¹⁴ L. Hallik. Tahteavaldus tsiviilõiguses. Magistratöö. Tartu, 2005, lk 28.

¹⁵ Eesti Vabariigi Põhiseaduse Ekspertiisikomisjoni lõpparuanne. Preambula. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.just.ee/10719>, 29. märtsil 2007.

¹⁶ R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Tallinn, 2004, lk 347.

¹⁷ O. Behrends. Die rechtsethischen Grundlagen des Privatrechts. – F. Bydliniski, T. Mayer-Maly (Hrsg). Die ethischen Grundlagen des Privatrechts. Wien, 1994, S 27.

Eneseteostusvabadusest lähtuva privaatautonomia põhimõttega seostub ennekõike lepinguvabadus, kuid privaatautonomia etendab liberaalses õigusriigis tähtsat osa eraõiguses tervikuna. Privaatautonomia väljenduseks on näiteks omandi-, abiellumis- ja ühinemisvabadus. Ka pärimisõiguses austatakse üksikisiku privaatautonomiat. Pärimisõiguses väljendub privaatautonomia põhimõtte esiteks testeerimisvabadusena.¹⁸ Teiseks privaatautonomia pärimisõiguslikuks väljenduseks on potentsiaalsetele pärijatele tagatud vabadus otsustada, kas võtta pärand vastu või mitte. Pärandaja võib küll määrata meelepärase isiku oma õigusjärglaseks, kuid see isik ei pruugi pärandit vastu võtta, kuna pärimine on vabatahtlik.

Testeerimisvabadus, mis realiseerib privaatautonomia printsiipi pärimisõiguses, on tagatud PS § 32 lõikega 4, mis sätestab, et pärimisõigus on tagatud.¹⁹ Õiguskirjanduse kohaselt on siinjuures tegemist ühelt poolt pärimisõiguse kui õigusinstituudi ja teiselt poolt pärimisõiguse kui subjektiivse õiguse garantiiga.²⁰ Kuigi testeerimisvabadust ei ole PS § 32 lõikes 4 *expressis verbis* nimetatud, hõlmab subjektiivne pärimisõigus PS § 32 lõike 4 tähenduses õigust avaldada viimset tahet. Ka Riigikohus on asunud seisukohale, et pärandaja testeerimisvabadus kuulub põhiseadusliku pärimisõiguse esemelisse kaitsealasse.²¹

Pärimisõiguse üheks aluspõhimõtteks on seega testeerimisvabadus. Testeerimisvabaduse legaaldefiniitsiooni Eesti kehtiv pärimisseadus ei sisalda. Testeerimisvabadust on õigusalases kirjanduses määratletud kui õiguskorras füüsilisele isikule antud võimalust teha surma puhuks oma vara kohta õiguslikult kehtivaid korraldusi.²² Testeerimisvabadus on tihedalt seotud omandiõigusega. Nimelt sisaldab omaniku võõrandamisõigus laiemas tähenduses ka õigust teha surma puhuks oma varanduse suhtes korraldusi.²³ Testeerimisvabadus on niisiis omandiõiguse olemuslik komponent. Ka Euroopa Inimõiguste Kohus on tuletanud testeerimisvabaduse omandiõigusest.²⁴ Riigikohus on samuti asunud seisukohale, et testeerimisvabadus on üks omandi käsutamise vabaduse

¹⁸ L. Michalski. BGB – Erbrecht. Heidelberg, 1999, S 1.

¹⁹ Testeerimisvabaduse põhiseaduslikest garantiidest kohta vt. käesoleva töö p 3.2.

²⁰ R. Alexy. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica eriväljaanne 2001, lk 19.

²¹ Riigikohtu üldkogu 22. veebr. 2005. a. otsus, nr 3-2-1-73-04. – RT III, 2005, 8, 73.

²² T. Kipp, H. Coing (viide 1), S 109.

²³ I. Tjutrumov. Pärimise ulatus. – Juriidiline ajakiri Õigus, 1936, nr 9/10, lk 437.

²⁴ European Court of Human Rights. Marckx vs Belgium, 13 June 1979, No 6833/74. Arvutivõrgus.

Kättesaadav:

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=marckx%20%7C%20vs%20%7C%20belgium&sessionid=12023925&skin=hudoc-en>, 29. märtsil 2007.

väljendus.²⁵ Testeerimisvabadus võimaldab isikul otsustada oma vara saatuse üle pärast surma vastavalt oma tahtele. Oluline on rõhutada seda, et surma puhuks korralduste tegemine ei oma mingit mõju korralduste tegija enda *inter vivos* tehingutele.²⁶ Seega ei teki pärandaja viimse tahte avalduses pärijaks nimetatul õigusi pärandaja varale enne pärandaja surma ning vara pärandamine ei piira kuidagi pärandaja õigust käsutada oma vara elavate vahel sõlmitavate tehingutega.

Pärimise aluseks Eesti õiguskorras on seadus või pärandaja viimne tahe, mis on avaldatud testamendis või pärimislepingus (PärS § 9 lg 1). Seega võib Eesti pärimisõiguses eristada kolme liiki pärimist: seaduse-, testamendi- ja pärimislepingujärgset pärimist. PärS § 9 lõike 2 kohaselt eelistatakse pärimisõigust pärimislepingu järgi pärimisõigusele testamendi järgi, neid mõlemaid aga pärimisõigusele seaduse järgi. PärS § 10 lõikes 2 on sätestatud, et kui pärandaja testament või pärimisleping käib ainult pärandi osa kohta, päritakse ülejäänud osa seaduse järgi.

Eespool toodust lähtuvalt toimub seadusjärgne pärimine pärandaja viimse tahte avaldusega hõlmamata vara osas. Seega on seadusjärgne pärimisjärglus oma olemuselt subsidiaarne.²⁷

Sundosaõigus loob siiski üldises pärimisaluste hierarhias erandi. Sundosaõiguse ülesandeks on piirata pärandaja testeerimisvabadust ning kaitsta teatud piirides pärandaja lähedaste isikute seadusjärgset pärimisõigust.²⁸ Testeerimisvabaduse põhimõtte kohaselt võib pärandaja soovi korral oma viimse tahte avalduses ka oma lähemad perekonnaliikmed pärandist ilma jätta. Kuid isegi juhul, kui pärandaja on surma puhuks teatud korralduses oma lähemad pereliikmed pärimiselt kõrvaldanud, on neil PärS §-s 104 sätestatud juhul ikkagi õigus pärida osa pärandaja varast. Seadusega on sundosa saajale tagatud õigus pärandaja viimse tahte vastaselt saada pärijaks. Selleks, et saada pärandist sundosa, ei ole vaja testamendi- või pärimislepingujärgsete pärijate nõusolekut. Sundosaõigus on niisiis loomult põhimõtteliselt imperatiivne, mistõttu võib väita, et sundosaõiguse kehtestamise kaudu on seadusandja sekkunud pärandaja privaatautonomiasse.

²⁵ Riigikohtu üldkogu 22. veebr. 2005. a. otsus, nr 3-2-1-73-04. – RT III, 2005, 8, 73.

²⁶ U. Liin. Pärimisleping ja selle seosed võlaõigusega. – *Juridica*, 2003, nr 10, lk 705.

²⁷ M. Harder. *Grundzüge des Erbrechts*. 4. Aufl. Berlin, 1997, Rn 31.

²⁸ U. Liin. Pärimisseaduses kehtestatud sundosa instituut. Vastavus põhiseadusele Riigikohtu üldkogu 22. veebruari 2005. a. otsusest lähtuvalt. – *Juridica*, 2006, nr 9, lk 638.

Samas ei ole mõistlik pärimisjärglust täies ulatuses seaduses imperatiivselt ette näha. Pärandajal peab olema võimalus avaldada viimset taht tulenevalt asjaolust, et seadusejärgse pärimise regulatsioon ei saa üksikjuhtumi kõiki iseärasusi arvesse võtta.²⁹ Seadusjärgse pärimise normistik lihtsalt ei suuda vastata kõigi pärandajate tahtele ega vajadustele. Testeerimisvabadus annab võimaluse pärandajal endal kujundada oma vara saatust pärast surma. Testeerimisvabadus võimaldab pärandajal jagada oma vara nii, nagu talle endale tundub olevat õiglane, ning kohandada pärimisjärglust vastavalt oma isiklikele ja majanduslikele suhetele ning soovidele.³⁰ Pärandaja saab viimse tahte avaldusega näiteks muuta seadusjärgsetele pärijatele seaduses ettenähtud pärandiosade suurusi. Tänu testeerimisvabadusele tekib pärandajal võimalus soodustada ka sugulasi, kellel konkreetsel juhul puuduks seaduse järgi õigus tulla pärima, ja isikuid, kellel õigust pärida seaduse järgi ei saagi tekkida. Näiteks Eesti õiguskorras on viimse tahte avalduse koostamine pärandaja jaoks ainus viis, kuidas pärandada oma vara või osa sellest oma vabaabielupartnerile. “Testeerimisvabadusest tulenevalt võib pärandaja seadusjärgse pärimisjärgluse regulatsiooni oma pärimisõigusliku käsutusega välistada ja määrata pärijaks näiteks selle perekonnaliikme, kes vajab toetust kõige rohkem. Ta võib pärimisõigusliku käsutusega määrata pärijaks isiku, kes sobib jätkama tema elutööd, näiteks juhtima ettevõtet, ning seega välistada, et pärijaks saab sobimatu seaduslik pärija.”³¹ Testaator saab testamendi kaudu näidata oma suuremeelsust, jättes vara näiteks sõpradele või heategevuseks.³²

Korraldus kellelegi surma korral oma vara jätta on tihti ajendatud testaatori soovist tasuda soodustatud isikule kas juba tehtud heateo eest või on see seotud ootusega, et soodustatud isik teeb midagi tulevikus pärandaja või tema lähedaste heaks. Niisiis võimaldab omaniku õigus määrata oma vara saatust pärast oma surma pärandajal talle kuuluvat vara kasutada elu ajal selliselt, et saada sellest tulu ilma seda tegelikult võõrandamata või koormamata.³³ Esile võiks tõsta seda, et soodsa võimaluse oma varast elu ajal kasu saada annab pärandajale pärimislepingu sõlmimine, sest vastavalt PärS § 95 lõikele 2 võib pärimislepingus kohustada teist lepingupoolt vastusoorituseks. Näiteks võib pärandaja sõlmida pärimislepingu, milles ta nimetab teise lepingupoole oma vara pärijaks ja teine

²⁹ N. Papantoniou. Die soziale Funktion des Erbrechts. – H. G. Isele (Hrsg). Archiv für die civilistische Praxis. 173 Bd. Tübingen, 1973, S 395.

³⁰ R. Frank. Erbrecht. München, 2000, S 38.

³¹ H. Brox. Pärimisõigus. 19. tr. Tallinn, 2003, äärenr 23.

³² C. Rendell. Law of Succession. London, 1997, p 7.

³³ U. Liin, U. Nagel. Abikaasade vastastikusest testamendist. – Juridica, 2001, nr 1, lk 35; D. Leipold. Erbrecht. Grundzüge mit Fällen und Kontrollfragen. 13. Aufl. Tübingen, 2000, Rn 48.

pool kohustub vastutasuks andma pärandajale ülalpidamist. Samas tuleb arvestada asjaolu, et pärimislepingut sõlmides piirab pärandaja oluliselt oma testeerimisvabadust.

Testeerimisvabadus on eraomandil põhineva ühiskonnakorra alustalaks. Testeerimisvabadus ja seda täiendav seadusjärgse pärimisjärgluse regulatsioon tagavad sisuliselt erapärimisõiguse. Erapärimisjärgluse põhimõte on kaasaja pärimisõiguse esmane põhimõte ja kõige üldisemalt tähendab see pärandvara riigile ülemineku eitust.³⁴ Vaid sellisel juhul, kui ei ole teisi pärijaid, pärib pärandaja vara kohalik omavalitsusüksus või riik (PärS § 18). Mida laiem on seaduse järgi pärimisele kutsutavate sugulaste ring ning teiseks mida suuremad võimalused on antud pärandajale endale oma vara kohta surma puhuks korraldusi teha, seda paremini on kaitstud ka eraomand riigi või kohaliku omavalitsuse omandiks muutumise eest.³⁵ Kui pärandaja on ise vaba otsustama, kellele läheb surma korral üle tema vara, vähenevad kohaliku omavalitsuse/riigi kui seadusjärgse pärija väljavaated omandada pärandajale kuulunud vara. Testeerimisvabadus võimaldab seega indiviidil end ka majanduslikult riigi vastu kindlustada.³⁶

Õiguskirjanduses on välja toodud, et testeerimisvabadus on üks teguritest, mis motiveerib isikuid vara soetama.³⁷ Pärandajale testeerimisvabadusest tulenev võimalus välistada pärandi ebamajanduslikku killustumist või olukorda, kus tema pärijaks ja elutöö jätkajaks saab selleks sobimatu seadusjärgne pärija, annab elu ajal vara soetamisele mõtte.³⁸ Õiguskorra poolt tagatud võimalus korraldada surma puhuks oma vara edasine saatus oma äranägemisel suurendab ühiskonnas indiviidide valmidust omandada vara hulgal, mis ületab elu ajal tekkivaid vajadusi. Teadmine, et elu ajal soetatud vara ei lähe surma korral esmajoonel üldsusele, vaid hoopis omaniku enda poolt elu ajal määratud isikule või siis seaduse järgi pärima õigustatud isikutele, innustab inimesi elu ajal isiklikku varandust suurendama ja see omakorda mõjub positiivselt majandusele.³⁹

³⁴ U. Liin. Pärimisõiguse põhimõtete rakendamise ulatus Eesti pärimisõiguses. Magistritöö. Tartu, 2006, lk 8.

³⁵ Samas, lk 8.

³⁶ H. Hetmeier. Grundlagen der Privaterbfolge in der Bundesrepublik Deutschland und in der DDR. Berlin, 1990, S 88.

³⁷ R. D. Oughton, E. L. G. Tyler, (ed). Tyler's Family Provision. Third edition. London, 1997, p 36.

³⁸ W. Schlüter. Grenzen der Testierfreiheit – Grenzen einer "Herrschaft aus dem Grabe". – W. Hadding (Hrsg). Festgabe Zivilrechtslehrer 1934/1935. Berlin, 1999, S 580-581.

³⁹ C. Winkler. Die Bedeutung des Erbrechts für die Sicherung von Familie, Eigentum und Unternehmen. – E. Bäck (Hrsg). Familien- und Erbrecht. Europas Perspektiven. 18. Europäischen Notarentage 2006, Wien, 2007, S 43.

Eeltoodule tuginedes võib kokkuvõtvalt märkida, et pärimisõigus juhindub sarnaselt teiste eraõiguse harudega vabadusest kui põhiseaduse alusväärtusest. Eraõigust iseloomustav privaatautonomia põhimõte väljendub pärimisõiguses eelkõige testeerimisvabadusena. Testeerimisvabadus annab pärandajale võimaluse seadusjärgsest pärimisjärglusest kõrvale kalduda ja kujundada oma vara saatust pärast surma vastavalt omaenda tahtele. Sundosaõigus aga seab nimetatud vabadusele teatava piiri.

1.2. Testeerimisvabaduse piirangud

Nagu eespool välja toodud, lähtub Eesti pärimisõigus privaatautonomia põhimõttest. Õigusosalases kirjanduses märgitakse, et privaatautonomial on neli koostisosa: sõlmimise vabadus, vormivabadus, sisuvabadus ja lõpetamise vabadus.⁴⁰ Nimetatud vabadused moodustavad põhimõtteliselt ka testeerimisvabaduse sisu. Kuigi testeerimisvabadusel on keskne tähendus kehtivas pärimisõiguses, ei ole see vabadus siiski absoluutne, vaid on allutatud mitmesugustele piirangutele.

Testeerimisvabadus sisaldab isiku õigust valida, kas ta avaldab viimset tahet testamendi või pärimislepingu vormis või mitte (tegemise vabadus).⁴¹ Seega on isikul õigus loobuda viimse tahte avalduse tegemisest ja mitte jätta surma puhuks korraldusi oma vara suhtes – sellisel juhul toimub pärimine seaduse järgi. Enamikul juhtudel päritaksegi vara seaduse järgi, näiteks Saksamaal⁴² ja Inglismaal⁴³ teeb ligi 30% pärandajatest surma puhuks korraldusi oma vara suhtes. Tähelepanu väärib asjaolu, et Prantsusmaal testeerib vaid 10% pärandajatest oma vara.⁴⁴ Euroopas tehakse testamente kõige enam aga Hispaanias - peaaegu pooltel juhtudel toimub pärimine viimse tahte alusel. Ühelt poolt on see tingitud ajaloolisest traditsioonist, mille järgi isikul on moraalist ja usust tulenev kohustus teha testament. Teiseks testamentide laia leviku põhjuseks on pärandajate selge soov välistada

⁴⁰ T. Zerres. Bürgerliches Recht. Ein einführendes Lehrbuch in das Zivil- und Zivilprozessrecht. 3. Aufl. Berlin, 2000, S 43.

⁴¹ R. Frank (viide 30), S 3.

⁴² Samas, S 11.

⁴³ J. Finch et al. Wills, Inheritance and Families. New York, 1996, p 32.

⁴⁴ A. Baumann. Gesetzliche Erbfolge und Möglichkeiten testamentarischer Erbeinsetzung im französischen Code Civil. Münster, 1996, S 191.

seadusjärgset pärimisjärglust, näiteks abikaasa positsioon seadusjärgsel pärimisel on Hispaania õiguses teiste Euroopa riikide pärimisõigusega võrreldes äärmiselt nõrk.⁴⁵

Õigust surma puhuks oma vara kohta korraldusi teha ei ole igäühel. Pärimisõigusliku käsutuse tegemine eeldab korraldusvõime olemasolu. Korraldusvõimeks nimetatakse testeerimisvõimet ja kehtiva pärimislepingu sõlmimise võimet.⁴⁶ Testeerimisvõime on võime kehtivalt teha testamenti, seda muuta või tühistada.⁴⁷ Korraldusvõime olemasolu viimse tahte avaldamise ajal on üks viimse tahte avalduse kehtivuse eeldustest ning nimetatud nõude eesmärgiks on tagada see, et pärandaja on piisaval määral vaimselt küps, arusaamisvõimeline ja moraalselt vastutustundlik, et teadvustada endale oma surmapuhuste korralduste tähendust ja tagajärgi.⁴⁸ Eesti õiguskorras on isik korraldusvõimeline, kui ta on teo- ja otsusevõimeline. Alaealistel isikutel niisiis puudub kehtiva õiguse kohaselt testeerimisvõime. Vaadates pärimisõigust kaasajal, näiteks Euroopa riikides, siis valdavalt reguleeritakse testeerimisvõime saabumine tavalise teovõime saamisest eraldi ja paljudel juhtudel on kehtestatud viimse tahte avalduse jaoks madalam vanusepiir kui muude tehingute tegemiseks.⁴⁹ Esiletõstmist väärib asjaolu, et Eesti pärimisõiguse reformi käigus kavandatakse uuendust, mille kohaselt antakse vähemalt 15 aasta vanusele alaealisele võimalus teha notariaalselt tõestatud vormis testamenti, kusjuures alaealine ei vaja testamendi tegemiseks oma seadusliku esindaja nõusolekut (PärS eelnõu § 27). Valitud lahendus on autori hinnangul kaasaegne ja põhjendatud.

Tuleb rõhutada asjaolu, et pärimisõiguslikud käsutused on ülimalt isikliku iseloomuga. PärS § 19 lõikest 2 ja § 95 lõikest 3 tuleneb asjaolu, et testeerimisvabadust saab pärandaja teostada vaid isiklikult. Kuigi tsiviilõiguses kehtib põhimõtteliselt reegel, et tehingu võib teha ka esindaja kaudu (TsÜS § 115 lg 1)⁵⁰, on surmapuhuste korralduste tegemise korral seadus- või tehingujärgne esindus pärimisseaduse kohaselt rangelt keelatud. Saksa õiguskirjanduses on väljendatud arvamust, et isiklikkuse nõude eesmärgiks on tagada see, et pärandaja ei saaks endalt ära veeretada moraalset vastutust pärimisjärgluse kujundamise

⁴⁵ S. C. Lapuente. New Developments in Spanish Succession Law. Spanish National Report for the XVIIth Congress of the International Academy of Comparative Law, 16-22 July, 2006, Utrecht, The Netherlands. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www2.law.uu.nl/priv/AIDC/PDF%20files/IIA1/IIA1%20-%20Spain.pdf>, 29. märtsil 2007, pp 3-4.

⁴⁶ U. Liin. Pärimisõigus. Tallinn, 2005, lk 62.

⁴⁷ W. Schlüter. Erbrecht. Ein Studienbuch. 14. Aufl. München, 2000, Rn 144.

⁴⁸ D. Olzen. Erbrecht. 2. Aufl. Berlin, 2005, Rn 238.

⁴⁹ U. Liin. Testeerimisvõime vanuselisest alampiirist Eesti pärimisseaduses. – Juridica, 2000, nr 6, lk 348.

⁵⁰ Tsiviilseadustiku üldosa seadus. 27. märts 2002. – RT I 2002, 35, 216; RT I 2007, 24, 128.

eest.⁵¹ Surmapuhustel korraldustel on reeglina oluline tähendus pärandaja lähemate pereliikmete jaoks ja seetõttu peab pärandaja need tegema ise.⁵² Kui pärandaja avaldab oma viimset taht isiklikult, on tema lähemad pereliikmed enam valmis aktsepteerima nende huve kahjustavaid korraldusi.⁵³

Testeerimisvabaduse üheks koostisosaks on ka sisuvabadus. Nimelt otsustab pärandaja, keda ta meeles peab ja kuidas ta kedagi meeles peab.⁵⁴ Võrreldes nõukogude õigusega annab kehtiv pärimisseadus pärandajale tunduvalt suuremad võimalused oma surma puhuks tehtavate korralduste sisu osas.⁵⁵ Nimelt lisas pärimisseadus aseannakusaaja nimetamise võimaluse, samuti tunnistab pärimisseadus eel- ja järelpärimist, pärandaja õigust teha surma puhuks tingimuslikke korraldusi ning seada piiranguid pärandi jagamisele pärijate vahel.⁵⁶

Samas ei saa pärandaja viimse tahte avalduse sisu täiesti vabalt määrata. Näiteks on testament tühine juhul, kui kõik testamendi korraldused on arusaamatud, mõttetud või üksteisele vastukäivad (PärS § 93). Surma puhuks tehtava korralduse vastuolu heade kommetega või avaliku korraga toob kaasa korralduse tühisuse (TsÜS § 86). Lisaks tuleb arvestada sellega, et pärimisseaduse kohaselt võib viimse tahte avalduses seada tingimusi ja piiranguid maksimaalselt kolmekümneks aastaks pärast pärandaja surma. Näiteks võib pärandaja vastavalt PärS § 147 lõikele 3 testamendi või pärimislepinguga keelata pärandvara jagamise, ent mitte kauemaks kui kolmekümneks aastaks arvates pärandi avanemisest.

Märkimisväärne sisuvabaduse piirang seisneb ka selles, et viimse tahte avalduse sisu kujundamisel tuleb valida seaduse poolt ette antud pärimisõiguslike korralduste tüüpide vahel. Seda õiguskindluse tagamise eesmärgil kehtestatud piirangut nimetatakse tüübisunniks ja see on *numerus clausus*'e ehk suletud loetelu põhimõtte väljenduseks pärimisõiguses.⁵⁷ Pärandaja on samas vaba otsustama, millise seaduses toodud pärimisõigusliku korralduse ta teeb. Ta ei pea oma viimse tahte avalduses ilmingimata määrama endale pärijat. Olulisemad pärimisõiguslikud korralduste tüübid lisaks pärija

⁵¹ L. Michalski (viide 18), Rn 207.

⁵² T. Kipp, H. Coing (viide 1), S 122.

⁵³ P. Deeg. Testierfreiheit und Typenzwang. Passau, 2003, S 66.

⁵⁴ R. Frank (viide 30), S 3.

⁵⁵ U. Liin (viide 34), lk 18.

⁵⁶ Samas, lk 18.

⁵⁷ R. Frank (viide 30), S 3; S. Buchholz u. a. / W. Däubler. Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 6. Erbrecht, Neuwied, 1990, Einl, Rn 19.

nimetamisele on annaku määramine, sihtkäsund, sihtmäärang ja testamenditaitja määramine. Ükskõik millises sõnastuses pärandaja oma korraldusi ka ei tee, ikka tuleb nende õiguslik mõte ja tähendus kindlaks määrata pärimisseaduses toodud korralduste tüüpidest lähtuvalt.⁵⁸

Testamendi kui tehingu eesmärgiks on muuta seaduses dispositiivselt kindlaksmääratud pärimise korda.⁵⁹ Testeerimisvabadusest tulenevalt on pärandaja õigustatud modifitseerima seadusjärgset pärimisjärglust ja soovi korral võib pärandaja kasvõi kõik seadusjärgsed pärijad v.a. kohaliku omavalitsusüksuse/riigi kui sundpärija pärimiselt kõrvaldada. Pärandaja ei pea surma puhuks tehtud korralduses avaldama pärandist ilmajätmise põhjust. Seadusjärgse pärija pärandist ilmajätmine pärandaja ühepoolse tahteavalduse alusel võib toimuda kahel moel:⁶⁰

1) Pärandaja võib konkreetsest seadusjärgsest pärijast vaikumisi mööda minna, pärandades kogu oma vara kellelegi teisele (positiivne testament).

2) Pärandaja võib oma viimse tahte avalduses sõnaselgelt välistada konkreetse seadusjärgse pärija pärimisõiguse pärijat nimetamata (negatiivne testament).

Saksa tsiviilseadustikus⁶¹ on otseselt §-s 1938 sätestatud, et pärandaja võib sugulase või abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse pärijat nimetamata testamendiga välistada. Eesti kehtiv pärimisseadus analoogset sätet ei sisalda, kuid ka Eestis saab pärimisseaduse mõtte kohaselt pärandaja teha negatiivse testamendi.

Nagu eespool märgitud, on sundosa näol seadusandja kehtestanud olulise piirangu pärandaja vabadusele pärandada oma vara soovitud isikule. Kuigi pärandaja võib oma viimse tahte avalduses vabalt määrata, kellele läheb üle tema vara pärast tema surma, tagab kehtiv pärimisseadus sundosa saama õigustatud isikule teatud minimaalse pärandiosa. Sundosa saama õigustatud isikul on seadusest tulenevalt õigus pärida osa pärandaja varast viimse tahte avaldusega soodustatud isikute kõrval. Seejuures väärib esiletõstmist asjaolu, et pärandaja ei saa sundosast kõrvale hiilida sel moel, et ta soodustab oma viimse tahte

⁵⁸ U. Liin (viide 46), lk 108.

⁵⁹ U. Liin (viide 49), lk 347.

⁶⁰ L. Michalski (viide 18) Rn 430.

⁶¹ Saksa tsiviilseadustik. BGB. Tallinn, 2001.

avaldukes sundosa saajaid tühisel määral. Sundosa saama õigustatud isik omandab õiguse pärida sundosa mitte üksnes pärandist ilmajätmise korral, vaid ka sellisel juhul, kui talle on pärandatud vähem, kui vastav isik seaduse järgi pärida võiks.

Sundosa legaaldefiniitsiooni Eesti kehtiv pärimisseadus ei sisalda. Sundosa mõiste on toodud näiteks Hispaania tsiviilseadustikus. Hispaania tsiviilseadustiku⁶² art 806 kohaselt on sundosa see osa pärandaja varast, mida pärandaja ei tohi käsutada, kuna seadusega on see reserveeritud sundpärijatele. Eesti kehtivas õiguses on PärS §-le 104 tuginedes ja Riigikohtu üldkogu 22. veebruari 2005. otsust⁶³ arvestades⁶⁴ võimalik sundosa määratleda kui osa pärandist, mida pärandaja lähematel töövõimetutel abivajavatel pereliikmetel on õigus pärida seaduse alusel, kui pärandaja on nimetatud isikud pärandist ilma jätnud või on nende seadusjärgseid pärandiosi vähendanud.

Eesti õiguskorras on pärandaja lähematele perekonnaliikmetele sundosa pärimine garanteeritud niisiis järgmisel juhul:

- 1) pärandaja on teinud surma puhuks oma vara kohta õiguslikult kehtiva korralduse (testamendi või pärimislepingu);
- 2) pärandaja on testamendi või pärimislepinguga pärandist ilma jätnud seaduse järgi pärima õigustatud üleneja või alaneja sugulase või abikaasa või on nende pärandiosi seadusjärgse pärimisega võrreldes vähendanud;
- 3) seaduse järgi pärima õigustatud üleneja või alaneja sugulane või abikaasa on töövõimetu ning vajab abi ja
- 4) puuduvad sundosa saamist välistavad alused.

Eesti õiguskorras on sundosaõigus niisiis seadusjärgne pärimisjärglus, mis võimaldab korrigeerida pärimist pärandaja viimse tahte alusel pärandaja töövõimetute abivajavate lähemate perekonnaliikmete kaitseks.

⁶² Código Civil español. Vastu võetud 24. juulil 1889. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.ucm.es/info/civil/jgstorch/leyes/cc_1034.htm, 21. mail 2007.

⁶³ Riigikohtu üldkogu 22. veebr. 2005. a. otsus, nr 3-2-1-73-04. – RT III, 2005, 8, 73.

⁶⁴ Lähemalt vt. käesoleva töö lk 31-32.

Sundosa instituudi mõte on kindlustada pärandaja teatud lähematele perekonnaliikmetele osa pärandist vaatamata sellele, et pärandaja seda ei soovi. Seda, milliseid eesmärke sundosa instituut teenib kaasaja Euroopas, on lähemalt käsitletud käesoleva töö punktis 3.1.

Testeerimisvabadus sisaldab ka pärandaja õigust valida viimse tahte väljendusvormi (vormivabadus). Võrreldes nõukogude õigusega on Eesti kehtivas pärimisõiguses pärandajale loodud oluliselt suuremad võimalused oma tahte väljendamiseks, kuna lisandunud on koduste testamentide ja germaani õigusperekonnale omane abikaasade vastastikuse testamendi tegemise ja pärimislepingu sõlmimise võimalus.⁶⁵ Kehtiv õigus tunneb testamendi vormidena notariaalseid testamente ja koduseid testamente. Notariaalseid testamente on kahte liiki: notariaalselt tõestatud testamendid ja notarile hoiule antud testamendid (PärS § 20 lg 2). Koduste testamentide seas võib eristada tunnistajate juuresolekul allakirjutatud ja omakäeliselt kirjutatud testamente (PärS § 20 lg 3). Lisaks on Eesti õiguskorras lubatud abikaasade vastastikune testament kui eriline testamendiliik ja viimse tahte väljendamine lepingu vormis ehk pärimisleping. Eestis on võimalik sõlmida ka negatiivse sisuga pärimislepingut ehk pärimisest loobumise lepingut. Selle õigusinstituudi eesmärgiks on tagada pärandajale suurem vabadus oma vara pärandamisel. Abikaasade vastastikuse testamendi ja pärimislepingu üheks erisuseks võrreldes üksiktestamendiga on see, et abikaasade vastastikuse testamendi ja pärimislepingu jaoks on ette nähtud vaid notariaalselt tõestatud vorm (PärS § 87 lg 3 ja § 100 lg 1). Eesti kehtiv pärimisõigus tunneb niisiis mitut liiki viimse tahte avaldusi ja võimaldab ka ühiselt surma puhuks korraldusi teha. Samas on oluline esile tõsta seda, et kui üldiselt valitseb tsiviilõiguses vormivabaduse põhimõte, siis pärandaja viimse tahte vormistamisele on seaduses sätestatud ranged nõuded, mida pärandaja peab täpselt järgima. Surmapuhustele korraldustele kehtestatud vorminõuded täidavad tõendus- ja hoiatusfunktsiooni, notariaalselt tõestatud testamentide ja pärimislepingute puhul lisandub juurde nõustamisfunktsioon.⁶⁶

Testeerimisvabadus hõlmab ka pärandaja õigust igal ajal oma varem tehtud viimse tahte avaldust muuta või tühistada (muutmise ja tühistamise vabadus). Juba tehtud korraldustest lahtiütlemiseks ei vaja testaator mingit põhjust ega pea ta ka oma uut otsust kellegi ees põhjendama.⁶⁷ Eesti pärimisõigus tunnustab aga ka siduva toimega viimse tahte avaldusi nagu abikaasade vastastikust testamenti ja pärimislepingut, mille puhul pärandaja ise

⁶⁵ U. Liin. Pärimisõiguse põhimõtetest. – Juridica, 1999, nr 3, lk 143.

⁶⁶ R. Frank (viide 30), S 58.

⁶⁷ U. Liin, U. Nagel (viide 33), lk 35.

vabatahtlikult piirab talle kuuluvat testeerimisvabadust. Abikaasade vastastikust testamenti saab abikaasade eluajal ühepoolselt tühistada, kuid testament muutub siduvaks, kui üks abikaasadest sureb ning kui abikaasade vastastikuses testamendis oli märgitud, kellele läheb üleelanud abikaasa pärand üle tema surma korral. Nimelt ei ole vastavalt PärS § 88 lõikele 2 sellisel juhul üleelanud abikaasal, kes on pärandi vastu võtnud, õigust seda abikaasade vastastikuse testamendi korraldust muuta ega oma surma korraks teistsuguseid korraldusi teha. Üleelanud abikaasa seotus vastastikuses testamendis tehtud korraldustega on oluline testeerimisvabaduse piirang ja toob endaga väga sageli kaasa üsna tõsiseid probleeme, kitsendades üleelanud abikaasa võimalusi oma edasist elu korraldada.⁶⁸ Romaani õigusperekonda kuuluvate riikide pärimisseadustes näiteks on vastastikused testamendid otsesõnu keelatud.⁶⁹

Veelgi enam piirab pärandaja testeerimisvabadust pärimislepingu sõlmimine, kuna pärimisleping on pärandajale siduv juba eluajal. Pärimislepingut reeglina ühepoolselt muuta ega lõpetada ei saa (PärS § 95 lõige 4). Üksnes teatud seaduses sätestatud juhtudel võib pärandaja pärimislepingut ühepoolselt notariaalse testamendiga muuta või selle lõpetada või nõuda pärimislepingu või selle osa kehtetuks tunnistamist. Pärimisleping jääb niisiis üldjuhul jõusse ka siis, kui see ei vasta enam pärandaja viimsele tahtele.⁷⁰ Seega on pärimisleping tehing surma puhuks, millega pärandaja jääb edaspidi seotuks. Rooma õiguses ei tuntud pärimislepingu instituuti, kuna testeerimisvabaduse lepingulist piiramist peeti ebamoraalseks ja lubamatuks.⁷¹ Kuni oma elu lõpuni pidi testaator olema täielikult vaba oma viimse tahte väljendamisel. Ükski lubadus, mille alusel testaator kohustus vara kellelegi jätma, ei saanud olla siduv.⁷² Tänapäevalgi on enamikus Euroopa õiguskordades Rooma õiguse eeskujul pärimislepingu sõlmimine keelatud.⁷³

Sundosaõigus testeerimisvabaduse piiranguna kohaldub seejuures mitte üksnes vabalt tühistatava viimse tahte avalduse tegemise puhul, vaid ka ülaltoodud siduva toimega viimse tahte avalduste tegemisel.

⁶⁸ U. Liin, U. Nagel (viide 33), lk 38-39.

⁶⁹ Samas, lk 35.

⁷⁰ P. Tuor, B. Schnyder, J. Schmid. Das Schweizerische Zivilgesetzbuch. Zürich, 1995, S 453.

⁷¹ C. T. Ebenroth. Erbrecht. München, 1992, Rn 247.

⁷² R. Zimmermann. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. Cape Town, 1992, p 708.

⁷³ C. T. Ebenroth (viide 71), Rn 247.

Kokkuvõtvalt võib märkida, et testeerimisvabadus avaldub viimse tahte avalduse tegemise, sisu-, vormi-, muutmise ja tühistamise vabaduses. Testeerimisvabadust tunnustatakse kõikjal Euroopas, kuid viimse tahte avalduste kasutussagedus erineb riigiti oluliselt. Kuigi testeerimisvabadus annab pärandajale õiguse otsustada, keda ta meeles peab ja kuidas ta kedagi meeles peab, ei saa pärandaja eirata häid kombeid, seaduses fikseeritud korralduste tüüpe ega sundosaõigust. Eesti õiguskorras pole pärandajal üldjuhul võimalik oma töövõimetuid abivajavaid lähemaid perekonnaliikmeid täielikult pärimiselt kõrvaldada, sest neile on ette nähtud teatud osa pärandist sundosa kujul. Testeerimisvabadusest tulenevalt on pärandajal õigus valida viimse tahte väljendusvormide vahel. Erinevalt paljudest Euroopa õiguskordadest on Eestis lubatud ka siduva iseloomuga viimse tahte avaldused, mis aga ei välista sundosa saamise õigust.

2. Sundosa instituudi kui testeerimisvabaduse piirangu kujunemine

2.1. Sundosa instituudi kujunemine Euroopas

Sundosa instituut pärineb Rooma õigusest. Algselt toimus Rooma õiguses pärimine aga seaduse järgi ning testamenti ei tuntud, seetõttu puudus ka vajadus sundosa instituudi järele. Ajapikku aga hakati tunnustama testeerimisvabadust ning sellest põhimõttest lähtusid ka XII tahvli seadused (451.-450. a. e. Kr.). XII tahvli seaduste kohaselt oli seadusjärgne pärimine sekundaarse tähtsusega – seda kohaldati üksnes siis, kui puudus testament.⁷⁴ Testamendi instituuti oli algselt tarvis juhaks, kui pärandajal ei olnud seadusjärgseid pärijaid.⁷⁵ Hiljem sai määravaks aga pärandajate soov pärandada oma vara tervikuna ühele seadusjärgsetest pärijatest, hoidmaks ära maaomandi killustumist. Majandussüsteemi arenedes ei olnud omandi killustumise vältimine enam nii tähtis ja testamendiga pärandamine muutus vähehaaval vabamaks: lubatud oli isegi see, et pärijaks võidi määrata isik, kes ei kuulunud pereliikmete hulka.⁷⁶

Kuna testamendiga jäeti sageli pärandist ilma isikud, kes rahva õiglase arusaamise järgi pidid pärandi saama, siis kujunes korrektiivina nn. sundpärimine.⁷⁷

Kõigepealt tekkis Rooma õiguses formaalne sundpärimine. Pärandist ilmajätmist polnud vaja põhjendada, ent kui pärandaja soovis esimese järgu pärijaid (*sui heredes*) pärandist ilma jätta, pidi ta neid sõnaselgelt mainima. Seega ei tohtinud pärandaja nendest vaikimisi mööda minna. Poegade pärandist ilmajätmise puhul tuli neid mainida nimeliselt (*nominatim exheredare*), vastasel juhul oli testament tühine. Seevastu tütreid ega lapselapsi polnud vaja nimeliselt ära märkida (*inter ceteros exheredare*). Kui pärandaja neid oma testamendis ei

⁷⁴ G. Dulckeit, F. Schwarz, W. Waldstein. Römische Rechtsgeschichte. Ein Studienbuch. 8. Aufl. München, 1989, S 63.

⁷⁵ M. Kaser, R. Knütel. Römisches Privatrecht. 17. Aufl. München, 2003, S 412-413.

⁷⁶ A. Aarnio. Testamendisätete arenguhooni. – P. Letto-Vanamo (koost). Soome õigusajaloo põhijooned. Tartu, 1993, lk 67.

⁷⁷ E. Ilus. Rooma eraõiguse alused. Toimetanud H. Pisuke. Tallinn, 2000, lk 175.

maininud, jäi testament kehtima, kuid nad said pärijaks nimetatud esimese järgu pärija kõrval seadusjärgse pärandiosa, teiste pärijate kõrval poole pärandist.⁷⁸

Nagu eelnevast nähtub, oli lähemate pereliikmete pärandist ilmajätmise kehtivuse ainsaks eelduseks formaalsuste järgimine. Õiguskirjanduse kohaselt oli nimetatud formaalsuste nõudmise eesmärgiks panna pärandaja, kes soovis oma lapsi pärandist ilma jätta, oma tegevuse üle tõsisemalt järele mõtlema.⁷⁹

Ühiskonna moraalilõdvenemisega Vana-Roomas vabariigi ajajärgu lõpul kaasnes testeerimisvabaduse kuritarvitamine. Praktikast esines üha sagedamini alusetut pärandist ilmajätmist.⁸⁰ Selline tegevus mõisteti Rooma ühiskonnas hukka ja seepärast kujundati Rooma õiguses välja materiaalne sundpärimine.

Pärandist ilmajäetud lähematele perekonnaliikmele anti õigus kohtus vaidlustada kohustusevastane testament (*querela inofficiosi testamenti*). Hageja pidi tõendama, et teda on ilma küllaldase aluseta pärandist ilma jäetud.⁸¹ Niisugust testamenti, milles oli küll järgitud *exhereditio* reegleid, kuid pärandist ilmajätmine oli toimunud küllaldase aluseta, käsitles kohus nagu puuduliku mõistuse juures koostatud testamendina ning tunnistas selle kehtetuks.⁸² Hiljem määrati, et pärandaja lähemal perekonnaliikmel ei ole õigust testamenti vaidlustada, kui talle on jäetud sundosa, s.o. üks neljandik seadusjärgsel pärimisel ettenähtud pärandiosast.⁸³

Kui pärandaja oli sundpärijale jätnud vara, kuid seda oli vähem kui sundosa, jäi testament kehtima, kuid sundpärijal oli õigus nõuda oma osa täiendamist sundosa suuruseni (*actio ad supplem legittimam*), kusjuures tegemist oli rahalise nõudega.⁸⁴ Oluline on esile tõsta seda, et kuni Rooma keisri Justinianuse reformideni 6. sajandil p. Kr. otsustas kohus oma äranägemisel, kas lähema perekonnaliikme pärandist ilmajätmine oli vaadeldaval juhul õiglane või mitte. Justinianus täpsustas erinevaid aluseid, mille puhul pärandist ilmajätmine

⁷⁸ H. Honsell, T. Mayer-Maly, W. Selb. Römische Privatrecht. Aufgrund des Werkes von Paul Jörs, Wolfgang Kunkel, Leopold Wenger. 4. Aufl. Berlin, 1987, S 463-464.

⁷⁹ I. Pokrovskii. Istorija Rimskogo prava. Sankt-Peterburg, 1999, str 506.

⁸⁰ H. Hausmaninger, W. Selb. Römische Privatrecht. 9. Aufl. Wien, 2001, S 349.

⁸¹ Samas, S 349.

⁸² I. Pokrovskii (viide 79), str 507.

⁸³ H. Honsell (viide 78), S 466.

⁸⁴ Samas, S 467.

loeti õiglaseks. Seejuures oli nõutav, et pärandaja tooks testamendis välja pärandist ilmajätmise põhjuse.⁸⁵

Niisiis algselt juhendus Rooma pärimisõigus eranditult perekonna pärimisjärgluse põhimõttest ja alles hiljem hakati tunnustama testeerimisvabaduse põhimõtet. Nende kahe printsiibi näol on tegemist vastandlike põhimõtetega. Perekonna pärimisjärgluse põhimõtte kohaselt läheb pärandaja vara tema surma korral üle tema perekonnale.⁸⁶ Vastavalt testeerimisvabaduse printsiibile määrab aga pärandaja ise, kellele läheb üle tema vara tema surma korral. Kuna kumbki nendest põhimõtetest ei ole teise suhtes ülimuslik, töötati Rooma õiguses mõlema põhimõtte tasakaalustamiseks välja sundosa instituut.⁸⁷

Sundosaõiguse lähtealuseks on seega perekonna pärimisjärgluse põhimõte. Perekonna pärimisjärgluse põhimõttel on olnud erakordselt suur roll germaani õiguses.

Varases germaani õiguses ei tuntud pärimist tänapäeva tähenduses. Pärimine kui õigusjärglus eeldab seda, et üksikisikut käsitletakse õiguste ja kohustuste kandjana. Algselt aga vaadeldi germaani õiguses inimest mitte indiviidina, vaid kogukonna liikmena.⁸⁸ Näiteks maatükk kuulus perekonnaühendusele ja perekonnapea ei tohtinud seda käsutada, sealhulgas teha selle suhtes korraldusi surma puhuks.⁸⁹ Igapäevaeluks hädavajalike esemete loovutamine väljapoole perekonda oli tollaegseid raskeid elutingimusi arvestades mõeldamatu. Üksnes isiklikud tarbeesemed, näiteks ehted, rõivad ja relvad kuulusid üksikisikule, kuid sellel asjaolul puudus tähendus pärimisõiguse seisukohast, kuna need esemed pandi kadunule hauda kaasa.⁹⁰ Seega ei tundnud varasem germaani õigus testeerimisvabadust.

Testament jõudis uudse vormina germaani juriidilisse ellu peamiselt katoliku kiriku mõjul.⁹¹ Katoliku kirikul oli vaja oma võimupositsiooni kindlustamiseks vara juurde saada. Kõige lihtsamalt võis kirik rikastuda, sundides oma alamaid loovutama oma varanduse või

⁸⁵ A. Borkowski. Textbook on Roman Law. 2nd ed. London, 1997, pp 243, 245.

⁸⁶ Perekonnapärimisjärgluse printsiipi rakendatakse seadusjärgsel pärimisel. Kui pärandaja ei ole teinud surma puhuks oma vara suhtes korraldusi, läheb pärand üle tema perekonnale. Vt: R. Frank (viide 30), S 2.

⁸⁷ T. Kipp, H. Coing (viide 1), S 7.

⁸⁸ H. Hetmeier (viide 36), S 15.

⁸⁹ D. Olzen (viide 48), Rn 25.

⁹⁰ H. Hetmeier (viide 36), S 16.

⁹¹ A. Aarnio (viide 76), lk 70.

vähemalt osa sellest usulistel eesmärkidel.⁹² Kirik püüdis praktikasse juurutada Rooma õigusest pärinevat testamendi instituuti, see aga põrkas järsult kokku germaani õigusega, mis eitas indiviidi vabadust enda omandi – eriti kinnisvara – vabaks disponeerimiseks, jättes selle õiguse sugukonnale.⁹³ Kinnisvara pidi varasel keskajal ilmtingimata suguvõsa omandisse jääma. Esialgu julgustas kirik inimesi isiklikke tarbeesemeid, mis tava kohaselt hauda kaasa pandi, loovutama kirikule või heategevuseks.⁹⁴ Seeläbi saavutati testeerimisvabadus vallasvara suhtes. Kiriku tugeva surve tõttu tohtis hingehoiu kindlustamise eesmärgil ka osa perekonna kinnisvarast kirikule loovutada.⁹⁵ Vabaks käsutamiseks jäetud osa suurus oli üksikutes õiguskordades erinev (1/3 kuni 1/10 pärandaja varast).⁹⁶ Kirikule määratud osa võis hiljem ka kellelegi teisele pärandada.⁹⁷

Keskaegses Euroopas valitses õiguslik killustatus ja testeerimisvabaduse ulatus oli regiooniti erinev. Lõuna-Prantsusmaal kui kirjutatud õiguse piirkonnas (*pays du droit écrit*), kus domineeris Rooma õiguse mõju, tunnustati testeerimisvabadust, kuid pärandaja lähimatele sugulastele oli tagatud sundosa, s.o. üks neljandik seadusjärgsel pärimisel ettenähtud pärandiosast. Põhja- ja Kesk-Prantsusmaal (*pays du droit coutumier*) kehtis seevastu germaani tavaõigus ja testeerimisvabadus oli üsna piiratud, kuna neli viiendikku päritud kinnisvarast (*propres*) oli reserveeritud pärandaja perekonnale.⁹⁸

Germaani õigustraditsioon, mille lähtealuseks oli perekonna õigus pärida pärandaja vara ja mis lubas pärandajal käsutada talle kuuluvat vara vaid piiratud ulatuses, võeti hiljem aluseks Prantsuse *Code civil*'is (1804). Siiski ei kandunud *Code civil*'i üle testeerimisvabaduse piiramisel päritud vara ja muul viisil omandatud vara eristamine. *Code civil*'is sätestati, et pärandaja, kellel on lähedasi sugulasi, võib elu ajal ära kinkida või testeerida üksnes teatud osa oma varast (*quotité disponible*), ülejäänud vara (*réserve*) on õigustatud pärima pärandaja lähisugulased (*héritiers réservataires*). Kui pärandaja on aga käsutanud rohkem vara, kui seaduse järgi on lubatud, ei muutu vastav käsutus automaatselt

⁹² A. Aarnio (viide 76), lk 70.

⁹³ H. Ylikangas. Miks õigus muutub? Seadus ja õigus ajaloolise arengu osana. Tartu, 1993, lk 90.

⁹⁴ T. G. Watkin. An Historical Introduction to Modern Civil Law. Aldershot, 1999, p 213.

⁹⁵ H. Hetmeier (viide 36), S 18.

⁹⁶ H. Coing. Europäisches Privatrecht. Bd I. Älteres Gemeines Recht (1500 bis 1800). München, 1985, S 53.

⁹⁷ M. Trulsen. Pflichtteilsrecht und englische family provision im Vergleich. Tübingen, 2004, S 6.

⁹⁸ J. Beckert. Unverdientes Vermögen. Soziologie des Erbrechts. Frankfurt am Main, 2004, S 40.

tühiseks, vaid tagajärjeks on see, et sundosa pärijatel on õigus esitada vähendamise hagi (*action en réduction*).⁹⁹

Testeerimisvabaduse piiramise kaudu sooviti Prantsusmaal välistada suurte varade koondumist üksikute kätte ja nõrgendada seeläbi aristokraatia võimupositsiooni. Seega piirati testeerimisvabadust poliitilise eesmärgi saavutamiseks.¹⁰⁰ Teiseks soodustas testeerimisvabaduse piiramist valgustuse ja revolutsiooniga seotud võrdsuse idee.¹⁰¹ Testeerimisvabadust peeti vajalikuks piirata tulenevalt laste loomulikust võrdsusest.¹⁰² 19. sajandil ja 20. sajandi alguses esitati Prantsusmaal ka ettepanekuid kehtestada täielik testeerimisvabadus või vähemalt laiendada testeerimisvabadust, kuid sundosa regulatsiooni reformimise katseid ei saanud siiski edu, kuna valitseva seisukoha järgi oleks testeerimisvabaduse laiendamine sattunud vastuollu võrdsuspõhimõttega, viimasesse aga suhtuti pühalikult.¹⁰³ Prantsuse sundosaõiguse reform viidi läbi alles 2006. a. ja olulised pärandaja testeerimisvabaduse laiendamisele suunatud muudatused jõustusid 1. jaanuaril 2007. a.¹⁰⁴

Saksamaal võeti Justinianuse õiguse retseptiooni tulemusena üle sundosa instituut, kuid sundosaõigust muudeti oluliselt. Kõigis enne Saksa tsiviilseadustiku jõustumist Saksamaal kehtinud õiguskordades tunti sundosaõigust, kuid enamasti oli sundosa näol tegemist rahalise nõudega.¹⁰⁵ Ka Preisi Üldine Maaõigus (1794) ja Austria tsiviilseadustik (1811) tagasid sundosa saama õigustatud isikutele loomuõiguse mõjul üksnes võlaõigusliku nõude pärijate vastu teatud rahasumma maksmiseks.¹⁰⁶ Sundosa saajal ei olnud seega nimetatud seadustike kohaselt õigust saada pärijaks. Niisugune *Code civil*'ist oluliselt erinev lahendus võeti eeskujuks BGB koostamisel. Pärimisõiguse regulatsiooni väljatöötamisel ei peetud *Code civil*'i sundosa kontseptsiooni ülevõtmist õigeks, kuna Prantsuse pärimisõiguse lähtepunktiks oli perekonna pärimisõigus.¹⁰⁷ BGB koostajad pidasid oluliseks pärandaja

⁹⁹ T. Kipp, H. Coing (viide 1), S 56.

¹⁰⁰ H. Coing. Europäisches Privatrecht. Bd II. 19. Jahrhundert. Überblick über die Entwicklung des Privatrechts in den ehemals gemeinrechtlichen Ländern. München, 1989, S 595.

¹⁰¹ J. Beckert (viide 98), S 64.

¹⁰² Samas, S 99.

¹⁰³ Samas, S 65.

¹⁰⁴ P. Malaurie. Les successions. Les libéralités. Paris, 2006, p 19-20.

¹⁰⁵ J. von Staudinger / U. Haas. Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Fünftes Buch. Erbrecht. §§ 2265 – 2338a. 13. Bearb. Berlin, 1998, Vorbem zu §§ 2303 Ff, Rn 7.

¹⁰⁶ K.-H. Gursky. Erbrecht. Heidelberg, 1999, S 125.

¹⁰⁷ H.-G. Mertens. Die Entstehung der Vorschriften des BGB über die gesetzliche Erbfolge und das Pflichtteilsrecht. Berlin, 1970, S 91.

käsitlusvabadust ja otsustasid seda piirata võimalikult vähe.¹⁰⁸ Saksa pärimisõiguse keskmes pidi olema pärandaja tahe.¹⁰⁹ BGB koostajad pooldasid sellist lahendust, mis ühelt poolt tagaks pärandajale piisavalt vabadust arvestada individuaalseid suhteid ja vajadusi, ent samas ei jätaks lähemate perekonnaliikmete õigustatud huvisid kaitseta. Lähemate perekonnaliikmetega arvestamist nõudis BGB koostajate meelest õiglus.¹¹⁰

Kriitikute ettepanekud anda sundosa saajale BGB-s pärija õiguslik seisund lükati tagasi, viidates sellele, et ei õiglus ega sundosaõiguse mõte ei nõua seda, et sundosa saaja peaks saama endale pärija positsiooni.¹¹¹ Peab märkima, et ka pärast BGB jõustumist diskuteeriti Saksamaal pikalt selle üle, kumba lahendust eelistada, kuid nüüdseks on jõutud tõdemuseni, et sundosa käsitlemine võlaõigusliku nõudena on end õigustanud.

Testeerimisvabadust on õiguskirjanduses nimetatud *common law* nurgakiviks,¹¹² kuid peab tõdema, et algselt oli testeerimisvabadus Inglise õiguses küllaltki piiratud. Ka Inglise õiguses kujunes testamendi tegemise õigus välja kiriku mõjul ja esialgu võis testamendiga pärandada vaid vallasvara. Kinnisvara ja osa pärandaja vallasvarast oli reserveeritud pärandaja lähematele perekonnaliikmetele. Kui pärandajal oli naine ja lapsed, pärisid nemad kaks kolmandikku vallasvarast ja ülejäänud vallasvara võis pärandaja testamendis vabalt käsutada. Kui pärima tuli üksnes pärandaja naine või lapsed, võis pärandaja käsutada poolt vallasvarast.¹¹³ Õigust testeerida kinnisvara hakati Inglise õiguses tunnustama alles 1540. a. *Statute of Wills* jõustumisel.¹¹⁴

Järk-järgult suurendati Inglise õiguses testeerimisvabadust ja alates 18. saj. valitses Inglismaal ulatuslik testeerimisvabadus.¹¹⁵ Esiletõstmist väärib asjaolu, et alates 1891. a. kehtis Inglise õiguses absoluutne testeerimisvabadus.¹¹⁶ Olukord muutus 1938. aastal, kui võeti vastu *Inheritance (Family Provision) Act*, milles Uus-Meremaa õiguse eeskujul tagati pärandaja teatud lähematele isikutele õigus pöörduda kohtusse ülalpidamise saamiseks

¹⁰⁸ H.-G. Mertens (viide 107), S 92, 94.

¹⁰⁹ Samas, S 40.

¹¹⁰ Samas, S 86.

¹¹¹ Samas, S 97.

¹¹² S. Grattan, H. Conway. Testamentary Conditions in Restraint of Religion in the Twenty-First Century: An Anglo-Canadian Perspective. – McGill Law Journal, vol 50, 2005, p 516.

¹¹³ T. E. Atkinson. Handbook of the Law of Wills and Other Principles of Succession, Including Intestacy and Administration of Decedents' Estates. 2nd ed. St. Paul, 1953, p 15.

¹¹⁴ K. Stadler. Das Versorgungselement im gesetzlichen Pflichtteilsrecht – mit Bezug zum englischen Erbrecht. Frankfurt am Main, 2004, S 135.

¹¹⁵ R. D. Oughton, E. L. G. Tyler (ed) (viide 37), p 3.

¹¹⁶ Samas, p 3.

pärandvara arvel. Seeläbi sätestati kaudne piirang testeerimisvabadusele. Siinkohal olgu võrdluseks toodud, et kõigis Mandri-Euroopa õiguskordades kindlustas tollal seadus pärandaja teatud lähematele perekonnaliikmetele õiguse saada osa pärandvarast. Inglise õiguses otsustati aga sellise süsteemi kasuks, kus ei eeldata, et ülalpidamist taotleval isikul on õigus saada toetust.¹¹⁷ Kohus otsustab lähtuvalt konkreetse kaasuse asjaoludest, kas rahuldada taotlus toetuse saamiseks pärandvarast või mitte. Inglise õiguse lahendus erineb Mandri-Euroopa riikide pärimisõigusest ka selle poolest, et finantstoetuse suurus ei ole kindlaks määratud seaduses, vaid on jäetud kohtu otsustada. Inglise õiguskomisjon kaalus 1970-ndatel aastatel mandrieuroopaliku sundosa regulatsiooni kehtestamist Inglise õiguses, kuid eelistas kokkuvõttes siiski diskretsionaarset süsteemi, kuna viimane tagab individualiseeritud õigluse ja sekkub testeerimisvabadusse minimaalselt.¹¹⁸ Taolise lahenduse juurde on Inglise õiguses jäädud tänaseni.

Kokkuvõtvalt iseloomustab pärimisõiguse ajalugu Euroopas areng objektiivselt pärimiskorralduselt subjektiivse pärimiskorralduse suunas ehk ettemääratud korralt vabaduse suunas.¹¹⁹ Testeerimisvabadusele pandi alus Vana-Roomas ja Rooma õigusest pärineb ka sundosa instituut. Keskajal tekkis kiriku ambitsioonide mõjul võimalus osa varast pärandada testamendiga. Kõigis Mandri-Euroopa suurtes eraõiguse kodifikatsioonides leidis rakendust testeerimisvabaduse põhimõtte, kuid samas kindlustati pärandaja lähematele perekonnaliikmetele õigus sundosale. Mandri-Euroopas võis eristada kahesugust lähenemist sundosale: sundosa saajale tagati kas pärija õiguslik positsioon või üksnes võlaõiguslik nõue pärijate vastu. Inglise õiguses seevastu hinnati väga kõrgelt testeerimisvabadust, mistõttu piirduti sellega, et anti pärandaja lähedastele võimalus pöörduda kohtusse ülalpidamise saamiseks pärandvara arvelt.

2.2. Sundosa instituudi kujunemine Eesti territooriumil

Eesti territooriumil kujunes pärimisõigus välja 1. või 2. sajandil ning Vana-Eestis tunti üksnes seadusjärgset pärimist.¹²⁰ Keskaegses Eestis tekkis seadusjärgse pärimise kõrvale ka lepingujärgne pärimine, mille puhul pärandaja ise oli määranud endale pärija. Testament

¹¹⁷ R. D. Oughton, E. L. G. Tyler (ed) (viide 37), pp 117-118.

¹¹⁸ Samas, p 26.

¹¹⁹ J. N. Druey. Grundriss des Erbrechts. 3. Aufl. Bern, 1992, S 24-25.

¹²⁰ V. E. Muhel (koost). Eestimaa õiguse ajalugu. Konspekt. Koostatud prof. J. Uluotsa loengute põhjal eksami- ja õppekavale vastavalt. 2. tr. Tartu, 1938, lk 98, 246.

kui instituut kujunes välja järk-järgult, kusjuures eriti pooldas seda pärimisõiguse instituuti kirik.¹²¹

Seega oli tekkinud võimalus käsutada oma vara surma puhuks, kuid testeerimisvabadus ei olnud kaugeltki täielik, kuna osa pärandaja varast oli algusest peale reserveeritud tema lähematele pereliikmetele. 1865. aastal jõustunud Balti provintside tsiviilseadustiku kohaselt oli pärandaja testeerimisvabadus oluliselt piiratud. Vastavalt BES-ile ei olnud Liivimaa linna- ja maaõiguse kohaselt pärandajal õigust teha korraldusi oma suguvõsast saadud mõisa või maa suhtes ja Eestimaal kogu pärimise teel saadud vara suhtes (BES § 1995). Nimetatud vara sai testamendiga pärandada üksnes juhul, kui pärandaja oli oma tüvikonna viimane esindaja või kui kõik seaduse järgi pärima õigustatud veresugulased andsid selleks nõusoleku (BES § 1997). Perekond kujutas endast majandusüksust agraarühiskonnas ja perekonnaliikmete toimetulek sõltus suuresti põlvest põlve päritud maast. Seega on loomulik, et perekonna huvi kaalus üles isiku huvi käsutada talle kuuluvat päritud vara.

Teiseks võib BES-s täheldada ka testeerimisvabaduse piiramist sotsiaalsest aspektist lähtuvalt. Nimelt pidid Liivi- ja Eestima õiguse kohaselt vanemad, kellel olid alaealised lapsed, kes ise endale veel elatist ei suutnud teenida ega omanud ka pärandit, millest jaguks nende kasvatamiseks ja ülalpidamiseks, jätma lastele oma vabalt testeeritavast varast siiski nii palju, kui see oli vajalik nende ülalpidamiseks ja seisusekohaseks kasvatamiseks seni, kuni nad end ise ülal pidada suudavad (BES § 2001). Seega peeti testeerimisvabadusest olulisemaks kaitsta vanema surma korral alaealiste laste kui pärandajast majanduslikult sõltunud isikute heaolu kuni seisusele vastava positsiooni saavutamiseni.

1940. a. tsiviilseadustiku eelnõus¹²² järgiti sundosa regulatsiooni koostamisel mandriuroopalikku traditsiooni, mille kohaselt kindlustatakse pärandaja lähematele perekonnaliikmetele õigus sundosale, sõltumata nende tegelikust abivajadusest. Vaatamata Saksa õiguse tugevale mõjule 1940. a. tsiviilseadustiku eelnõu koostamisel, ei lähtunud sundosa kuju reguleerimisel Saksa õigusest – võlaõigusliku nõude asemel sooviti sundosa saajale anda Prantsuse õiguse eeskujul pärija õiguslik seisund.

¹²¹ V. E. Muhel (koost) (viide 120), 247.

¹²² Eesti Vabariigi tsiviilseadustiku eelnõu EV Riigivolikogu erikomisjoni 12. märtsi 1940. a. redaktsioon. Tartu, 1992.

Lisaks kontinentaaleuroopaliku sundosa kontseptsiooni ülevõtmisele plaaniti Eestimaal 1930-ndatel aastatel piirata talundiomanike testeermisvabadust. Nimelt ei tohtinud talundiomanik 1939. a. talundite pärimise seaduse eelnõu kohaselt teha testamenti päritud talundi suhtes.¹²³ Käsitamis- ja testeermisvabadust piirava pärimiskorra vajalikkust talundite jaoks põhjendati mitmesuguste sotsiaal- ja rahvamajanduslike argumentidega, muuhulgas ka rahva elujõuga.¹²⁴

Teatavasti jäid eespool toodud regulatsioonid aga vastu võtmata, sest Eestis kehtestati nõukogude võim. 1. jaanuaril 1941. aastal kehtestati ENSV territooriumil Vene NFSV tsiviilkoodeks¹²⁵ ning selle kohaselt oli pärandaja testeermisvabadus oluliselt piiratud. Pärandaja võis oma vara testamendiga pärandada vaid isikutele, kes kuulusid seadusjärgsete pärijate ringi, ja riigile või organisatsioonidele (Vene NFSV TsK § 418). Lisaks oli Vene NFSV TsK § 422 märkuses 2 sätestatud, et pärandajal ei olnud õigust seadusjärgsest pärimisõigusest ilma jätta neid seadusjärgseid pärijaid, kes pärandaja surma hetkeks polnud veel saanud kaheksateistkümne aastaseks.

1. jaanuaril 1965. aastal jõustunud ENSV TsK kehtestas sundosa pärimise õiguse esiteks pärandaja alaealistele lastele. Teiseks oli sundosa tagatud pärandaja lastele (lapsendatutele), abikaasale, vanematele (lapsendajatele) ja ülalpeetavatele töövõimetuse korral (ENSV TsK § 540). ENSV TsK-s ei olnud defineeritud töövõimetuse mõistet, kuid praktikas lähtuti selle seadustiku kommentaarides¹²⁶ välja toodud töövõimetuse sisustamise juhiseist.

Õiguskirjanduses on märgitud, et nõukogude ideoloogia kohaselt pidi pärimisõigus täitma sotsiaalkindlustuslikku funktsiooni ja see väljendus teatud isikutele sundosa reserveerimisena.¹²⁷

Pärast Eesti taasiseseisvumist 1991. aastal otsustati eraõiguse reformimisel lähtuda 1940. aasta TsSE-st ja Mandri-Euroopa riikides, eeskätt germaani õigusperekonda kuuluvates riikides kehtivast eraõigusest. Sellest hoolimata jäädi 1. jaanuaril 1997. a. jõustunud

¹²³ M. Luts. Võtta kordki vabadust tõsiselt: Eesti eraõiguse reform kui ajalooline ja humanitaristlik väljakutse. – *Juridica*, 2003, nr 4. lk 269.

¹²⁴ Samas, lk 268.

¹²⁵ Vene NFSV tsiviilkoodeks. Ametlik tekst muudatustega kuni 1. juulini 1944 ühes paragrahvide järgi süstematiseeritud materjale sisaldava lisaga. Tallinn, 1945.

¹²⁶ J. Ananjeva, P. Kask, E. Laasik. Eesti NSV tsiviilkoodeks. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn, 1996, § 536.

¹²⁷ F. Foster-Simons. Development of Inheritance Law in the Soviet Union and the People's Republic of China. – *American Journal of Comparative Law*, vol 33, 1985, p 59.

pärimisseaduses nõukogude õigusest pärineva sundosa käsitle juurde, mille kohaselt on sundosa saamine seotud töövõimetusega, kuigi väliseksperdid olid sellise tingimuse suhtes kriitilised.¹²⁸ Võrdluseks olgu märgitud, et taasiseseisvumise järel Lätis kehtestatud 1937. a. tsiviilkoodeks sisaldab mandrieuroopalikku sundosaõigust, mis ei ole seotud töövõimetuse kriteeriumiga. Pärimisseaduse § 104 kohaselt kuuluvad aga sundosa saama õigustatud isikute ringi seaduse järgi pärima õigustatud töövõimetud alanejad ja ülenejad sugulased ning töövõimetu abikaasa. Erinevalt ENSV TsK-st ei toodud seega sundosa saama õigustatud isikute sätestamisel PärS §-s 104 eraldi välja pärandaja alaealisi ja töövõimetuid täisealisi lapsi.

Eesti kehtivasse pärimisseadusse võeti üle töövõimetuse nõue sundosa saamisel, kuid seaduses töövõimetuse mõistet lahti ei seletatud. Töövõimetuse mõiste määratlus sisaldus Eesti Vabariigi justiitsministri 3. novembri 1993. a. määrusega nr 6 kinnitatud notariaaltoimingute tegemise korras¹²⁹, mille p 144 kohaselt loeti töövõimetuteks pensioniikka jõudnud isikud; I, II ja III grupi invaliidid sõltumata sellest, kas neile isikutele on määratud vanadus- või invaliidsuspension; samuti isikud, kes ei ole saanud 16-aastaseks, õpilased aga 18-aastaseks. Samas kuigi pärast notariaaltoimingute tegemise korra nimetatud punkti kehtetuks tunnistamist ei sätestatud üheski õigusaktis, kuidas tuleks töövõimetuse mõistet sundosaõiguse kontekstis sisustada, käsitlesid notarid jätkuvalt kõiki vanaduspensionäre automaatselt töövõimetutena. Töövõimetuse mõiste taoline sisustamine on teatavasti tekitanud Eesti õiguspraktikas vastakaid seisukohti. Vaidlus selle üle, kuidas töövõimetuse mõistet tõlgendada, jõudis lõpuks ka Riigikohtusse, kusjuures Riigikohtu üldkogu asus oma 22. veebruari 2005. a. otsuses¹³⁰ järgmise seisukohale: “sundosa saajateks on üksnes need PärS § 104 nimetatud isikud, kelle võimalused ise ennast elatada on töövõimetuse tõttu piiratud ning vajavad seetõttu erilist abi. Töövõimetuse aluseks PärS § 104 kohaldamisel võib olla esmajoones eluiga, tervisekahjustus või puue, millest tulenevalt ei ole võimalik kas veel või enam endale elatist teenida. Samas tuleb aluseks võtta ka abivajaduse kriteerium, sest lisaks võimetusele endale elatist teenida on PärS § 104 kohaldamise eelduseks asjaolu, et isikul puuduvad piisavad vahendid enda elatamiseks muul viisil. Abivajaduse kindlaksmääramisel tuleb hinnata, kas sundosa saama õigustatud isik oli pärandaja surma hetkel tema ülalpidamisel või oli abivajaduse tõttu õigustatud

¹²⁸ U. Liin (viide 65), lk 144.

¹²⁹ Notariaaltoimingute tegemise kord, kehtestatud justiitsministri 3. novembri 1993. a. määrusega nr. 6. – RTL 1994, 8/9; RTL 1997, 10, 68.

¹³⁰ Riigikohtu üldkogu 22. veebr. 2005. a. otsus, nr 3-2-1-73-04. – RT III, 2005, 8, 73.

ülalpidamist saama. Üldkogu arvates on sätte tõlgendamisel mõistlik eeldada, et sätte rakendusallas on hõlmatud pärandaja alaealised alanejad sugulased. Nende puhul tuleks abivajadust eeldada, s.t. teised pärijad peavad nende sundosa õiguse välistatusele tuginemiseks abivajaduse puudumist vaidluse korral tõendama. Muudel juhtudel peab sundosa saamisele pretendeeriv isik ise tõendama, et ta on PärS § 104 mõttes töövõimetu.” (otsuse p 40-41). Riigikohus ei pooldanud niisiis notarite senist praktikat töövõimetus mõiste tõlgendamisel ja tõstis esile seda, et sundosa saamise aluseks on isiku faktiline võimetus tööd teha ja sellele lisaks isiku abivajadus.

Nagu eelnevast nähtub, on Eesti õigusajaloos sundosa testeermisvabadust piirav funktsioon pidevalt vähenenud. Lisaks ei ole Eestis perekonna pärimisjärgluse põhimõtte saavutanud sedavõrd tugevat mõju nagu näiteks Prantsuse õiguses. Eesti õiguskorras on sundosa pärimine oma olemuselt seadusjärgne pärimine, mis tuleb kõne alla vaid siis, kui pärimine toimub pärandaja viimse tahte alusel. Vastavalt Eesti pärimisõigusele on sundosa pärimise esmaseks eeltingimuseks see, et pärandaja peab olema teinud surma puhuks oma vara kohta õiguslikult kehtiva korralduse. Nagu töös eespool märgitud, ei saa Prantsuse õiguses pärandaja oma lähemate perekonnaliikmete sundosa vähendada ei vara kinkimise ega surmapuhuste korralduste tegemise teel. Seega saavad Prantsusmaal sundosa saajad oma õigused maksma panna ka seadusjärgsel pärimisel, kui pärandaja on oma eluajal kinkinud oma vara seadusega lubatust enam.¹³¹ Eestis aga sundosa pärimist ei toimu, kui pärandaja ei ole teinud surma puhuks oma vara kohta korraldusi, ja seda isegi sellisel juhul, kui pärandaja on surma eel kogu oma vara ära kinkinud selge eesmärgiga kahjustada sundosa saama õigustatud isikute huve. Eesti õiguses on sundosa instituut kujunenud testeermisvabaduse piiranguks. Sundosaõigus ei piira pärandaja õigust käsutada oma vara elavate vahel sõlmitavate tehingutega, kui pärandaja viimset tahet ei avalda.

Ajalooline tagasivaade näitab seega, et just nii nagu mujal Euroopas, toimus ka Eesti territooriumil pärimine algselt vaid seaduse järgi, kuid ajapikku arenes välja ka testeermisvabadus. BES regulatsioonile tuginedes võib väita, et Eesti õigusajaloos on perekonna kaitseks seatud märkimisväärsed piirangud pärandaja testeermisvabadusele. Kaasaja mandrieuroopalik sundosaõigus võeti aluseks 1940. a. tsiviilseadustiku eelnõu regulatsioonis. Sellest tõsiasiast hoolimata võeti kehtivasse pärimisõigusesse üle hoopis nõukogude õiguses kasutusel olnud mandrieuroopaliku sundosaõiguse kontekstis

¹³¹ A. Baumann (viide 44), S 82.

ainulaadne sundpärimise kontseptsioon, mille järgi määrav tähendus on isiku töövõimetusel. Riigikohtu poolse sundosaõiguse käsitlese kohaselt on sundosa saamise eelduseks aga faktiline töövõimetus ja abivajadus.

3. Sundosa instituudi eesmärgid ning testeerimisvabaduse ja sundosa instituudi põhiseaduslikud garantiid

3.1. Sundosa instituudi eesmärgid

Testeerimisvabadusest tulenevalt võib pärandaja oma lähemad perekonnaliikmed pärimiselt kõrvaldada. Samas võib sundosa instituudi ajaloolise arengu analüüsi alusel väita, et mainitud isikute pärandist ilmajätmist on läbi aegade Rooma õigusest alates peetud ebaõiglaseks. Nagu töös eespool märgitud, omab pärimisõiguses testeerimisvabaduse kõrval kesksel tähendust perekonna pärimisjärgluse põhimõte. Sundosa instituut, mille aluseks ongi perekonna pärimisjärgluse printsiip, on kujundatud vastukaaluks testeerimisvabaduse põhimõttele. Sundosaõigus ei luba testeerimisvabadusel muutuda absoluutseks. Perekonna pärimisjärgluse ja seega ka lähemate pereliikmete sundosaõiguse taga peitub huvi ühiskonna püsimise vastu.¹³² Sundosa instituudi üheks eesmärgiks on kaitsta perekonda kui ühiskonna eksistentsi alust.

Sundosa instituut soodustab pärandi jagamist ja seoses sellega oli varasematel aegadel sundosaõiguse ülesandeks takistada suurte varamasside ja majandusliku võimu koondumist üksikute kätte.¹³³ Sundosa abil püüti niisiis piirata kapitali kontsentreerumist. Nagu käesolevas töös eespool märgitud, omas selline argument sundosa kasuks olulist tähendust Prantsuse pärimisõiguse ajaloos. Ka BGB loomisel võeti sundosa nimetatud funktsiooni arvesse.¹³⁴ Kaasajal on sundosa puhul võimu koondumise ärahoidmise funktsioon oma tähtsuse minetanud, sest majanduslik võim on koondunud äriühingute kätte.¹³⁵

Õiguskirjanduses on avaldatud arvamust, et sundosaõiguse aluseks on mõte, et pärandaja on kohustatud ka pärast surma kandma hoolt oma lähedaste eest.¹³⁶ Ka Vana-Roomas põhines

¹³² U. Gerken. Pflichtteilsrecht zwischen Testierfreiheit und Familienerbfolge. Grundsätze und Reformvorschläge. – Der Deutsche Rechtspfleger, 1989, Nr 2, S 47.

¹³³ S. Kick. Ist das Pflichtteilsrecht noch zeitgemäß? – A. Willingmann u. a. (Hrsg). Jahrbuch Junger Zivilrechtswissenschaftler. Das deutsche Zivilrecht 100 Jahre nach Verkündung des BGB. Erreichtes. Verfehlt. Übersehenes. Stuttgart, 1997, S 174.

¹³⁴ T. Kipp, H. Coing (viide 1), S 54.

¹³⁵ J. von Staudinger / U. Haas (viide 105), Vorbem zu §§ 2303 Ff, Rn 20.

¹³⁶ H. Brox (viide 31), äärenr 542; J. Damrau (Hrsg). Praxiskommentar. Erbrecht. Sinzheim, 2004, Vorbem zu den §§ 2303 Ff, Rn 1.

sundosaõigus otsejoones sugulaste vastastikusel ülalpidamiskohustusel.¹³⁷ Õiguskirjanduses on rõhutatud, et pereliikmete eest hoolitsemise kohustuse automaatne lõppemine surmaga läheks vastuollu ühiskonnas valitsevate loomulike ootustega.¹³⁸ See, kui pärandist jääb täielikult ilma pärandaja pereliige, kelle suhtes pärandajal oli ülalpidamiskohustus, riivab ühiskonna õiglustunnet.

Algselt oli sundosa peamiseks eesmärgiks tagada üleelanud perekonnaliikmetele eksistentsiks vajalik miinimum. Agraarühiskonnas asendas perekondlik toetus riiklikku sotsiaalkindlustust. Kui perekonna toitja oli suvatsenud kõrvaldada oma lähemad pereliikmed pärimiselt, oli perekonna majanduslik toimetulek pärast pärandaja surma tõsiselt ohustatud. Sundosa instituuti oli niisiis vaja selleks, et oleks tagatud pärandist ilmajäetud pereliikmete äraelamine. Tänapäeval on seoses meditsiini arenguga inimeste keskmine eluiga oluliselt tõusnud ja enamasti on lapsed majanduslikult iseseisvunud ning loonud oma perekonna ja kodu, kui nende vanem sureb. Erinevalt varasemast ei too üldjuhul vanema surm kaasa olulisi muudatusi laste elukorralduses. Seevastu pärandaja abikaasa vajab sundosa enam, kuna tema jaoks on pärandvara äärmiselt tähtis senise elustandardi säilitamise seisukohast.¹³⁹

Eesti õiguses on sundosa eesmärgiks kehtiva pärimisseaduse eelnõu koostajate meelest kaitsta nende lähedaste inimeste huve, keda pärandaja abistas või oleks pidanud abistama juba oma eluajal.¹⁴⁰ Järelikult oleks seadusandja pidanud andma sundosa saamise õiguse pärandaja nendele lähematele perekonnaliikmetele, kelle suhtes pärandajal oli ülalpidamiskohustus. Ülalpidamiskohustus eeldab üldjuhul sugulase või abikaasa töövõimetust ja abivajadust (perekonnaseaduse¹⁴¹ § 60 lg 1, § 64 lg 1, § 21), kuid kehtivas pärimisseaduses seostati sundosa saamise õigus vaid lähema pereliikme töövõimetusega. *De lege ferenda* soovitakse siiski siduda sundosa saamise õigus otseselt perekonnaseadusest tuleneva õigusega saada ülalpidamist.

Järgnevalt võiks püstitada küsimuse, miks on sundosa instituuti vaja, kui abivajajate toetuseks on välja kujundatud riiklik sotsiaalhooldussüsteem. Siinkohal tuleb esile tõsta

¹³⁷ K. Spaht et al. The New Forced Heirship Legislation: A Regrettable "Revolution". – Louisiana Law Review, vol 50, 1989-1990, p 487.

¹³⁸ K. Stadler (viide 114), S 48.

¹³⁹ J. Ebke. Testierfreiheit und Pflichtteilsrecht. Die Antinomie von Freiheit und Pflicht des Erblassers in familienerbrechtlicher Perspektive. Tübingen, 2004, S 88.

¹⁴⁰ E. Silvet, I. Mahhov. Kuidas pärida ja pärandada. Tallinn, 1997, lk 50.

¹⁴¹ Perekonnaseadus. 12. oktoober 1994. – RT I 1994, 75, 1326; RT I 2006, 14, 111.

asjaolu, et abivajavate lähemate pereliikmete toimetuleku toetamine pärandvara arvel on kooskõlas sotsiaalhooldusõiguses valitseva subsidiaarsuspõhimõttega.¹⁴² “Esmane hoolitsuskohustus abivajavate perekonnaliikmete eest lasub perekonnal. Kui perekond ei ole suuteline oma abivajavate liikmete eest hoolitsema, siis on abivajavatel liikmetel õigus taotleda riigi abi.”¹⁴³ Arvestades seda, et pärandaja on elu ajal kohustatud hoolitsema oma pereliikmete eest ja selle kohustuse kuritahtlik rikkumine on ka kriminaalkorras karistatav, tuleb aktsepteerida seda, et pärandaja surma korral on tema ülalpidamisel olnud pereliikmetel õigus saada toetust pärandajale kuulunud vara arvel.

Inglise õiguses näiteks valitseb selline käsitlus, mille kohaselt pärandaja lähedaste õigus nõuda ülalpidamist ei lõpe, kui pärandaja sureb. Sellest tulenevalt on Inglise õiguse kohaselt üleelanud abivajavatel perekonnaliikmetel õigus saada toetust pärandvara arvel. Samas kui pärandvara ei ole piisavalt kõigi pärandaja ülalpidamiskohustuste täitmiseks, peab kohus hindama konkreetse juhtumi asjaolusid ning nende pinnalt leidma õiglase tasakaalu ja sellest lähtuvalt määrama toetused. Kohus peab võtma arvesse iga isiku majanduslikku seisundit ja vajadusi, aga ka pärandaja vara päritolu, näiteks seda, et ülalpidamise taotleja on aidanud üles ehitada pärandaja ettevõtet.¹⁴⁴ Inglise õigus niisiis ei tunne otseselt sundosa instituuti, kuid siiski ei jäta pärandaja lähedasi, keda pärandaja oli kohustatud ülal pidama, kaitseta.

Kontinentaal-Euroopa õiguskordades seevastu ei ole sundosa saamine reeglina seatud sõltuvusse isiku õigusest nõuda pärandajalt ülalpidamist. Näiteks Saksamaal ja Šveitsis, kus sundosa saamise eelduseks ei ole õigustatud isiku abivajadus, rajaneb sundosaõigus niisugusel ideel, mille kohaselt pärandaja on kohustatud kandma niipalju kui võimalik hoolt oma lähedaste perekonnaliikmete tuleviku eest.¹⁴⁵ Sellisest vaatepunktist lähtub ka Prantsuse õigus. Prantsusmaa hiljutise pärimisõiguse reformi käigus arutleti sundosa vajalikkuse üle ja otsustati sundosa instituut Prantsuse õiguses siiski säilitada, arvestades

¹⁴² S. Werkmüller. Rechtspolitische und rechtsvergleichende Aspekte des geltenden Pflichtteilsrechts. Frankfurt am Main, 2002, S 69; D. Henrich. Testierfreiheit vs. Pflichtteilsrecht. München, 2000, S 13.

¹⁴³ G. Tavits. Sotsiaalhooldusõigus. Tallinn, 2006, lk 45.

¹⁴⁴ R. Kerridge. Parry & Clark: The Law of Succession. 10th ed. London, 1996, p 132.

¹⁴⁵ P. Tuor, B. Schnyder, J. Schmid (viide 70), S 460.

sedä, et sundosa väljendab pärandajapoolset postuumset lähisugulaste abistamise kohustust.¹⁴⁶

Sundosa instituut väljendab perekondlikku solidaarsust. Perekonnaliikmetega tunnetatakse ühtekuuluvust ja perekonnaliikmed on need, kelle peale võib loota. Perekond on kestev solidaarsuspõhimõttele tuginev ühendus, mille liikmed toetavad üksteist moraalselt ja abistavad üksteist materiaalselt. Siinkohal võiks märkida, et Riigikohtu üldkogu 22. veebruari 2005. a. otsusele lisatud eriarvamuses on samuti juhitud tähelepanu sellele, et ühiskonnas tunnustatud kõlbeliste põhimõtete kohaselt abistavad lähimad pereliikmed vastavalt oma võimalustele üksteist ka siis, kui kõne all on sellise pereliikme areng või elujärje parandamine, kes on töövõimeline ja otsese puuduse all ei kannata.¹⁴⁷ Kui isik sureb, siis temal elu ajal lasunud õiguslik ja kõlbeline kohustus hoolitseda oma pereliikmete eest annab pereliikmetele aluse nõuda pärandist sundosa.

Saksa õiguskirjanduses on välja toodud seda, et sundosa instituut soodustab perekondlikku solidaarsust, sest kui isik teab, et tal on õigus teatud osale pereliikme pärandist, suureneb tema valmidus toetada perekonnaliiget, sõltumata seaduslikust ülalpidamiskohustusest.¹⁴⁸ Seega aitab sundosaõigus kaasa üksteise abistamisele ja toetamisele perekonnas. Saksamaa Konstitutsioonikohus tõi oma 19. aprilli 2005. a. otsuses esile seda, et “pärandaja ja tema lapsed moodustavad eluaegse ühenduse, mille raames nii vanem kui ka lapsed ei ole üksnes õigustatud, vaid on ka kohustatud üksteise eest materiaalselt ja isiklikult vastutama. Sundosaõigus lähtub nagu ülalpidamisõiguski pärandaja ja tema laste vahelistest perekonnaõiguslikest suhetest ning kannab üldjuhul põlvnemisel ja enamasti perekondlikul kooselul põhineva põlvkondade vahelise solidaarsuse üle pärimisõiguse valdkonda. Vastastikusest laiaulatuslikust hoolitsemise kohustusest lähtuvalt tagatakse lapsele vanema surma korral sundosaõiguse kaudu majanduslik alus lahkunu varast.”¹⁴⁹

Nii Saksa kui Inglise õiguskirjanduse kohaselt on sundosa üheks eesmärgiks hüvitada pärandaja lähemale pereliikmele tema poolt pärandvara soetamisesse antud panus. Tuleb

¹⁴⁶ Projet de loi portant réforme des successions et des libéralités. Rapport n° 343 (2005-2006) de M. Henri de Richemont, fait au nom de la commission des lois, déposé le 10 mai 2006. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.senat.fr/rap/105-343-1/105-343-11.pdf>, 29. märtsil 2007, p 33.

¹⁴⁷ Kohtunik A. Kulli eriarvamus. Riigikohtu üldkogu 22. veebr. 2005. a. otsus, nr 3-2-1-73-04. – RT III, 2005, 8, 73.

¹⁴⁸ H. Hetmeier (viide 36), S 83.

¹⁴⁹ Die Entscheidung des Bundesverfassungsgerichts. BVerfG, 1 BvR 1644/00 vom 19.4.2005. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.bverfg.de/entscheidungen/rs20050419_1bvr164400.html, 29. märtsil 2007.

arvesse võtta seda, et pärandaja vara ei ole moodustunud üksnes pärandaja enda pingutuste abil, vaid ka tema perekonnaliikmete (eriti abikaasa) poolt antud panuste toel. Sel põhjusel käsitletakse pärandaja perekonnaliikmeid loomulike pärijatena.¹⁵⁰ Kuni industrialiseerimiseni kujutas perekond endast majandusüksust põllumajanduses, käsitööstuses või kaubanduses.¹⁵¹ Tänapäeval ei ole enam perekonna näol tegemist tootmisüksusega, kuid pärandaja lähemad perekonnaliikmed mõjutavad ikkagi oluliselt pärandaja majanduslikku olukorda. On väljendanud arvamust, et “pereinimene loob materiaalseid hüvesid perekonna baasil, kõigi pereliikmete toel ja vastastikusel abil. Hindamist väärrib ka perekonna osa tööle inspireerimisel ja töömeeleolu loomisel ning vara soetamise motiveerimisel. Pereliikme loodut võib tinglikult käsitada perekonna ühistöö viljana.”¹⁵² Saksa õigusteadlane D. Leipold toob esile, et laste kasvatamise ja nende õpingute rahastamisega loovad vanemad aluse oma laste hilisemale erialasele tegevusele. Pärandaja abikaasa ning alanejad mõjutavad läbi majapidamises abistamise ja elukorralduse (näiteks kui kõrged on nende vajadused ja nõudmised) pärandaja varalist olukorda.¹⁵³ Enamikus Mandri-Euroopa riikides leitakse niisiis, et eespool toodust lähtuvalt peab pärandaja pereliikmetel olema õigus sundosale pärandist. Pärandaja lähematele pereliikmetele kindlustatakse sundosa näol osa varast, mille omandamisele nemad on kaasa aidanud. Sarnastele argumentidele on tuginenud ka Saksamaa Konstitutsioonikohus oma 19. aprilli 2005. a. otsuses sundosa funktsiooni väljatoomisel. Nimelt tõdes Saksamaa Konstitutsioonikohus, et “varaliste väärtuste omandamine ja säilimine põhineb perekonnas üldjuhul nii pärandaja kui ka tema laste poolt antud vaimsetel ja majanduslikel panustel; samuti kasutavad pärandaja ja tema lapsed perekonna vara ühiselt. Sellest lähtuvalt on sundosaõiguse funktsiooniks võimaldada vara ja perekonna vaimse ja majandusliku kokkukuuluvuse jätkumist pärast pärandaja surma ja seda sõltumata lapse konkreetselt abivajadusest.”

Mandrieuroopaliku sundosaõiguse üheks eesmärgiks on soodustada perekonnaliikmete võrdsust. Kõigile pärandaja lähematele pereliikmetele kindlustatakse vähemalt teatud võrdne osa pärandist. Tänu sundosale on pärandajal üksnes piiratud ulatuses võimalik eelistada mõnda perekonnaliikmetest. Riigikohtu üldkogu 22. veebruari 2005. a. otsusele

¹⁵⁰ A. Borkowski. Textbook on Succession. London, 1997, p 240.

¹⁵¹ A. Lüderitz. Perekonnaõigus. Õpik. 27. tr. Tallinn, 2005, äärenr 49.

¹⁵² Kohtunik A. Kulli eriarvamus. Riigikohtu üldkogu 22. veebr. 2005. a. otsus, nr 3-2-1-73-04. – RT III, 2005, 8, 73.

¹⁵³ K. Rebmann, F. J. Säcker. R. Rixecker (Hrsg) / D. Leipold. Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 9. Erbrecht. München, 2004, Einl, Rn 11.

lisatud eriarvamuses on näiteks esile tõstetud asjaolu, et Eesti kultuurile iseloomulike eetiliste ja moraalsete tõekspidamiste järgi hinnatakse pereliikmetena kõiki võrdselt kõrgelt, sõltumata pereliikme subjektiivsetest omadustest.¹⁵⁴ Kontinentaaleuroopalik sundosaõigus näiteks ongi võrdsuspõhimõtte väljenduseks, kuna see tagab pärandaja lähematele perekonnaliikmetele olenemata nende individuaalsest olukorrast ühetaolise ja pärandaja tahtest sõltumatu pärandist osasaamise õiguse.¹⁵⁵

Erilist tähelepanu pööratakse Euroopa riikides laste võrdsuse tagamisele sundosaõiguse abil. Nagu töös eespool märgitud, baseerub Prantsuse õiguses sundosa instituut laste võrdsuse ideel. Ka teiste riikide õiguskirjanduses rõhutatakse mõtet, et sundosa kaudu teostub laste võrdsuse põhimõtte. Näiteks Hollandi õiguses tõstetakse sundosa kaitseks esile asjaolu, et sundosaõigus on sobiv abinõu tasakaalustamiseks laste ebavõrdset kohtlemist pärandaja poolt.¹⁵⁶ Kui Rootsis 1980-ndate aastate alguses arutati ettepanekut sundosa ära kaotada, lükati see tagasi, kuna leiti, et sundosaõigus soodustab laste võrdsust.¹⁵⁷ Ka Saksamaa Konstitutsioonikohus on oma 19. aprilli 2005. a. otsuses asunud seisukohale, et sundosaõigus piirab pärandaja testeermisvabadust ja seeläbi avanevat võimalust last pärandist ilmajätmisega “karistada”. Sundosaõigus küll ei välista laste ebavõrdset kohtlemist, kuid ta piirab seda võimalust. Saksamaa Konstitutsioonikohus on rõhutanud asjaolu, et sundosa instituudi puudumisel ei saaks pärandaja eelnevast abielust sündinud lapsed ja väljaspool abielu sündinud lapsed sageli üldse osa pärandvarast.

Õiguskirjanduses on avaldatud ka seisukohta, et sundosa instituut aitab tagada rahu. Nimelt kui pärandaja poolt pärijaks nimetatud isik ei saa endale kogu pärandvara, vähenevad potentsiaalsete pärijate katsed pärandajat mõjutada ja perekonnasisesed võitlused pärandi eest püsivad teatud piirides.¹⁵⁸ Piiramatute testeermisvabadus ärgitaks isikuid enam mõjutama pärandajat, eriti kõrges vanuses isikuid.¹⁵⁹ Lisaks tuleb silmas pidada seda, et

¹⁵⁴ Kohtunik A. Kulli eriarvamus. Riigikohtu üldkogu 22. veebr. 2005. a. otsus, nr 3-2-1-73-04. – RT III, 2005, 8, 73.

¹⁵⁵ K. Kuchinke. Über die Notwendigkeit, ein gemeineuropäisches Familien- und Erbrecht zu schaffen. – G. Köbler, M. Heize, W. Hromadka (Hrsg). Europas universale rechtsordnungspolitische Aufgabe im Recht des dritten Jahrtausends. Festschrift für Alfred Söllner zum 70. Geburtstag. München, 2000, S 606.

¹⁵⁶ W. Breemhaar. Familiäre Bindung und Testierfreiheit im neuen niederländischen Erbrecht. – D. Henrich, D. Schwab (Hrsg). Familienerbrecht und Testierfreiheit im europäischen Vergleich. Bielefeld, 2001, S 169.

¹⁵⁷ V. Boström. Familienerbrecht und Testierfreiheit in Schweden und anderen skandinavischen Ländern. – D. Henrich, D. Schwab (Hrsg). Familienerbrecht und Testierfreiheit im europäischen Vergleich. Bielefeld, 2001, S 258.

¹⁵⁸ L. Michalski (viide 18), Rn 471.

¹⁵⁹ H. C. Huber. Das Pflichtteilsrecht aus positivrechtlicher, rechtsvergleichender und rechtspolitischer Sicht. Aachen, 1999, S 53.

võidakse üritada ära kasutada pärandaja ebapiisavaid ja puudulikke pärimisõigusalasid teadmisi.¹⁶⁰

Samas kaitseb sundosa instituut pärandaja lähemaid pereliikmeid pärandajalt tulevate liigsete mõjutuste eest. Nimelt tugevdaks piiramatu testeerimisvabadus pärandaja positsiooni ja võimaldaks pärandajal avaldada teatud määral survet pereliikmetele, et nad käituksid pärandaja soovitud moel. Näiteks Prantsuse õiguses tõstetakse sundosa puhul esile seda, et see õigusinstituut kaitseb pärandaja lähedaste individuaalset vabadust pärandajalt lähtuva surve eest seoses võimaliku pärandist ilmajätmisega. See oli üks argument, millele tuginedes põhjendati sundosa instituudi vajalikkust kaasaja Prantsuse õiguskorras.¹⁶¹

Oluline on esile tõsta seda, et Riigikohtu üldkogu tõi oma 22. veebruari 2005. a. otsuses¹⁶² välja vaid kaks sundosa võimalikku eesmärki – perekonna pärimisjärgluse põhimõtte tagamise ja pärandaja perekonnaliikme abivajaduse rahuldamise, leides, et Eesti kehtivas õiguses on sundosa instituudi eesmärgiks tagada pärandaja abivajavate perekonnaliikmete ülalpidamine. Seega jäid Riigikohtu üldkogu poolt arvestamata sundosa instituudi laiemad eesmärgid, mida õigustatult tähtsustatakse mandrieuroopalikus õiguskultuuris.

Eelnevat kokku võttes võib teha järelduse, et sundosa instituut etendab ühiskonnas olulist rolli. Sundosaõigus on loodud perekonna kui ühiskonna alustala kaitseks. Sundosaõigus põhineb ideel, et pärandaja on kohustatud kandma hoolt oma lähedaste heaolu eest ka pärast surma. Kaasaegse mandrieuroopaliku sundosaõiguse olulisemateks eesmärkideks on aidata kaasa abistavale käitumisele perekonnas, hüvitada pärandaja lähematele pereliikmetele pärandvara soetamisesse antud panus, soodustada perekonnaliikmete võrdsust ja kaitsta pärandajat ennast, aga ka pärijaid liigsete mõjutuste eest. Eesti õiguses seisneb sundosa instituudi eesmärk pärandaja abivajavate pereliikmete toimetuleku tagamises.

¹⁶⁰ S. Werkmüller (viide 142), S 87.

¹⁶¹ Projet de loi portant réforme des successions et des libéralités (viide 146), p 33.

¹⁶² Riigikohtu üldkogu 22. veebr. 2005. a. otsus, nr 3-2-1-73-04. – RT III, 2005, 8, 73.

3.2. Testeerimisvabaduse ja sundosa instituudi põhiseaduslikud garantiid

Nagu töös eespool märgitud, sätestab Eesti Vabariigi põhiseaduse § 32 lõige 4 pärimisõiguse garantii. Põhiseaduse sõnastusest lähtuvalt on pärimisõigus seadusereservatsioonita põhiõigus. Mainitud põhiseaduse sätte näol on tegemist väga abstraktse normiga. Tekib küsimus, mida mõista põhiseadusliku pärimisõiguse all. Põhiseadust käsitlevas kirjanduses valitseva arvamuse kohaselt tähendab pärimisõigus füüsilise isiku õigust pärandada oma vara sellele, kellele ta soovib, ning pärijate õigust saada pärandatud vara omanikuks.¹⁶³ Seega hõlmab Eesti erialakirjanduse kohaselt põhiseadusliku pärimisõiguse esemeline kaitseala pärandaja testeerimisvabadust. Vahemärkusena olgu öeldud, et paljude teiste Euroopa riikide põhiseadustes ei ole samuti viidatud otsesõnu testeerimisvabadusele, vaid on üldiselt sätestatud, et pärimisõigus on tagatud, näiteks Hispaania Kuningriigi põhiseaduse¹⁶⁴ art 33 lõikes 1, Vene Föderatsiooni põhiseaduse¹⁶⁵ art 35 lõikes 4, Ungari Vabariigi põhiseaduse¹⁶⁶ art-s 14.

Sundosaõiguse kehtestamisega on aga nii Eestis kui ka ülalpool toodud riikides pärandaja testeerimisvabadust piiratud, kuna sundosa instituut ei võimalda pärandajal teatud isikuid pärandist ilma jätta. Sundosaõigus on niisiis põhiseaduslikult kaitstud testeerimisvabaduse riive. Tõusetub küsimus, kas Eesti kehtiv sundosaõigus on kooskõlas PS § 32 lõikega 4. Nimetatud küsimuses on Riigikohus võtnud 22. veebruari 2005. a. otsuses¹⁶⁷ selge seisukoha.

Vaidlusaluses kaasuses olid alama astme kohtud erinevalt tõlgendanud sundosa saamise aluseid sätestava PärS § 104 lõikes 1 kasutatud mõistet “töövõimetus”. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi täiskoosseis asus seisukohale, et sundosa pärimise õigus on kõigil PärS §-s 104 loetletud isikutel, sõltumata faktilisest võimest töötada või mitte, ning palus Riigikohtu üldkogul anda hinnang PärS § 104 vastavusele PS §-le 32 koostoimes §-ga 11 ja vastata küsimusele, kas abi mittevajavate ning sealhulgas faktiliselt töövõimeliste PärS §-s

¹⁶³ R. Maruste (viide 16), lk 483; E.-J. Truuväli jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn, 2002, § 32 p 7.

¹⁶⁴ Hispaania Kuningriigi põhiseadus. Vastu võetud 6. detsembril 1978. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.constitucion.es/constitucion/lenguas/ingles.html>, 29. märtsil 2007.

¹⁶⁵ Vene Föderatsiooni põhiseadus. Vastu võetud 12. detsembril 1993. – P. Raina (ed). The Constitutions of New Democracies in Europe. Cambridge, 1995.

¹⁶⁶ Ungari Vabariigi põhiseadus. Vastu võetud 20. augustil 1949. – P. Raina (ed). The Constitutions of New Democracies in Europe. Cambridge, 1995.

¹⁶⁷ Riigikohtu üldkogu 22. veebr. 2005. a. otsus, nr 3-2-1-73-04. – RT III, 2005, 8, 73.

104 loetletud isikute sundosa saamise õigus on kooskõlas § 32 lõikest 4 tuleneva põhimõttega, mille järgi pärimisõigus on tagatud.¹⁶⁸

Riigikohtu üldkogu 22. veebruari 2005. a. otsuse¹⁶⁹ kohaselt on PS § 32 lõikes 4 kaitstud testeerimisvabadust. “Testeerimisvabadus kui üks omandi käsutamise vabaduse väljendus on lihtsa seadusereservatsiooniga põhiõigus. Seega on seadusandja õigustatud testeerimisvabadust kitsendama üldistes huvides eesmärkide nimel, mis ei ole põhiseadusega vastuolus” (otsuse p 18). Riigikohtu üldkogu mõõnis, et põhimõtteliselt õigustaks sundosa kehtestamist nii perekonna pärimisjärgluse põhimõtte kindlustamine kui ka perekonnaliikme abivajaduse rahuldamine (p 34). Siiski asus üldkogu seisukohale, et PärS § 104 eesmärgiks ei ole normi sõnastust ja tekkelugu arvestades tagada teatud osa pärandist kõigile perekonnaliikmetele ja PärS § 104 eesmärki tuleb eelkõige otsida vajadusest tagada abivajavate perekonnaliikmete ülalpidamine (p 35). Õigustus testeerimisvabaduse piiramisele tuleneb üldkogu arvates PS § 27 lõikest 3, mis annab vanematele õiguse ja paneb kohustuse kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest, samuti PS § 27 lõikest 5, mis kohustab perekonda hoolitsema oma abivajavate liikmete eest (p 34).

Riigikohtu üldkogu arvates ei oleks PärS § 104 rakendamisel korrektne eeldada, et vanaduspensionärid on automaatselt töövõimetud või abivajavad isikud. Sellest tingituna leidis üldkogu, et PärS § 104 tõlgendus, mille kohaselt sundosa saamise õigus oleks kõigil vanaduspensionäridel, ilma et kaalutaks nende abivajadust, ei oleks piisavalt õigustatud piirang testeerimisvabadusele, täitmaks abivajavate perekonnaliikmete toetamise eesmärki (p 38).

Riigikohtu üldkogu toob oma otsuses esile, et “töövõimetu pärija abivajadusest lähtuv sundosa instituut on testeerimisvabaduse piiranguna ka sobiv, vajalik ning mõõdupärane vahend, tagamaks perekonnaliikmete toimetulekut. Puuduvad vähem pärandajat koormavad sama efektiivsed meetmed, mis aitaksid pärija abivajadust leevendada. Testeerimisvabadus ei ole ka niivõrd kaalukas põhiõigus, mis kaaluks üles vajaduse ja kohustuse hoolitseda pärandaja töövõimetute abivajavate lähisugulaste eest.” (otsuse p 40).

¹⁶⁸ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 19. okt. 2004. a. määrus nr 3-2-1-73-04-mm. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=222478592>, 29. märtsil 2007.

¹⁶⁹ Riigikohtu üldkogu 22. veebr. 2005. a. otsus, nr 3-2-1-73-04. – RT III, 2005, 8, 73.

Kokkuvõtvalt asus Riigikohtu üldkogu seisukohale, et põhiseadusele vastab vaid niisugune PärS § 104 tõlgendus, mis seob sundosa saamise õiguse faktiliselt töövõimetu seadusjärgse pärija abivajadusega.

Lisaks tuleb märkida, et Riigikohtu üldkogu enamuse arvates ei ole seadusandjal põhiseadusest tulenevat kohustust kaitsta lähedaste huve pärandaja testeerimisvabaduse realiseerimise vastu (otsuse p 43). Järelikult ei ole Riigikohtu üldkogu enamuse hinnangul sundosa saamise õigus ise põhiseaduslik õigus ning seadusandja võiks kehtiva sundosaõiguse ka ära kaotada.

Käesoleva töö autor nõustub Riigikohtu üldkogu seisukohaga, et testeerimisvabadus on tuletatav omandiõigusest ja sisuliselt on tegemist lihtsa seadusereservatsiooniga õigusega. Siiski ei poolda autor Riigikohtu üldkogu enamuse lähenemist põhiseadusliku pärimisõiguse sisustamisele. Üldkogu otsuse kohaselt kaitseb põhiseaduslik pärimisõigus testeerimisvabadust. Riigikohtu üldkogu otsusest aga ei selgu, miks perekonna pärimisjärgluse põhimõtte ei kuulu põhiseadusliku kaitse alla. Põhiseadusliku pärimisõiguse sisustamise suhtes ei valitsenud täielik üksmeel, nimelt jäid viis kohtunikku Riigikohtu üldkogu seitsmeteistkümnest liikmest eriarvamuse juurde.

Esile võiks tõsta seda, et põhiseaduse ekspertiisikomisjoni hinnangul¹⁷⁰ on PS § 32 lõikes 4 sätestatud pärimisõiguse kui õigusinstituudi põhiseaduslik garantii ja see keelab seadusandjal kaotada pärimisõigust ning käsib kujundada pärimisõiguse seadusega välja nii, et selle taga seisvate printsiipidega oleks piisavalt arvestatud. Kuna testeerimisvabaduse saab tuletada ka omandiõigusest, on autori arvates pärimisõiguse garantii esiletõstmisega eraldi sättes soovitud tagada põhiseaduslikul tasandil ka perekonna pärimisjärglust kui üht pärimisõiguse aluspõhimõtet. Mitte kõik füüsilised isikud ei ole testeerimisvõimelised, pärimisõigus peab aga olema tagatud testeerimisvõime olemasolust sõltumatult. Lisaks, nagu töös eespool mainitud, enamik pärandajatest ei avaldagi viimset tahet. Samas ei oleks pärimisõigus tagatud, kui testamendi puudumisel läheks pärand üle näiteks riigile, aga mitte pärandaja lähematele sugulastele ja abikaasale.

¹⁷⁰ Eesti Vabariigi Põhiseaduse Ekspertiisikomisjoni lõpparuanne. Põhiseaduse 2. peatükk "Põhiõigused, vabadused ja kohustused". Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.just.ee/10731>, 29. märtsil 2007.

Põhiseaduse § 27 lõikes 1 on otseselt sätestatud, et perekond on rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena riigi kaitse all. Sellest tulenevalt on perekond Eesti õiguskorras põhiseaduslik väärtus ja seadusandja on kohustatud looma norme perekonna kui institutsiooni kaitseks. Pärimisõiguse kui ühe õigusinstituudi väljakujundamisel tuleb seadusandjal samuti arvestada, et selles peab väljenduse leidma perekonnaliikmete vastastikune toetamise ja hoolitsemise kohustus. Seega hõlmab põhiseadusega tagatud pärimisõigus autori hinnangul ka perekonna pärimisjärgluse põhimõtet, kusjuures ka eriarvamuse juurde jäänud kohtunike arvates on põhiseadusega võrdväärselt kaitstud nii testeerimisvabadus kui ka lähimate perekonnaliikmete pärimisõigus.¹⁷¹

Peab tõdema, et eriarvamuse juurde jäänud üldkogu liikmed ei pidanud õigeks sundosa saamise õiguse seostamist faktilise töövõimetuse ja abivajadusega, pooldades mandrieuroopalikku sundosaõigust. Autori hinnangul väärivad samuti sundosa muud eesmärgid lisaks pärandaja pereliikmete toimetuleku tagamisele arvessevõtmist. Eriarvamustes toodi välja, et sundosa saamise õigus tuleneb perekonna pärimisjärgluse põhimõttest, lähimate pereliikmete vastastikuse toetamise ja abistamise ideest ning perekonnas loodud materiaalsete väärtuste iseloomust ning sellest, et perekonnaliikmed on olenemata abivajadusest võrdsed pärandaja lähedastena.¹⁷² Eeltoodu alusel võib märkida, et eriarvamuse juurde jäänud riigikohtunikud on arvestanud Mandri-Euroopas üldiselt tunnustatud sundosa instituudi eesmärke.

Küsimus sundosa vastavusest põhiseadusele on üles kerkinud ka Saksamaal. Saksa Liitvabariigi põhiseaduse¹⁷³ art 14 lõige 1 sätestab, et omand ja pärimisõigus on tagatud. Vastavalt art 14 lg 1 lausele 2 sätestatakse sisu ja piirangud seadustes. Siinkohal on samamoodi nagu Eestis probleemiks see, kuidas sisustada põhiseaduslikku pärimisõigust. Saksa erialases kirjanduses valitseva arvamuse kohaselt on pärimisõigus põhiseaduse artiklis 14 tagatud kahel viisil: ühelt poolt kui objektiivne õigusinstituut ja teiselt poolt kui

¹⁷¹ Kohtunik A. Kulli eriarvamuse p 3; kohtunike H. Jõksi ja L. Laarmaa eriarvamuse p 5; kohtuniku E. Kergandbergi eriarvamuse p 2.2. ja kohtuniku J. Luige eriarvamuse p 11. Riigikohtu üldkogu 22. veebr. 2005. a. otsus, nr 3-2-1-73-04. – RT III, 2005, 8, 73.

¹⁷² Kohtunik A. Kulli eriarvamuse p 2; kohtunike H. Jõksi ja L. Laarmaa eriarvamuse p 1; kohtuniku E. Kergandbergi eriarvamuse p 2.2 ja kohtuniku J. Luige eriarvamuse p 9-10. Riigikohtu üldkogu 22. veebr. 2005. a. otsus, nr 3-2-1-73-04. – RT III, 2005, 8, 73.

¹⁷³ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf>, 15. mail 2007.

subjektiivne õigus.¹⁷⁴ Põhiseadusliku kaitse all on sellised pärimisõiguse põhimõtted nagu erapärimisjärglus, perekonna pärimisjärglus ja testeerimisvabadus.¹⁷⁵ Põhiõigustena on tagatud pärandaja testeerimisvabadus, seadusjärgse pärija või surma puhuks tehtud korralduses pärijaks nimetatu õigus omandada pärand ja lisaks lähemate pereliikmete õigus saada sundosa.¹⁷⁶

Samas jättis Saksamaa Konstitutsioonikohus näiteks oma 30. augusti 2000. a. otsuses sõnaselgelt lahtiseks selle, mismoodi testeerimisvabaduse ja perekonna pärimisjärgluse põhimõtte omavahel suhestuvad ning kas pärandaja lähemate pereliikmete õigus saada pärandaja tahte vastaselt osa pärandist on tagatud põhiseadusega.¹⁷⁷ Nendes küsimustes avaldas Saksamaa Konstitutsioonikohus oma seisukohta aga 19. aprilli 2005. a. otsuses. Kohus leidis, et Saksa Liitvabariigi põhiseaduse art 14 lõike 1 lauses 1 sätestatud pärimisõiguse garantii hõlmab testeerimisvabadust, mis sarnaselt omandipõhiõigusega ja privaatautonomia põhimõttega tagab üksikisiku enesemääramise õiguselus, ja pärijate õigust omandada pärand. Lisaks tuleneb art 14 lõike 1 lausest 1 koostoimes põhiseaduse art 6 lõikega 1¹⁷⁸ laste põhimõtteliselt tühistamatu ja abivajadusest sõltumatu õigus sundosale. Kohus viitas siinjuures laste sundosaõiguse pikale ajaloolisele traditsioonile, sarnase laste abivajadusest sõltumatu sundosaõiguse olemasolule teistes Rooma õiguse poolt mõjutatud Euroopa õiguskordades ning perekondlikule solidaarsusele, mida kaitstakse põhiseaduse art 6 lõikes 1.

Esile võiks tõsta asjaolu, et seni oli Saksamaal sundosaõiguse üle toimuvates diskussioonides mõnikord rõhutatud seda, et õigust sundosale ei ole võimalik õiguspoliitiliselt põhjendada.¹⁷⁹ Sageli aga avaldati arvamust, et õigus sundosale tuleks seostada pärandaja lähema perekonnaliikme abivajadusega.¹⁸⁰ Saksa põhiseadusliku järelevalve kohtu 19. aprilli 2005. a. otsuse valguses on aga ilmne, et laste sundosaõiguse

¹⁷⁴ D. C. Umbach, T. Clemens. Grundgesetz. Mitarbeiterkommentar und Handbuch. Heidelberg, 2002, Art 14, Rn 713-714; I. von Münch, P. Kunig. Grundgesetz-Kommentar. Bd I (Präambel bis Art 19). München, 2000, Art 14, Rn 46.

¹⁷⁵ S. Werkmüller (viide 142), S 58.

¹⁷⁶ D. Olzen (viide 48), Rn 53.

¹⁷⁷ Die Entscheidung des Bundesverfassungsgerichts. BVerfG, 1 BvR 2464/97 vom 30.8.2000. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.bverfg.de/entscheidungen/rk20000830_1bvr246497.html, 29. märtsil 2007.

¹⁷⁸ Artikli 6 lõikes 1 on sätestatud, et abielu ja perekond on riigi erilise kaitse all.

¹⁷⁹ B. Dauner-Lieb. Das Pflichtteilsrecht – Ketzerische Fragen an ein altehrwürdiges Institut. – Forum Familienrecht, Sonderheft, 2000, S 24.

¹⁸⁰ S. Werkmüller (viide 142), S 116.

ärakaotamine või sundosa tagamine üksnes abivajavatele lastele läheks vastuollu Saksa Liitvabariigi põhiseadusega.

Sarnaselt Saksa õigusega on ka Hispaania õiguskorras sundosa saamise õigus põhiseadusliku kaitse all. Vastavalt Hispaania põhiseaduse art 33 lõikele 1 tunnustatakse õigust eraomandile ja pärimisõigust. Hispaania õiguskirjanduses on avaldatud arvamust, et põhiseaduslik pärimisõiguse garantii kaitseb pärimisõiguse põhituumat, mille moodustab nii pärandaja testeerimisvabadus kui ka perekonna pärimisjärglus sugulaste ja abikaasa seadusjärgse pärimisõiguse ning lähemate perekonnaliikmete sundosaõiguse kujul.¹⁸¹ Seega sarnaselt Saksa õigusega käsitletakse sundosa saamise õigust põhiõigusena.

Itaalia õiguskorras on pärandaja lähemate pereliikmete miinimumõigused pärandile samuti põhiseadusliku kaitse all. Itaalia Vabariigi põhiseaduse¹⁸² art 42 lõike 3 kohaselt määratakse seadusega kindlaks seadus- ja testamendijärgse pärimisjärgluse regulatsioon ja piirangud ning riigi õigused pärimisel. Itaalia õiguskirjanduses tõstetakse esile seda, et pärimisõiguse kujundamisel peab võtma arvesse ka muid põhiseaduse sätteid, nimelt põhiseaduse art 29 lõiget 1, mille kohaselt vabariik tunnustab perekonna kui abielul põhineva loomuliku ühiselu õigusi. Eeltoodud normide kompleksist tuleneb seadusandjale muuhulgas kohustus sätestada testeerimisvabaduse piirid perekonnaliikmete huvides.¹⁸³ Niisiis on Itaalia kehtivas pärimisõiguses sisalduv abivajadusest sõltumatu sundosaõigus testeerimisvabaduse piiranguna tagatud Itaalia Vabariigi põhiseadusega.

Nagu eeltoodust nähtub, on testeerimisvabadus Eesti õiguskorras isiku põhiõigus. Samas piirab seda põhiõigust sundosa instituut, mis annab teatud pärandaja lähematele perekonnaliikmetele õiguse pärandaja tahte vastaselt saada kindla osa pärandist. Riigikohtu arvates on faktiliselt töövõimetute ja abivajavate pereliikmete sundosa saamise õigus põhiseadusega kooskõlas, kuid põhiseadusest ei tulene seadusandjale kohustust tagada pärandaja lähedastele sundosa saamise õigus. Sundosa saamise sidumine faktilise töövõimetuse ja abivajadusega ning sundosaõiguse põhiseadusliku tagatuse eitamine tingib

¹⁸¹ M. M. Casals, J. S. Feliu. Testierfreiheit im innerspanischen Vergleich. – D. Henrich, D. Schwab (Hrsg). Familienrecht und Testierfreiheit im europäischen Vergleich. Bielefeld, 2001, S 295-296.

¹⁸² Itaalia Vabariigi põhiseadus. Vastu võetud 22. detsembril 1947. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.concourt.am/wwwconst/constit/italy/italy--e.htm>, 21. mail 2007.

¹⁸³ G. Gabrielli. Familienbeziehungen und Testierfreiheit in der Erbfolge nach italienischem Recht. – D. Henrich, D. Schwab (Hrsg). Familienrecht und Testierfreiheit im europäischen Vergleich. Bielefeld, 2001, S 125-126.

selle, et Eestis on muude Euroopa riikidega võrreldes pärandaja lähematele pereliikmetele tagatud äärmiselt nõrk kaitse pärandist ilmajätmise vastu.

4. Sundosa piirava funktsiooni realiseerimine

4.1. Sundosa saama õigustatud isikud

Kaasajal on Euroopa riikides reeglina sundosa saajateks pärandaja lähimad sugulased ja abikaasa. Heites pilgu tagasi ajalukku võib märkida, et Rooma õiguses ei tunnustatud abikaasa sundosaõigust. Rooma õiguses olid sundosa saama õigustatud isikuteks seaduse järgi pärima õigustatud pärandaja alanejad ja ülenejad sugulased, samuti pärandaja õed-vennad, kuid viimati nimetatud isikud üksnes juhul, kui testamendiga oli soodustatud autu eluviisiga isikut.¹⁸⁴ Pärandaja õed ja vennad tänapäeval üldjuhul sundosa pärida ei saa.

Eesti õiguses on PärS § 104 kohaselt sundosa õigustatud saama seaduse järgi pärima õigustatud pärandaja töövõimetu alaneja sugulane, töövõimetu üleneja sugulane ja töövõimetu abikaasa. Sundosaõiguse tekke üheks eelduseks on seega lähedane sugulus või kehtiv abielu.

Pärandaja alanejateks sugulasteks on lapsed, lapselapsed ja nende järeltulijad. Sundosa pärimise õigus on ka väljaspool abielu sündinud lastel (PKS § 45) ja lapsendatutel (PKS § 86 lg 1). Tuleb silmas pidada, et sundosa on õigustatud saama need isikud, kes päriksid seaduse järgi, kui pärandaja ei oleks teinud viimse tahte avaldust. Seega välistavad pärandaja lapsed PärS § 13 lõike 2 kohaselt oma alanejate sugulaste sundosaõiguse.

Sundosa saajateks on kehtiva õiguse kohaselt ka pärandaja ülenejad sugulased, s.t. vanemad ja vanavanemad. Oluline on tähele panna seda, et pärandaja ülenejatel sugulastel on õigus saada sundosa vaid sellisel juhul, kui nad on õigustatud seaduse järgi pärima. Niisiis välistavad pärandaja alanejad sugulased pärandaja vanemate sundosaõiguse (PärS § 12 lg 2). Samuti välistavad näiteks pärandaja õed-vennad, kes ise ei ole sundosa saama õigustatud isikud, pärandaja vanavanemate õiguse sundosale.

Sundosa saajate hulka kuulub ka pärandaja abikaasa. Samas on üleelanud abikaasa positsioon Eesti pärimisõiguses juhul, kui abikaasa on pärandanud oma vara kellelegi

¹⁸⁴ I. Pokrovskii (viide 79), str 508.

teisele, üsna nõrk, sest abikaasale tagatakse sundosa vaid faktilise töövõimetuse ja abivajaduse korral. Mujal Euroopas ei ole enamasti abikaasa sundosaõigusele seatud seda laadi lisatingimusi. Ka näiteks Saksa Demokraatlikus Vabariigis ei sõltunud abikaasa sundosa saamise õigus abivajadusest ja seda vaatamata sellele, et seal oli pärandaja lastel, lastelastel ja vanematel õigus saada sundosa vaid siis, kui neil oli pärandi avanemise ajal õigus nõuda pärandajalt ülalpidamist (ZGB¹⁸⁵ § 396 lg 1 p 2). Seega pärandaja abikaasa sundosaõigusele ei seadnud Saksa Demokraatliku Vabariigi tsiviilseadustik sarnast lisatingimust (ZGB § 396 lg 1 p 1).

Kaasaja mandrieuroopalik sundosaõigus tagab pärandaja abikaasale sundosa sõltumata abivajadusest, kuna võetakse arvesse vastutust, mida isik teise isiku ees abiellumisel enda kanda võtab, ja abikaasa olulist panust pärandvara moodustumises. Samuti peetakse vajalikuks säilitada lehestunud abikaasale senine elukeskkond. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee on 16. oktoobril 1981. a. võtnud vastu soovitus Nr. R (81) 15,¹⁸⁶ mille kohaselt peaksid liikmesriigid leidma lahenduse, kuidas võimaldada üleelanud abikaasal oma partneri surma korral senises eluruumis edasi elada ja kuidas tagada üleelanud abikaasale õigus kodusele varale. Seega tuleks pärimisõiguse arendamisel kindlustada kauem elavale abikaasale võimalus jätkata elu harjumuspärasel elukeskkonnas.

Austria õigus näiteks kindlustab isegi pärandist ilmajätmise korral üleelanud abikaasale õiguse kasutada senist eluruumi ja omandiõiguse majapidamisesemetele niivõrd, kui see on talle vajalik senise elukorralduse säilitamiseks. Abikaasa kaotab nimetatud õigused vaid sellisel juhul, kui pärandaja on need oma korraldusega välistanud sundosast ilmajätmist õigustaval alusel (ABGB¹⁸⁷ § 758).

Eesti õiguskord taolist kaasaja nõuetele vastavat kaitset pärandist ilmajäetud abikaasale ei taga. Erinevalt teistest Mandri-Euroopa riikidest eelistatakse Eesti õiguskorras selgelt testeermisvabadust üleelanud abikaasa huvide kaitsele. Pärimisseaduse § 17 lg 1 kohaselt

¹⁸⁵ Zivilgesetzbuch der Deutschen Demokratischen Republik vom 19. Juni 1975. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.verfassungen.de/de/ddr/zivilgesetzbuch75.htm>, 29. märtsil 2007.

¹⁸⁶ Recommendation No R (81)15 Of the Committee of Ministers to Member States of 16 October 1981 on the rights of spouses relating to the occupation of the family home and the use of the household contents. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=673282&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&InstranetImage=45562>, 29. märtsil 2007.

¹⁸⁷ Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch vom 1. Juni 1811. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.ibiblio.org/ais/abgb1.htm>, 29. märtsil 2007.

on abikaasal õigus eelosana abikaasade ühise kodu tavalise sisustuse esemetele, kui need ei ole kinnisasja päraldised, vaid teise järjekorra pärijate või pärandaja vanavanemate kõrval pärides. Seega kui pärandaja on oma viimse tahte avalduses abikaasa pärandist ilma jätnud, ei ole üleelanud abikaasal eraldi õigust pretendeerida kodusele varale. Negatiivse aspektina tuleks välja tuua seda, et taolist õigust ei ole abikaasal ka pärimisseaduse eelnõu kohaselt.

Selleks, et pärida sundosa, peab pärandaja surma ajal abielu kehtima. Lahus elamine või lahutusprotsessi algatamine ei mõjuta Eesti kehtiva õiguse kohaselt abikaasa sundosaõigust. Pärimisõiguse reformi käigus kavandatakse uuendust, mille kohaselt üleelanud abikaasal ei ole pärimisõigust, kui pärandaja oli esitanud kohtule abielu lahutamise nõude või andnud abielu lahutamiseks kirjaliku nõusoleku, samuti siis, kui pärandaja oli oma surma ajal õigustatud nõudma abielu kehtetuks tunnistamist ja esitanud kohtule sellekohase nõude (PärS eelnõu § 16 lg 4). Kuna nimetatud eelduste korral välistatakse abikaasa õigus pärida seaduse järgi, siis kaotab ta ka õiguse sundosale. Samas kui lahutusmenetluse ajal sureb see abikaasa, kes ei olnud esitanud abielu lahutamise nõuet ega polnud andnud lahutuseks kirjalikku nõusolekut, siis pärast tema surma on lahutust soovinud abikaasa õigustatud saada sundosa, kui tal oli õigus ülalpidamisele. Viimati nimetatud juhul oleks autori arvates õige, kui abielu lahutada soovinud isikule ei antaks samuti sundosa saamise õigust.

Eespool käsitletud uuendus, mille kohaselt kaotab üleelanud abikaasa pärimisõiguse ja ühtlasi sundosaõiguse, kui pärandaja oli esitanud kohtule abielu lahutamise nõude või andnud abielu lahutamiseks kirjaliku nõusoleku, on üle võetud Saksa õigusest. Samas on Saksa õiguses sisalduv regulatsioon vaid osaliselt üle võetud, kuna vastavalt BGB §-le 1933 kaotab sellisel juhul üleelanud abikaasa pärimisõiguse, kuid tal on õigus saada elatist BGB §-de 1569-1586b järgi. Järelikult on tal õigus saada elatist samadel alustel lahutatud abikaasaga ja kui pärandajal oli kohustus abikaasat ülal pidada, läheb ülalpidamise nõue pärandaja surma korral pärandikohustusena üle pärijatele (BGB § 1586b lg 1). Eestis kavandatav pärimisõiguse reform aga ei näe erinevalt Saksa õigusest ette, et üleelanud abikaasal säilib vähemalt õigus nõuda elatist pärijatelt. Seega peab tõdema, et Eesti pärimisõiguse reform nõrgendab abikaasa positsiooni võrreldes kehtiva õigusega ja pärandaja abikaasa huvid on oluliselt vähem kaitstud võrreldes Saksa õigusega.

Kui vaadelda sundosa saama õigustatud isikute ringi nõukogude pärimisõiguses ja Eesti kehtivas õiguses, siis torkab silma, et pärimisseaduse vastuvõtmisega on sundosa saajate

ringi mõnevõrra muudetud. Nagu töös eespool märgitud, olid ENSV tsiviilkoodeksi kohaselt sundosa õigustatud saama pärandaja alaealised või töövõimetud lapsed, töövõimetu abikaasa, töövõimetud vanemad ja töövõimetud ülalpeetavad. Näiteks pärandaja vanavanem ja lapselaps ei kuulunud sundosa saajate hulka, kui nad polnud pärandaja ülalpidamisel. Samas kehtivas õiguses ei tunnustata pärandaja ülalpeetava õigust sundosale. Sundosa on õigustatud saama vaid pärandaja lähemad sugulased ja abikaasa.

Nagu töös eespool välja toodud, jäädigi Eesti pärimisõiguses nõukogude õigusest pärineva töövõimetuse kui sundosa saamise täiendava eelduse juurde. Kuni Riigikohtu poolt töövõimetuse mõistele tõlgenduse andmiseni lähtuti sundosaõiguses õiguslikust töövõimetusest; töövõimetute isikutena käsitleti alaealisi, invaliide ja vanaduspensionäre. Vastavalt Riigikohtu seisukohale on sundosa õigustatud saama aga üksnes faktiliselt töövõimetud ja abivajavad pärandaja alanejad ja ülenejad sugulased ning abikaasa. Riigikohtu üldkogu 22. veebruari 2005. a. otsusega¹⁸⁸ laiienes sisuliselt pärandaja jaoks testeermisvabadus veelgi.

Uue pärimisõiguse loomisel pärast taasiseseisvumist 1991. aastal oli üheks lähtealuseks 1940. aasta TsSE, kuid selles sisalduv mandrieuroopalik sundosaõigus heideti kõrvale. 1940. aasta TsSE § 770 kohaselt olid sundpärijateks seaduse järgi pärima õigustatud pärandaja alanejad, vanemad ja abikaasa. Nimetatud isikud on sundosa saajateks kaasajal näiteks Saksa (BGB § 2303 lg 1 ja 2), Šveitsi, Kreeka, Ungari ja Sloveenia õiguses.¹⁸⁹ Saksa õiguses on alates 1. augustist 2001. a. ja Šveitsi õiguses alates 1. jaanuarist 2007. a. sundosa õigustatud saama ka samasooline elukaaslane registreeritud kooselu puhul (*Gesetz über die eingetragene Lebenspartnerschaft*¹⁹⁰ § 10 lg 6 ja Šveitsi tsiviilseadustiku¹⁹¹ art 470 lg 1).

Euroopas leidub ka õiguskordi, kus tunnustatakse mitte üksnes pärandaja vanemate, vaid ka vanavanemate õigust sundosale. Pärandaja vanavanemad on sundosa saajateks näiteks Belgias, Itaalias, Hispaanias, Austrias, Portugalis ja Maltal.¹⁹² Praktikaks on vanavanemate sundosaõigus erandlik, sest see eeldab pärandaja esimese ja teise järjekorra pärijate

¹⁸⁸ Riigikohtu üldkogu 22. veebr. 2005. a. otsus, nr 3-2-1-73-04. – RT III, 2005, 8, 73.

¹⁸⁹ R. Süß, U. Haas (Hrsg). *Erbrecht in Europa*. Angelbachtal, 2004, S 913, 460, 1120, 956.

¹⁹⁰ Gesetz über die eingetragene Lebenspartnerschaft vom 16. Februar 2001. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/lpartg/gesamt.pdf>, 29. märtsil 2007.

¹⁹¹ Schweizerisches Zivilgesetzbuch vom 10. Dezember 1907. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.admin.ch/ch/d/sr/2/210.de.pdf>, 29. märtsil 2007.

¹⁹² R. Süß, U. Haas (viide 189), S 279, 573, 984, 711, 811, 658.

puudumist. On küsitav, kas pärandaja vanavanemad peaksid kuuluma sundosa saajate ringi, sest kaasaegne sundosaõigus baseerub ikkagi tuumperekonna sisesel solidaarsusel ja tuumperekond on see ühendus, mille liikmed annavad oma tegevusega panuse üksteiste vara moodustumisse. Eeltoodud põhjustel tuleks autori hinnangul Eesti pärimisõiguses ära kaotada pärandaja vanavanemate sundosaõigus. Siinjuures tuleb esile tõsta seda, et sundosaõiguse reformiga plaanitakse jätta pärandaja vanavanemad välja sundosa saajate seast (PärS eelnõu § 104 lg 1). Tegemist on mõistliku muudatusega, mis on kooskõlas Euroopas leviva üldise tendentsiga kitsendada sundosa saama õigustatud isikute ringi. Näiteks Saksamaal on intensiivselt arutletud pärandaja vanemate sundosaõiguse üle ja üldiselt pooldatakse selle ärakaotamist.¹⁹³ Hispaania õiguses on samuti pärandaja vanemate sundosaõigus seatud kahtluse alla.¹⁹⁴ Tähelepanu väärib asjaolu, et hiljutiste pärimisõiguse reformide tulemusel kaotati Hollandis¹⁹⁵ ja Prantsusmaal¹⁹⁶ ära pärandaja vanemate õigus sundosale.

Erinevalt vanavanemate sundosaõigusest näib pärandaja vanematele sundosa tagamine olevat õigustatud. Perekondlikust solidaarsusest lähtuvalt peaksid lapsed toetama oma vanemaid ning arvesse tuleb võtta ka vanemate hoolt ja panust, mille abil pärandaja vara on moodustunud. Vanemate sundosaõiguse negatiivseks küljeks aga on see, et pärandaja vanematele abivajadusest sõltumatult tagatud sundosaõigus ei võimalda abielus oleval pärandajal jätta kogu oma vara abikaasale, kindlustamaks tema vanaduspõlve. Mandrieuroopalik jäik sundosaõigus takistab niisiis lasteta pärandajat kaitsmast oma abikaasat elujärje halvenemise eest. Peab märkima, et kaasajal on Euroopas toimunud nihe vertikaalselt pärimisõigusele horisontaalsele pärimisõigusele, see tähendab, et enamik pärandajaid soovib oma vara jätta abikaasale.¹⁹⁷ Kui pärandaja vanemad aga panevad oma sundosanõuded maksma, võib juhtuda, et üleelanud abikaasa ei ole pärandvara võõrandamata suuteline sundosanõudeid rahuldama ja on näiteks sunnitud müüma senise eluaseme, millega on seotud mälestused abikaasaga koos veedetud elust. Näiteks Belgia

¹⁹³ H. Lange, K. Kuchinke. *Erbrecht. Ein Lehrbuch.* München, 2001, S 33; N. Joachim. *Pflichtteilsrecht für die gerichtliche, anwaltliche und notarielle Praxis.* Berlin, 2004, Rn 16.

¹⁹⁴ S. C. Lapuente (viide 45), S 27.

¹⁹⁵ W. Broomhaar (viide 156), S 168.

¹⁹⁶ P. Malaurie (viide 104), p 304.

¹⁹⁷ W. Pintens (viide 2), S 629, 633.

õiguses on abikaasat selliste tagajärgede eest kaitstud. Belgias ei ole pärandaja vanematel õigust saada sundosa, kui pärandaja on oma vara testeerinud abikaasale.¹⁹⁸

Kuivõrd Eesti pärimisõiguse reformiga on kavas pärandaja lähemale pereliikmele anda sundosaõigus vaid sellisel juhul, kui pärandajal oli kohustus teda ülal pidada, on autori arvates pärandaja vanematele abivajadusest lähtuva sundosaõiguse tagamine õigustatud.

Erinevalt vanemate sundosaõigusest ei ole laste sundosaõiguse vajalikkust kaasajal Euroopas kahtluse alla seatud. Euroopa õiguskordade pärimisõiguse ühiseks jooneks on püüe kaitsta pärandaja alaealiste laste huvisid. Eesti kehtivas pärimisseaduses oleks võinud sarnaselt ENSV TsK-ga tuua sundosa saajatena eraldi välja pärandaja alaealised alanejad sugulased, kuid seda ei tehtud. Samas tuleb positiivse aspektina esile tõsta seda, et Riigikohtu üldkogu 22. veebruari 2005. a. otsuse kohaselt tuleks pärandaja alaealiste alanejate sugulaste puhul abivajadust eeldada, nagu töös eespool märgitud.

Enamikus Mandri-Euroopa riikides kindlustatakse ka pärandaja abikaasale teatud osa pärandist sundosa näol. Soomes, Rootsis, Luksemburgis, Tšehhimaal ja Hollandis aga ei kuulu pärandaja abikaasa sundosa saama õigustatud isikute ringi. Nimetatud riikides on sundosa saama õigustatud vaid alanejad sugulased ja seda sõltumata abivajadusest.¹⁹⁹

Nagu töös eespool märgitud, on Eestis pärimisõiguse reformi raames soovitud anda sundosa saamise õigus nendele seaduse järgi pärima õigustatud alanejatele sugulastele, vanematele ja abikaasale, kelle suhtes oli pärandajal surma hetkel perekonnaseadusest tulenev kehtiv ülalpidamiskohustus. Perekonnaseaduses on sätestatud ka ülalpidamiskohustusest vabastamise alused. Seega tuleb arvestada, et tulevase õiguse kohaselt toob ülalpidamiskohustuse äralangemine automaatselt kaasa ka sundosaõiguse ilmajäämise, sest sundosa saamine eeldab pärandaja kehtivat ülalpidamiskohustust. On ilmne, et kui kohus on vabastanud pärandaja kohustusest oma lähisugulast ülal pidada, siis nimetatud sugulasel ei ole pärandaja surma korral õigust nõuda sundosa. Ebaselgeks jääb aga see, kas testamendi- või pärimislepingujärgsed pärijad saavad kehtiva ülalpidamiskohustuse kui sundosa saamise aluse puudumisele tugineda siis, kui pärandaja ei olnud kohtult taotlenud ülalpidamiskohustusest vabastamist, ehkki alus selleks oli

¹⁹⁸ R. Süß, U. Haas (viide 189), S 280.

¹⁹⁹ Samas, S 369, S 868, 636, 1043, 688.

olemas. Autori hinnangul peaks pärijatele kui pärandaja üldõigusjärglastele üle minema ka ülalpidamise nõudele vastuväidete esitamise õigus.

Võrdluseks olgu märgitud, et pärast sundosaõiguse reformi läbiviimist ei oleks Eesti siiski ainus Mandri-Euroopa riik, milles seotaks sundosa saamise õigus otseselt pärandaja ülalpidamiskohustusega. Käesoleval ajal on Leedu uue tsiviilseadustiku²⁰⁰ art 5.20. lõikes 1 sätestatud, et pärandaja lastel, abikaasal ja vanematel on õigus pärida sundosa, kui nad pärandi avanemise päeval olid õigustatud saama ülalpidamist. Eesti tulevase sundosaõiguse kohaselt peab ülalpidamise nõue pärandaja vastu eksisteerima samuti pärandaja surma hetkel. Saksa ja Austria õiguskirjanduse andmetel on ka neis riikides tõsiselt kaalutud niisugust lahendust nagu Leedus.²⁰¹

Vene õiguses ei ole sundosa saamise õigus seotud pärandaja ülalpidamiskohustusega, vaid on jäädud nõukogude õigusest pärineva lahenduse juurde, mis tähendab seda, et sundosa saamise lisatingimuseks on seatud õigustatud isiku töövõimetus. Vene Föderatsiooni tsiviilkoodeksi²⁰² § 1149 lõike 1 kohaselt on sundosa pärijateks pärandaja alaealised või töövõimetud lapsed, töövõimetu abikaasa, töövõimetud vanemad ja töövõimetud ülalpeetavad. Töövõimetuteks loetakse invaliide ja teatud ikka jõudnud isikuid (mehed - 60 a., naised 55 a.).²⁰³ Seega käsitletakse töövõimetutena kõiki vanaduspensionäre. Lisaks sellele, et Vene õiguses lähtutakse töövõimetusena formaalsest käsitlusest, ei seata sundosa saamist sõltuvusse isiku abivajadusest. Töövõimetus aga ei pruugi alati kaasa tuua suurenenud abivajadust. Seega on pärandaja testeerimisvabadus enam piiratud võrreldes Eesti kehtiva õigusega. Samas on Vene õiguskirjanduses kritiseeritud asjaolu, et faktiliselt töötavale pensioniealisele pärandaja vanemale on tagatud sama suur sundosa kui pärandaja alaealisele lapsele, kelle abivajadus perekonna toitja surma korral on oluliselt suurem. Lisaks on toodud esile seda, et alaealine laps on perekonnaõigusest tulenevalt õigustatud saama ülalpidamist olenemata oma varalisest olukorrast, kuid kohustus vanemat ülal pidada

²⁰⁰ Leedu Vabariigi tsiviilseadustik. Vastu võetud 18. juulil 2000. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=245495, 29. märtsil 2007.

²⁰¹ S. Ferrari. Familienerbrecht und Testierfreiheit in Österreich. – D. Henrich, D. Schwab (Hrsg). Familienerbrecht und Testierfreiheit im europäischen Vergleich. Bielefeld, 2001, S 188; D. Leopold (viide 33), Rn 61.

²⁰² Vene Föderatsiooni tsiviilkoodeks. III osa. Vastu võetud 26. novembril 2001. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://duma.consultant.ru/doc.asp?ID=9597>, 29. märtsil 2007.

²⁰³ M. Barštševskii. Nasledstvennoje pravo. Izd. 2. Moskva, 1996, str 67.

sõltub aga otseselt vanema tegelikust vajadusest abi järele. Sellest lähtuvalt on tehtud ettepanek kehtestada eespool nimetatud isikutele erineva suurusega sundosad.²⁰⁴

Töövõimetuse kriteerium on küllaltki levinud postsotsialistlikes riikides. Näiteks Moldovas on sundosa õigustatud saama pärandaja töövõimetud alanejad sugulased, töövõimetud vanemad ja töövõimetu abikaasa.²⁰⁵ Poolas on sundosa saajateks pärandaja alanejad sugulased, abikaasa ja vanemad; õigustatud isiku püsiva töövõimetuse või alaneja sugulase alaealisuse korral kasvab sundosa suurus ühelt kahendikult kahele kolmandikule seadusjärgsest pärandiosast.²⁰⁶ Samas on osades Euroopa riikides töövõimetuse kõrval teatud perekonnaliikmete puhul sundosa saamise täiendavaks eelduseks seatud isiku abivajadus. Näiteks Horvaatias on pärandaja vanemad sundosa saajateks vaid töövõimetuse ja abivajaduse korral.²⁰⁷ Sloveenia ning Serbia ja Montenegro õiguses antakse pärandaja õdedele ja vendadele ning vanavanematele sundosaõigus üksnes sellisel juhul, kui nad on püsivalt töövõimetud ja neil puuduvad elatusvahendid.²⁰⁸

Eeltoodu alusel võib väita, et Mandri-Euroopas on sundosa õigustatud saama teatud seaduse järgi pärima õigustatud isikud. Sundosaõiguse mõtte ongi kaitsta nende seadusjärgset pärimisõigust.

Seevastu Inglise õiguses on finantstoetust pärandvara arvel võimalik taotleda ka isikutel, kes testamendi puudumisel pärandaja järel seaduse kohaselt ei päriks. Inglise õiguses võivad *Inheritance (Provision for Family and Dependants) Act 1975* alusel finantstoetust pärandvara arvel nõuda pärandaja abikaasa; endine abikaasa, kes ei ole uuesti abiellunud; lapsed (lapsendatud); isik, keda pärandaja käsitles peres lapsena; teised isikud, keda pärandaja vahetult enne surma ülal pidas; elukaaslane, kui kooselu oli kestnud vähemalt kaks aastat.²⁰⁹ Seoses *The Civil Partnership Act 2004*²¹⁰ jõustumisega on alates 5. detsembrist 2005. a. ka oma kooselu registreerinud samast soost elukaaslastel võimalik taotleda finantstoetust pärandvara arvel. Inglise õiguses ei kindlusta *Inheritance (Provision for Family and Dependants) Act 1975* ülaltoodud isikutele automaatselt toetust. Isikule

²⁰⁴ M. Barštševskii (viide 203), lk 70.

²⁰⁵ R. Süß, U. Haas (viide 189), S 661-662.

²⁰⁶ Samas, S 764.

²⁰⁷ Samas, S 608.

²⁰⁸ Samas, S 956, 952.

²⁰⁹ R. Kerridge (viide 144), p 122.

²¹⁰ The Civil Partnership Act 2004. Vastu võetud 18. novembril 2004. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2004/40033-ae.htm#sch4pt2>, 29. märtsil 2007.

määratakse toetus vaid sellisel juhul, kui kohus on veendunud selles, et pärandaja testament või seadusjärgne pärimine või eelneva kombinatsioon ei taga taotlejale mõistlikku toetust.²¹¹ Seega torkab Inglise õiguse lahendus silma ka selle poolest, et ülalpidamist pärandvara arvel on võimalik nõuda ka seadusjärgse pärimise korral.

Kohus teeb otsuse lähtuvalt konkreetse kaasuse asjaoludest, võttes muuhulgas arvesse taotleja majanduslikku olukorda, pärandaja vastutust lähedase isiku ülalpidamise eest, pärandvara suurust ja pärimisasjaga seotud isikute käitumist.²¹² Eesmärgiks on jõuda üksikjuhtumil õiglase lahenduseni. Pretsedendiõigusele tugineva Inglise õiguse lahendus on võrreldes mandrieuroopaliku sundosaõigusega oluliselt paindlikum, kuid on paraku seotud õigusliku ebakindluse ja ettenähtamatusega. Tulenevalt taotlejate laiaast ringist võiks arvata, et esitatud hagide arv on suur. Kuid kirjanduse andmetel esitati testamendijärgsel pärimisel näiteks 2002. aastal 73 hagi ja 2003. aastal 83 hagi ülalpidamise saamiseks pärandvara arvel. Põhjuseks on välja toodud seda, et Inglise õigus eeldab enda äraelatamisega mitte toime tulevalt isikult oma õiguste maksmapanemiseks kuluka kohtuprotsessi alustamist, kusjuures protsessi tulemus on üsna ettearvamatu, ja teiseks on enamasti pärandaja siiski kandnud kohast hoolt oma lähedaste ülalpidamise eest.²¹³

Kui kõrvutada Inglise õiguses kasutusel olevat lahendust Eesti kehtiva abivajadusest lähtuva sundosaõigusega, tõuseb esile asjaolu, et Eesti sundosaõiguse käsitus sarnaneb Inglise lahendusega, mille puhul pärandajalt ülalpidamist saama õigustatud isikul on õigus saada toetust pärandvara arvel. Samas laieneb Eestis kaitse vaid teatud seadusjärgsetele pärijatele ning see kohaldub üksnes viimse tahte kohase pärimise korral.

Kokkuvõtlikult võib märkida, et Mandri-Euroopa riikides on sundosa saajateks pärandaja lähemad seadusjärgsed pärijad. Enamasti on nendeks alanejad sugulased ja abikaasa. Eesti õiguses kavandatakse pärandaja vanavanemad jätta sundosa saajate seast välja, järgides Mandri-Euroopas levinud suundumust kitsendada sundosa saama õigustatud isikute ringi. Käesoleval ajal, mil Euroopas võib täheldada püüdu parandada abikaasa pärimisõiguslikku seisundit, on Eestis seevastu abikaasa positsioon sundosaõiguses nõrk ja töö autori hinnangul ei ole pärimisseadusega pakutav kaitse piisav. Võrreldes Mandri-Euroopa riikide

²¹¹ R. Kerridge (viide 144), pp 125-126.

²¹² M. Trulsen (viide 97), S 193.

²¹³ H. Hiram. New Developments in UK Succession Law. Report to the XVIIth International Congress of Comparative Law, July 2006. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.ejcl.org/103/art103-7.doc>, 29. märtsil 2007, p 10.

pärimisõigusega on Inglise õiguses pärandvara arvel toetust taotleda võivate isikute ring laiem, kuid toetuse saamine ei ole garanteeritud, sest tegemist on kohtu diskretsiooniotsusega.

4.2. Sundosa süsteemid ja sundosa suurus

4.2.1. Sundosa süsteemid

Mandri-Euroopa riikides võib sundosa puhul eristada kahte süsteemi. Mõningates õiguskordades tähendab sundosa võlaõiguslikku nõuet pärandaja viimse tahte avalduses soodustatud pärijate vastu teatud rahasumma maksmiseks. On ilmne, et selline lahendus seab esikohale pärandaja testeerimisvabaduse, kuna soovimatu isik pärandaja vara pärida ei saa. Niisiis pärandaja tahte vastaselt ei saa pärijateks ka lähemad pereliikmed. Samas kindlustatakse neile pärandist ilmajäämise puhuks rahaline hüvitis. Selline sundosa süsteem on kasutusel Saksamaal. Sundosa käsitletakse võlaõigusliku nõudena ka Liechtensteinis,²¹⁴ Austrias, Hollandis, Ungaris, Poolas, Rootsis ja Soomes.²¹⁵ Sloveenia õiguse kohaselt on pärandajal õigus teha korraldus, et sundosa tuleb hüvitada rahas.²¹⁶

Mujal Mandri-Euroopas on levinud materiaalne sundpärimisõigus – sundosa saajal on õigus nõuda enda tunnistamist pärijaks ja sundosa saama õigustatud isik loetakse pärandvara kaasomanikuks. Sellele süsteemile pandi alus juba Rooma õiguses.

Eestis on valik langetatud materiaalse sundpärimise kasuks, sest sundosa saaja pärib seaduse alusel teatud osa pärandist. 1940. aasta TsSE-s käsitleti sundosa pärandiosana. Nõukogude ajal kehtis Eestis samuti materiaalse sundpärimise süsteem. Niisiis on ajalooliselt Eesti territooriumil sundosa saama õigustatud isikud olnud kaasatud pärijate ringi vaatamata sellele, et pärandaja tahe on olnud suunatud nende isikute pärimiselt kõrvaldamisele. Eesti õiguses aga kavandatakse asendada praegune sundosa süsteem teistsugusega. Nimelt soovitakse loobuda materiaalsest sundpärimisest ja minna üle

²¹⁴ F. Mauch, S. Jocham. Liechtenstein. – Übersicht zum Güter- und Erbrecht einiger ausgewählter Staaten. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.justizportal-bw.de/servlet/PB/show/1197750/Lie.pdf>, 29. märtsil 2007.

²¹⁵ T. Rauscher. Reformfragen des gesetzlichen Erb- und Pflichtteilsrechts. II Reformvorschläge. Pflichtteilsrecht. Regensburg, 1993, S 7.

²¹⁶ M. Geč-Korošec, S. Kraljič. Familienerbrecht und Testierfreiheit im slowenischen Recht. – D. Henrich, D. Schwab (Hrsg). Familienerbrecht und Testierfreiheit im europäischen Vergleich. Bielefeld, 2001, S 291.

sundosale kui rahalisele nõudele, kusjuures eeskujuks on Saksa sundosa süsteem. Seda otsust on pärimisseaduse eelnõu seletuskirjas põhjendatud sellega, et taoline lahendus lähtub suuremast testeerimisvabadusest, tänapäeva industriaalühiskonna vajadustest ja tsiviilkäibe kiirusest ning kindlusest.²¹⁷ Arvestades seda, et sundosaõiguse eesmärgiks Eesti õiguses on kindlustada pärandist ilmajaetud abivajava perekonnaliikme majanduslik toimetulek, on nimetatud isikule pärija staatuse asemel võlaõigusliku nõude tagamine käesoleva töö autori arvates põhjendatud. Võrdluseks olgu toodud, et Leedu õiguses, kus sundosa instituut on otseselt seotud ülalpidamiskohustusega, kehtib materiaalse sundpärimise süsteem (Leedu tsiviilseadustiku art 5.20. lg 1).

Pärast sundosa reformi läbiviimist Eestis ei tagata sundosa saajale niisiis enam osa pärandist, vaid selle asemel tekib sundosa saama õigustatud isikul võlaõiguslik nõue pärijate vastu. Sundosast saab pärandil lasuv kohustus, mis tuleb täita pärast pärandaja matuse, tema perekonnaliikmete ülalpidamise, pärandvara valitsemise ja inventuuri tegemise kulusid ning võlanõudeid, kuid enne annakute, sihtkäsundite ja sihtmäärangute täitmist. Seega võrreldes hariliku pärandaja võlausaldajaga on sundosa saaja vähem soodsas positsioonis, kuid annakusaajaga võrreldes paremas seisundis.

Sundosal kui pärijate vastu suunatud võlaõiguslikul nõudel on oma eelised ja puudused. Sundosa saaja kui võlausaldaja on täielikult eemaldatud pärimiselt, mistõttu ta jääb ilma tema jaoks erilise mälestusväärtusega asjadest.²¹⁸ Sundosaõiguslasel on väga raske saada kõikehõlmavat informatsiooni pärandvara suuruse ja väärtuse kohta, sest tal on selles osas pärijatest märksa väiksemad võimalused.²¹⁹ Saksa õiguses on seaduses otseselt sätestatud, et sundosa arvestamisel võetakse aluseks pärandi väärtus pärandi avanemise ajal (BGB § 2311 lg 1). Seoses sellega, et sundosa arvestamisel võetakse aluseks pärandi väärtus pärandi avanemise ajal, kuid sundosa kui rahalise nõude suurus tehakse kindlaks pärast pärandvara koosseisu ja väärtuse selgitamist, kannab sundosa saama õigustatud isik raha väärtuse vähenemise riski. Kui pärandvara väärtus pärast pärandi avanemist tõuseb, tuleb see kasuks pärijale, aga mitte sundosa saajale.²²⁰ Sama põhimõtte kehtib ka Eesti tulevases

²¹⁷ Pärimisseaduse 27. aprilli 2007. a. eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://eoigus.just.ee/?act=dok&subact=1&DOK_W=182534, 15. mail 2007.

²¹⁸ H. Lange, K. Kuchinke (viide 193), S 869.

²¹⁹ U. Liin (viide 46), lk 123.

²²⁰ N. Joachim (viide 193), Rn 147.

sundosaõiguses, kuna vastavalt PärS eelnõu § 106 lõikele 1 võetakse sundosa suuruse kindlakstegemisel aluseks pärandi hulka kuuluv vara pärandi avanemise päeva seisuga.

Saksa õigusteadlane H. Klingelhöffer toob samas esile, et paljudel pärimisjuhtudel on sundosa saaja oma väheste õigustega paremas positsioonis kui pärijad. Sundosa saama õigustatud isik ei pea tegelema pärandaja võlausaldajatega, samuti ei pea ta tegelema pärandi valitsemise ülesannetega ega otsima ostjat pärandiesemetele, mida võib olla keeruline müüa. Nimelt peab pärija sundosanõude täitma ka siis, kui ta ei suuda pärandiesemeid võõrandada.²²¹

Kindlasti tuleb arvestada ka asjaolu, et sundosa saaja kui soovimatu isiku kaasamine pärijate ringi tekitab pingeid pärijate seas ning raskendab pärandvara valitsemist ja jagamist, mistõttu võib pidada õigustatuks sundosa saajale vaid võlaõigusliku nõude tagamist. Seega on pärimisõiguse reformi käigus kavandatav muudatus põhjendatud. Samas tuleb märkida, et ka kehtivas õiguses on pärandajal põhimõtteliselt võimalik sundosa saaja pärijate ringist välja arvata, määrates talle sundosa suurust kattev annak ehk võlaõiguslik nõue pärijate vastu. Autor on seisukohal, et kehtiva õiguse paindlik lahendus, mis arvestab tugevalt privaatautonomia põhimõttega, väärrib tunnustamist.

Euroopa riigid püüdlevad kaasajal oma pärimisõiguse edasiarendamisel testeermisvabaduse laiendamise poole. Nimelt võib Mandri-Euroopa õiguskordades üldise suundumusena täheldada võlaõigusliku nõude kujul esineva sundosa eelistamist materiaalsele sundpärimisele. Isegi romaani õigusperekonnas, kus perekonna pärimisjärglusel on olnud väga tugev mõju ja sundosa saajale pärija õigusliku seisundi tagamine on sügavalt juurdunud, on tasapisi hakatud sisse viima uut süsteemi. Näiteks loobuti 1. jaanuaril 2003. a. Hollandis seni valitsenud materiaalse sundpärimise süsteemist, mis oli kehtestatud Prantsuse õiguse eeskujul, ja võeti Saksa õigusest üle sealne süsteem, mis käsitleb sundosa rahalise nõudena.²²² Õiguslases kirjanduses on seoses uue sundosa

²²¹ H. Klingelhöffer. *Pflichtteilsrecht*. 2. Aufl. München, 2003, Rn 3.

²²² B. Reinhardt. *Recent changes in the Law of Succession in the Netherlands: On the Road Towards a European Law of Succession*. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www2.law.uu.nl/priv/AIDC/PDF%20files/IIA1/IIA1%20-%20Netherlands.pdf>, 29. märtsil 2007, p 9.

kujuga Hollandi õiguses kujundlikult märgitud, et algsest koletisest on saanud hambutu tiiger.²²³

Nagu töös eespool välja toodud, võeti Prantsuse õiguses *Code civil*'i jõustumisel kasutusele sundosa süsteem, mille kohaselt teatud osa pärandaja varast pärivad pärandaja lähemad pereliikmed ja seda osa ei tohi pärandaja vähendada ei vara kinkimise ega surmapuhuste korralduste tegemise teel. Samas kehtestati juba 1971. a. aga põhimõtte, et seadusjärgsetele pärijatele tehtud kingitusi ei tule tagastada natuuras, vaid piisab nende väärtuse hüvitamisest rahas.²²⁴ Alates 1. jaanuarist 2007. a. kehtib vastavalt *Code civil*²²⁵ art 924 lõikele 1 uus reegel, mille kohaselt tuleb nii pärijatele kui ka kolmandatele isikutele tehtud kingituste ja annakute väärtus hüvitada rahas, kui pärandaja on ületanud vabaks käsutamiseks olevat osa (*quotité disponible*). Seega on Prantsuse pärimisõiguse reform lähendanud sealset sundosa süsteemi Saksa omale. Šveitsi õigusosalases kirjanduses on samuti väljendatud arvamust, et sundosaõigust saaks paindlikumaks muuta sel teel, et sundosa võiks eksisteerida võlaõigusliku nõude kujul.²²⁶

Ka Hispaania õiguskorras on läbi aegade sundosa saajat käsitletud pärijana. Kuid hiljuti reformiti Hispaanias sundosaõigust, lihtsustamaks ettevõtte üleminekut pärandaja surma korral. Nimelt võimaldatakse alates 1. aprillist 2003. a. pärandajal jätta talle kuuluv ettevõtte ühele pärijatest ja teha korraldus, mille kohaselt sundosa saama õigustatud isikutele tuleb nende sundosad hüvitada rahas. Lisaks võib pärandaja seejuures sundosanõude täitmise edasi lükata kuni viieks aastaks arvates pärandi avanemisest. Seda laadi rahalise nõude sisseviimise ajendiks oli püüe ära hoida sundosa regulatsiooni tõttu ettevõtete tegevuse lõpetamist.²²⁷

Seni Eestis kasutusel olnud materiaalse sundpärimise süsteemi üheks positiivseks küljeks on see, et kuna sundosa saaja on pärija, siis aitab notar kui erapooletu pärimisasja lahendav isik tagada kõigi osaliste, sealhulgas sundosa saaja huvide kaitse. Kui sundosa esineb aga

²²³ J. C. Sonnekus. The New Dutch Code on Succession as Evaluated Through the Eyes of a Hybrid Legal System. – Zeitschrift für Europäisches Privatrecht, 2005, Nr 1, p 85.

²²⁴ W. Pintens (viide 2), S 642.

²²⁵ Code civil. Vastu võetud 21. märtsil 1804. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.legifrance.gouv.fr/WAspad/UnCode?code=CCIVILL0.rcv>, 29. märtsil 2007.

²²⁶ P. Breitschmid. Das Erbrecht des 19. im 21. Jahrhundert – der Konflikt zwischen Status, Realbeziehung und erblasserischer Freiheit. Arvutivõrgus. Kättesaadav:

http://www.successio.ch/content/index.php?option=com_content&task=view&id=47&Itemid=103, 29. märtsil 2007, Punkt 14.

²²⁷ S. C. Lapuente (viide 45), p 5, 22.

võlaõigusliku nõude kujul, tuleb seadusega ette näha meetmed, mis võimaldaksid sundosa saama õigustatud isikule oma õiguste efektiivse kaitse. Nagu eespool märgitud, ei ole sundosa saajal reeglina piisavalt teavet pärandvara kohta, kui sundosa saajal on vaid võlaõiguslik nõue. Kuid oma nõude maksmapanemiseks vajab sundosa saaja põhjalikku infot pärandvara koosseisu kohta ning lisaks tuleb pärandvara väärtus objektiivselt kindlaks määrata. Seda asjaolu tuleb sundosaõiguse reformimisel kindlasti silmas pidada. Eesti pärimisõiguse reformi raames kavandatav regulatsioon on selles aspektis puudulik, sest jätab sundosa saaja kaitseta. Näiteks BGB § 2314 lõikes 1 on sätestatud, et kui sundosa saamiseks õigustatu ei ole pärija, siis peab pärija õigustatu nõudmisel andma talle teavet pärandi koosseisu kohta. Lisaks on BGB § 2314 lõikes 1 ette nähtud, et sundosa saama õigustatud isik võib nõuda, et teda kaasataks talle esitamisele kuuluva pärandiesemete nimekirja koostamisele ning et pärandiesemete väärtus tehtaks kindlaks. Autori hinnangul tuleks uues pärimisseaduses sätestada Saksa õiguse eeskujul sundosa saaja õigus nõuda pärijatelt teavet pärandvara kohta ja pärandvara väärtuse väljaselgitamist.

Inglise õiguse sundpärimise mudelile on iseloomulik, et kohus otsustab igal üksikjuhtumil lähtuvalt asjaoludest pärandvara arvel eraldatava finantstoetuse liigi ja suuruse. Inglise õiguses annab kohus toetuse väljamõistmisel enamasti korralduse perioodiliste maksete tegemiseks. Kohus võib toetuse taotlejale ka eraldada pärandvarast teatud rahasumma ühekordse maksena, anda õiguse nõuda teatud pärandiesemete omandi üleandmist või kasutusõigust.²²⁸ Kuivõrd Inglise õiguses otsustab kohus finantstoetuse taotluse rahuldamise pärast kaasuse asjaolude igakülgset hindamist, näib olevat igati loomulik, et kohtu pädevusse kuulub ka küsimus, millisel kujul ja kui suuruses ulatuses finantstoetust eraldada. Toetuse liigi ja suuruse otsustamine kohtu enda poolt konkreetse kaasuse asjaolude pinnalt aitab saavutada igal üksikjuhtumil õiglasemat tulemust kui lahendus, mille järgi finantstoetuse eraldamine oleks kohtu diskretsiooniotsus, toetuse liik ja suurus aga oleksid seaduses jäigalt fikseeritud.

4.2.2. Sundosa suurus

Sundosaks Eesti õiguskorras on vastavalt PärS §-le 105 pool pärandiosast, mille pärija oleks seadusjärgse pärimise korral saanud, kui pärandi oleksid vastu võtnud kõik seadusjärgsed pärijad. Võrreldes nõukogude õigusega on sundosa suurus vähenenud.

²²⁸ R. Süß, U. Haas (viide 189), S 501.

Nimelt pärisid ENSV TsK § 540 kohaselt sundosa saama õigustatud isikud mitte vähem kui kaks kolmandikku osast, mis oleks igapähele neist kuulunud seadusjärgsel pärimisel. Arvatavasti võeti Eesti kehtivas pärimisseaduses sundosa suuruse sätestamisel aluseks 1940. aasta TsSE, kus sundosa suuruseks oli pool seadusjärgsest pärandiosast (TsSE § 770).

Nagu eelnevast nähtub, ei otsusta sundosa suuruse üle pärandaja, vaid see tuleneb seadusest.

Selleks, et pärandaja lähedaste sundosaõigus oleks reaalselt tagatud, on kehtivas pärimisseaduses ette nähtud rida meetmeid sundosa saajate huvide kaitseks:

1) pärimisseadus sätestab sundosa koormamise keelu – sundosana saadud pärandiosa suhtes ei kehti pärandaja korraldused tingimuse, tähtaja, annaku või muu kohustuse suhtes (PärS § 107);

2) kui pärandaja poolt sundosa saajale määratud vara on sundosa suurusest vähem, võib sundosa saaja nõuda puuduvat osa muust pärandvarast (PärS § 106 lg 4);

3) pärandvara hulka arvatakse pärandaja poolt teistele isikutele sundosa vähendamise eesmärgil viimase kolme aasta jooksul enne pärandaja surma tehtud kingitused (PärS § 106 lg 4);

4) kui pärandvara on sundosa suurusest vähem, on sundosa saajal õigus nõuda pärandaja poolt viimase kolme aasta jooksul enne surma sundosa vähendamise eesmärgil teistele isikutele tehtud kingitusi kingisaajatelt alates kõige hilisemast kinkest enne pärandaja surma (PärS § 106 lg 4).

Ka pärimisseaduse eelnõus on sundosa saajate huvide kaitseks ette nähtud sundosa täiendamise võimalus, kuid vastavas regulatsioonis võib leida ebakõla. Pärimisseaduse eelnõu § 106 lõike 2 kohaselt arvestatakse sundosa määramisel pärandaja poolt teistele isikutele sundosa vähendamise eesmärgil viimase kolme aasta jooksul enne pärandaja surma tehtud kingitusi. Seevastu PärS eelnõu § 106 lõike 6 kohaselt ei rahuldata sundosa täiendamise nõuet, kui kingituse tegemisest on möödunud kümme aastat. Eelnõu koostajad

on soovinud üle võtta Saksa lahendust (BGB § 2325 lg 3), kuid praegusel kujul on eeltoodud sätted omavahel vastuolus.

Võrdluseks olgu toodud, et ka teistes Euroopa riikides püütakse spetsiaalse regulatsiooni abil takistada pärandaja poolt sundosa väärtuse vähendamist teistele isikutele tehtavate kingitustega. Kuid erinevalt Eesti õigusest ei pea enamikus Euroopa õiguskordades sundosa saama õigustatud isik pärandaja poolt teistele isikutele tehtud kingituste tagasinõudmiseks tõendama seda, et pärandaja oli kingitused teinud sundosa vähendamise eesmärgil. Lisaks väärrib tähelepanu asjaolu, et kui Eestis puudutab sundosa täiendamine pärandaja poolt viimase kolme aasta jooksul enne surma tehtud kingitusi, siis paljudes teistes Euroopa riikides on vastav tähtaeg oluliselt pikem - Šveitsis, Hollandis, Itaalias 5 aastat; Inglismaal 6 aastat; Saksamaal, Kreekas 10 aastat; Ungaris 15 aastat. Prantsusmaal võetakse vabalt käsutatava varamassi kindlakstegemisel arvesse pärandaja poolt eluajal tehtud kingitused ilma ajalise piiranguta.²²⁹ Prantsuse õiguses jääb pärandajaga sõlmitud kinkelepingu alusel kingituse saanud isik järelikult väga kauaks ebakindlasse olukorda. Kõrvutades Eesti kehtivat regulatsiooni välisriikide vastavate normidega, võib teha järelduse, et Eesti kehtiva sundosaõiguse kohaselt on sundosa saaja õigust nõuda tagasi pärandaja poolt tehtud kingitusi oluliselt piiratud.

Kui hinnata sundosa suurust Eesti kehtivas pärimisõiguses, siis tuleb tõdeda, et Eestis võib pärandaja teha surma puhuks korraldusi kogu oma vara suhtes, kuid sundosa saama õigustatud isikute olemasolu korral saab ta sisuliselt käsutada poolt pärandvarast. Selline lahendus väärrib tunnustamist. Tšehhi õiguses näiteks pärivad täisealised alanejad sugulased poole seadusjärgsest pärandiosast, alaealised seevastu kogu seadusjärgse pärandiosa.²³⁰ Alaealisi lapsi omav abikaasast lahutatud pärandaja ei saa järelikult Tšehhi õiguse kohaselt teha surma puhuks oma vara kohta korraldusi. Eestis säilib pärandaja jaoks vara käsutamise õigus teatud ulatuses igal juhul. Teisteski Mandri-Euroopa riikides võimaldatakse erinevalt Tšehhi õigusest pärandajale siiski igal juhul käsutada teatud osa varast oma viimse tahte avalduses oma äranägemisel.

²²⁹ D. Coester-Waltjen. The advantages of a closer cooperation in Europe to promote and improve the legal protection of the family in matters of succession. 6th European Conference on Family Law "The legal protection of the family in matters of succession". Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/family_law_and_children%27s_rights/Conferences/proceedings%20confam20023.pdf, 29. märtsil 2007, p 50.

²³⁰ R. Süß, U. Haas (viide 189), S 1043.

Taanis, Kreekas ja Leedus on iga sundosa saaja õigustatud pärima pool seadusjärgsest pärandiosast.²³¹ Norra õiguses on pärandaja lastele reserveeritud kaks kolmandikku pärandist, ent seaduses on iga lapse sundosa maksimaalse suurusena ette nähtud üks miljon norra krooni.²³² Saksa õiguses on sundosa saajal õigus nõuda pärijatelt rahasummat, mis vastab poole seadusjärgse pärandiosa väärtusele (BGB § 2303 lg 1 lause 2). Austria õiguses on pärandaja alanejate sugulaste ja abikaasa puhul sundosa suuruseks pool seadusjärgse pärandiosa väärtusest, ülenejate sugulaste puhul aga üks kolmandik seadusjärgse pärandiosa väärtusest (ABGB §-d 765, 766).

Samas on mõnedes Euroopa õiguskordades pärandajale vabaks käsutamiseks jäetud osa küllaltki väike võrreldes Eesti õigusega. Näiteks romaani õigusperekonnas on pärandaja käsutusvabadus üsna piiratud. Sageli sõltub sundosa suurus laste arvust. Näiteks Prantsusmaal võib pärandaja käsutada kuni poolt oma varast, kui tal on üks laps; kolmandiku varast, kui tal on kaks last, ja üksnes neljandiku varast, kui tal on kolm või enam last (*Code civil* art 913).

Omapäraselt on sundosa suurus reguleeritud romaani õigusperekonda kuuluvas Hispaania õigussüsteemis. Nimelt on pärandaja lastele olenemata laste arvust reserveeritud kaks kolmandikku pärandist. Üks kolmandik pärandist on määratud vabaks käsutamiseks (*tercio de libre disposición*). Ülejäänud kaks kolmandikku pärandist moodustavad sundosa. Sundosa (*legítima global larga*) võib jaotada kaheks. Sellest poole ehk ühe kolmandiku pärandist (*legítima estricta o corta*) pärivad pärandaja lapsed võrdsetes osades. Teise poole (*tercio de mejora*) võib pärandaja testamendis jagada laste vahel omal äranägemisel, soovi korral võib ta selle osa sundosast pärandada ühele lastest. Kui aga pärandaja sundosa teise osa kohta korraldusi ei tee, pärivad lapsed ka selle võrdsetes osades.²³³ Seega erinevalt Prantsuse sundosaõigusest, kus domineerib laste võrdsuse idee, on Hispaanias pärandajale loodud võimalus endal otsustada iga lapse sundosa suuruse üle.

Eestis kavandatava sundosaõiguse reformi kohaselt on sundosa suurusena ette nähtud pool pärandiosa väärtusest, mille pärija oleks seadusjärgse pärimise korral saanud, kui pärandi oleksid vastu võtnud kõik seadusjärgsed pärijad. Eesti tulevase sundosaõiguse lähtealuseks on see, et sundosa peaks sõltuma pärandaja lähema perekonnaliikme abivajadusest, samas

²³¹ R. Süß, U. Haas (viide 189), S 339, 460, 615.

²³² Samas, S 698.

²³³ M. M. Casals, J. S. Feliu (viide 181), S 308.

nimetatud kontseptsiooni viiakse ellu osaliselt, sest sundosa suurus on sätestatud jäigalt ja abivajaduse ulatus ei mõjuta kuidagi sundosa suurust. Sellise lahenduse tagajärjeks on see, et suure pärandvara väärtuse korral on sundosa saajal õigus oluliselt suuremale summale, kui talle võib-olla toimetulekuks on vaja, ja pärandaja testeermisvabadus on selle võrra väiksem. Samas võib tulevane regulatsioon viia selleni, et sundosa saama õigustatud isik saab toimetuleku tagamise seisukohalt ebapiisava summa. Samas tuleb rõhutada asjaolu, et tulevase lahenduse positiivseks küljeks on see, et sundosa suuruse fikseerimisel seaduses on vaidlusi ennetav toime, mis on oluline, arvestades pärimisasjade suurt konfliktipotentsiaali.

Paindlikumad lahendused on kasutusel näiteks Vene ja Inglise õiguses. Vene Föderatsiooni tsiviilkoodeksi § 1149 lõikes 4 on pärandaja testamendijärgsele pärijale ette nähtud võimalus taotleda kohtult sundosa suuruse vähendamist või sundosa saaja sundosast ilmajätmist. Näiteks võib testamendijärgne pärija, kes kasutas pärandajale kuulunud eluruumi, taotleda sundosa saaja sundosast ilmajätmist, kui sundosa saaja seda eluruumi ei kasutanud.

Nagu töös eespool märgitud, määrab Inglise õiguses ülalpidamist taotlevale isikule eraldatava finantstoetuse suuruse kohus. Ka toetuse minimaalne suurus pole seaduses kindlaks määratud. Vajadusel määrab kohus finantstoetuse kogu pärandvara arvel.²³⁴ Seega on võimalik, et testamendiga soodustatule pärandaja vara üle ei lähe. Kohtule on antud äärmiselt lai otsustusruum, mistõttu protsessi tulemust on väga raske prognoosida. Pärandaja jaoks ei ole teada, kui suure osa pärandist saab tegelikult see, keda ta soovib soodustada, ja ka toetust taotleval isikul on raske ette näha, kas talle toetus üldse määratakse ja kui suures ulatuses. Inglise õiguse lahendus eristubki mandriuroopalikust sundosaõigusest selle poolest, et seaduses ei ole pärandaja lähemate pereliikmete miinimumosa pärimisel sätestatud. Mandriuroopalik sundosaõigus, mille puhul sundosa saamine on pärandaja lähematele pereliikmetele garanteeritud ja nende sundosa suurus on seaduses ette nähtud, mõjub aga konflikte vähendavalt ja õigusrahu tagavalt.²³⁵

Inglise õiguses peab pärandaja abikaasale või samasoolisele elukaaslasele eraldatav toetus võimaldama senist elustandardit säilitada. Nimelt on pärandaja abikaasal või samasoolisel

²³⁴ R. Kerridge (viide 144), p 153.

²³⁵ P. Breitschmid, H. R. Künzle. "Grenzenloses Erbrecht". DACH-Tagung vom 19./20. Sept. in Luzern. Länderbericht Schweiz. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.rwi.unizh.ch/breitschmid/Lehrveranstaltungen/WS_06_07/DACH.pdf, 29. märtsil 2007, S 32.

elukaaslasel õigus taotleda finantstoetust, mida selle juhtumi kõiki asjaolusid arvestades abikaasa või samasooline elukaaslane peaks saama, sõltumata sellest, kas ta vajab seda ülalpidamiseks.²³⁶ Teised aga võivad taotleda sellist finantstoetust, mida selle juhtumi kõiki asjaolusid arvestades on vaja ülalpidamiseks.²³⁷ Niisiis Inglise õiguses on abikaasadel ja samasoolistel elukaaslastel erinevalt teistest pärandi arvel toetust taotlevatest isikutest õigus suuremale toetusele ja seega võib nagu mujalgi Euroopas täheldada üleelanud abikaasale erilise kaitse tagamist.

Sundosa süsteemide ja suuruse teemat kokku võttes võib märkida, et Mandri-Euroopa riikides kehtib valdavalt Rooma õigusest pärinev materiaalse sundpärimise süsteem. Eestis on samuti sundosa traditsiooniliselt esinenud pärandiosa kujul. Kaasajal Mandri-Euroopas toimunud pärimisõiguse reformid on olnud suunatud testeerimisvabaduse laiendamisele, mis väljendub materiaalse sundpärimise süsteemist loobumises ja sundosa käsitlemises hoopis võlaõigusliku nõudena. Seejuures on Eestis õigustatult otsustatud seda suundumust järgida. Mandri-Euroopa õiguskordadele on iseloomulik, et sundosa suurus sätestatakse seaduses. Hispaania pärimisõigus torkab silma selle poolest, et pärandaja on teatud ulatuses õigustatud jaotama sundosa laste vahel. Seevastu Inglise õiguses on pärandvara arvel eraldatava toetuse liik ja suurus ainuüksi kohtu otsustada.

4.3. Sundosast ilmajätmine

4.3.1. Sundosast ilmajätmise olemus

Eesti õiguskorras on pärandaja lähematele perekonnaliikmetele töövõimetuse ja abivajaduse korral põhimõtteliselt tagatud õigus saada sundosa. Samas ei ole õigus sundosale siiski absoluutne. Sundosa saamist välistavad alused on järgmised:

- 1) pärimiskõlbmatus (PärS § 6 lg 2),
- 2) pärimisest loobumise lepingu sõlmimine v.a. kui on eraldi kokku lepitud, et loobunud säilib siiski õigus sundosale (PärS § 98 lg 1) või

²³⁶ R. Kerridge (viide 144), p 126.

²³⁷ Samas, p 127.

3) pärandaja poolt viimse tahte avalduses tehtud sundosast ilmajätmise korraldus (PärS § 108 lg 1).

Eesti õiguse kohaselt võib pärandaja niisiis seaduses sätestatud alusel teha oma viimse tahte avalduses korralduse, millega ta välistab sundosa saamise oma pärandist. Seeläbi omandab pärandaja laiema testeerimisvabaduse. Ka Rooma õiguses võis pärandaja oma lähisugulase teatud üleastumiste korral sundosast ilma jätta.²³⁸

Seevastu Itaalia, Prantsuse ja Hollandi õiguses ei tunta sundosast ilmajätmist, see saab toimuda vaid üldistel alustel, s.t. pärimiskõlbmatuse korral.²³⁹ See fakt annab tunnistust sellest, kuivõrd sügavalt on perekonna pärimisjärglus juurdunud eespool mainitud romaani õigusperekonda kuuluvates õiguskordades. Ka ENSV TsK kohaselt ei olnud pärandajal võimalik sundosa saada õigustatud isikut testamendiga täielikult pärimiselt kõrvaldada ning sundosast ilmajätmine sai toimuda vaid pärimiskõlbmatuse tõttu.

Pärimiskõlbmatust välistab isiku õiguse pärida, sealhulgas õiguse pärida sundosa. Samas ei ole pärimiskõlbmatuse alused piisavad välistamiseks sundosa pärimise juhul, kui see oleks sundosa saaja käitumist arvestades ebaõiglane. Seega on autori hinnangul PärS-s pärandajale sundosast ilmajätmise võimaluse sätestamine vajalik täiendus.

Sundosast ilmajätmise regulatsiooni on võimalik pärimiskõlbmatuse kohta käivatest sätetest piiritleda järgmistel alustel:²⁴⁰

- 1) sundosast ilmajätmine sõltub täielikult pärandaja tahtest, pärimiskõlbmatust välistab isiku pärijaks saamise pärandaja tahtest sõltumata;
- 2) sundosast ilmajätmine saab toimuda üksnes enne testaatori surma, seevastu pärimiskõlbmatust omab õiguslikku tähendust alates pärandi avanemisest.

Lisaks võib sundosa pärimine olla välistatud pärimisest loobumise lepingu sõlmimise korral, kusjuures nõukogude pärimisõigus ei näinud ette pärimisest loobumise lepingu sõlmimise võimalust. Autori hinnangul on positiivne see, et kehtiv pärimisõigus lubab

²³⁸ H. Honsell (viide 78), S 467.

²³⁹ J. von Staudinger / W. Olshausen (viide 105), Vorbem zu § 2333 Ff, Rn 2.

²⁴⁰ Samas, Vorbem zu § 2333 Ff, Rn 9, 11.

sundosa saajal soovi korral sõlmida pärandajaga pärimisest loobumise lepingut. Pärimisest loobumise lepinguid tunnustatakse germaani ja Põhjamaade õigusperekonnas.²⁴¹ Samas tuleb mainida, et Prantsusmaal hiljuti läbiviidud pärimisõiguse reformi käigus sätestati esmakordselt Prantsuse õiguses sundosa saaja õigus esitada pärandaja eluajal avaldus sundosa pärimisest loobumiseks (*Code civil* art 929).

Eesti kehtivas pärimisseaduses on sätestatud, et kui pärandaja sõlmib seadusjärgse pärijaga pärimisest loobumise lepingu, kaotab loobunu ka õiguse pärida sundosa, kui lepingust ei tulene teisiti (PärS § 98 lg 1). Seega laieneb üldjuhul pärimisest loobumine automaatselt ka sundosale. Pärimisest loobumise lepingu mõte on niisiis anda pärandajale suurem vabadus oma pärimisjärgluse kujundamisel. Samas tuleb arvesse võtta seda, et pärimisest loobumise leping on kahepoolne kokkulepe, seega on selle sõlmimiseks vajalik sundosa saama õigustatud isiku nõusolek, kusjuures leping peab olema sõlmitud notariaalselt tõestatud vormis.

Seevastu sundosast ilmajätmine on pärandaja poolt mistahes liiki viimse tahte avalduses tehtud ühepoolne korraldus, mis reeglina tehakse vastu sundosa saama õigustatud isiku tahtmist. Õigus isik sundosast ilma jätta on oma olemuselt pärandaja kujundusõigus.²⁴²

4.3.2. Sundosast ilmajätmise alused

Sundosast ilmajätmine saab pärandaja testeerimisvabaduse tõelise piiranguna avalduda üksnes siis, kui sundosast ilmajätmine ei saa toimuda tühistel põhjustel.

Eesti kehtiva pärimisseaduse § 108 lõikes 1 on sätestatud, et pärandaja võib testamendi või pärimislepinguga sundosast ilma jätta isiku, kes on pärandaja, tema abikaasa või pärandaja alaneja või üleneja sugulase vastu toime pannud kuriteo. Taolise sundosast ilmajätmise aluse võib leida paljudest Euroopa õiguskordadest. Alternatiivse lahendusena on levinud kuriteo toimepanemise sätestamine sundosast ilmajätmise alusena, ilma et kuritegu peab olema tingimata suunatud pärandaja või tema lähedaste vastu.²⁴³ Näiteks näeb Tšehhi õigus

²⁴¹ J. von Staudinger / G. Schotten. Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Fünftes Buch. Erbrecht. §§ 2339 – 2385. 13. Bearb. Berlin, 1996, Einl zu §§ 2346 Ff, Rn 45.

²⁴² R. Schulze / T. Hoeren, Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar. 3. Aufl. Baden-Baden, 2003, § 2333, Rn 2.

²⁴³ S. Herzog. Reform der Pflichtteilsentziehung? – Ein Vorschlag. – Forum Familien- und Erbrecht, Nr 1, 2003, S 21.

ette, et pärandaja võib alaneja sugulase sundosast ilma jätta, kui pärandaja alanejale sugulasele on tahtlikult toimepandud kuriteo eest määratud vähemalt üheaastane vangistus.²⁴⁴ Austria õiguse kohaselt võib pärandaja lähema perekonnaliikme sundosast ilma jätta, kui lähemale pereliikmele on tahtlikult toimepandud kuriteo eest määratud 20-aastane või eluaegne vangistus (ABGB § 768 lg 3).

Eesti kehtivas pärimisõiguses sisalduv sundosast ilmajätmise aluste regulatsioon erineb oluliselt 1940. aasta tsiviilseadustiku eelnõu vastavast normistikust. 1940. aasta TsSE-s sätestatud sundosast ilmajätmise alused olid otseselt üle võetud Saksa õigusest.

Saksa õiguses on võrreldes Eesti kehtiva pärimisõigusega sundosast ilmajätmise aluseid tunduvalt rohkem ning sundosast ilmajätmise alused on diferentseeritud sõltuvalt sellest, kas pärandaja soovib sundosast ilma jätta oma alanejat sugulast või vanemat või abikaasat (pärandaja abikaasaga on võrdsustatud samasooline elukaaslane registreeritud kooselu puhul tulenevalt *Gesetz über die eingetragene Lebenspartnerschaft* § 10 lg 6 lausest 2).

Saksa õiguses võib BGB § 2333 kohaselt pärandaja alaneja sugulase sundosast ilma jätta juhul, kui:

- 1) alaneja sugulane kavatseb surmata pärandajat, tema abikaasat või mõnda pärandaja alanejat sugulast (BGB § 2333 p 1);
- 2) kui alaneja sugulane on süüdi pärandaja või tema abikaasa tahtlikus füüsiliselt jõhkras kohtlemises, abikaasa jõhkra kohtlemise puhul siiski ainult juhul, kui see alaneja sugulane põlvneb abikaasast (BGB § 2333 p 2);
- 3) kui alaneja sugulane on süüdi kuriteos või tahtlikus raskes üleastumises pärandaja või tema abikaasa vastu (BGB § 2333 p 3);
- 4) kui alaneja sugulane rikub pahatahtlikult oma seadusest tulenevat pärandaja ülalpidamise kohustust (BGB § 2333 p 4) või

²⁴⁴ R. Süß, U. Haas (viide 189), S 1043.

5) kui alaneja sugulase eluviis on pärandaja tahte vastaselt autu või ebamoraalne (BGB § 2333 p 5).

BGB § 2334 kohaselt on pärandajal võimalik oma vanem sundosast ilma jätta siis, kui vanem on süüdi BGB § 2333 punktides 1, 3 või 4 toodud alusel. Pärandaja abikaasa sundosast ilmajätmise alused erinevad alaneja sugulase sundosast ilmajätmise alustest selle poolest, et abikaasat pole võimalik sundosast ilma jätta autu või ebamoraalse eluviisi tõttu (BGB § 2335).

Viidatud sundosast ilmajätmise aluste regulatsioon Saksa õiguses on saanud terava kriitika osaliseks. Arvestades Saksa sundosast ilmajätmise aluste regulatsiooni puudulikkust, oli selle Eesti pärimisõigusesse ülevõtmisest loobumine igati põhjendatud. Probleemaatiliseks ja vastuvõetamatuks võib pidada näiteks seda, et Saksa õiguses on küll sätestatud, et pärandaja võib alaneja sugulase sundosast ilma jätta, kui alaneja sugulane on süüdi pärandaja või tema abikaasa tahtlikus füüsiliselt jõhkras kohtlemises, kuid seadusandja ei ole pidanud vajalikuks tagada pärandajale võimalust oma vanem sundosast ilma jätta, kui vanem on pärandajat jõhkralt kohelnud.²⁴⁵ Samuti ei saa õigeks pidada, et pärandajal ei ole õigust sundosast ilma jätta näiteks alanejat, kes on füüsiliselt jõhkralt kohelnud pärandaja teisi alanejaid, näiteks oma õdesid-vendi.²⁴⁶ Eesti regulatsiooni tugevaks küljeks on see, et sundosast ilmajätmise alusena on hõlmatud kuriteo toimepanemine pärandaja kõigi lähemate perekonnaliikmete vastu – sundosast ilmajätmise aluseks on sundosa saaja poolt pärandaja abikaasa või pärandaja alaneja või üleneja sugulase vastu toime pandud kuritegu. Eestis on sundosast ilmajätmise õigus piiratum võrreldes Saksa õigusega, kuna Saksa õiguses ei ole sundosast ilmajätmise eeltingimuseks see, et pärandaja või tema lähema pereliikme vastu suunatud õigusvastase teo toime pannud isik peaks olema kriminaalkorras süüdi mõistetud.²⁴⁷

Sundosast ilmajätmise alustega seonduvalt peab tõdema, et Eestis on sundosast ilmajätmise alus kuriteo näol selgelt piiritletud. Saksa õiguses on selles aspektis problemaatiliseks osutunud pärandaja alaneja sugulase pärandaja tahte vastaselt autu ja ebamoraalne eluviis sundosast ilmajätmise alusena. BGB § 2333 p 5 lähtub üldistest moraalinormidest ning

²⁴⁵ B. Dauner-Lieb. Pflichtteilsrecht und Pflichtteilsentziehung auf dem Prüfstand. Forum Familien- und Erbrecht, Nr 3, 2001, S 81.

²⁴⁶ Samas, S 81.

²⁴⁷ J. Damrau (Hrsg) (viide 136), § 2333, Rn 14.

selle eesmärk ei saa olla pärandaja subjektiivsetest hinnangutest lähtuvalt sundosa saaja sundosast ilmajätmine.²⁴⁸ Hinnang sellele, missugune eluviis on moraalne, muutub ajas. Arvestades väärtushinnangute muutumist ja erinevusi, on üha raskem välja tuua üheseid näiteid autu või ebamoraalse käitumise kohta.²⁴⁹ Heade kommete vastane käitumine sundosast ilmajätmise alusena pärineb Rooma õigusest.²⁵⁰ Kaasajal on autu eluviis sundosast ilmajätmist õigustavaks aluseks paljudes Euroopa riikides.²⁵¹ Näiteks Soomes ja Norras võib pärandaja autu eluviisiga lähema perekonnaliikme sundosast ilma jätta.²⁵² Ka Läti pärimisõigus tunneb sellist sundosast ilmajätmise alust (Civillikums § 428 p 4).²⁵³ Käesoleva töö autori arvates võib taolise ebamäärase sundosast ilmajätmise aluse puudumist PärS-s pidada Eesti kehtiva pärimisõiguse positiivseks küljeks.

Saksamaal on teravalt diskuteeritud selle üle, kas oleks vaja seaduses sätestada võimalus sundosa saaja sundosast ilma jätta ka sellisel juhul, kui tema ja pärandaja vahel ei ole perekonnale omaseid lähedussuhteid. Siinkohal tuleb arvestada seda, et pärandaja ja sundosa saaja vaheline halb läbisaamine võib olla põhjustatud pärandaja enda käitumisest. Tšehhi õiguse kohaselt võib vanem oma alaneja sugulase sundosast ilma jätta, kui alaneja sugulane ei ole püsivalt pärandaja vastu tõelist huvi tundnud.²⁵⁴ Alates 1991. aastast võib Austrias pärandaja vastavalt ABGB § 773a lõikele 1 sundosa suurust viimse tahte avalduses poole võrra vähendada, kui vanema ja lapse vahel pole kunagi olnud selliseid lähedasi suhteid, mis tavaliselt perekonnas peaksid olema. Samas ei teki pärandajal sundosa vähendamise õigust, kui pärandaja oli mõjuva põhjuseta loobunud isiklikust suhtlemisest sundosa saama õigustatud isikuga (ABGB § 773a lg 3). Saksa õiguskirjanduses on tehtud ettepanekuid muuta seadust selliselt, et kui sundosa saaja ja pärandaja vahel ei ole kunagi või enam kui kolmekümne aasta vältel olnud lähedasi suhteid, siis saaks sundosa suurust vähendada poole võrra.²⁵⁵ Siinkohal tuleb esile tõsta seda, et Saksamaa Konstitutsioonikohus on 19. aprilli 2005. a. otsuses avaldanud seisukoha, et taoline regulatsioon läheks vastuollu põhiseadusega, kuna see diskrimineeriks väljaspool abielu sündinud lapsi.

²⁴⁸ D. Leipold (viide 33), Rn 590.

²⁴⁹ R. Schulze / T. Hoeren (viide 242), § 2333, Rn 8.

²⁵⁰ M. Kaser, R. Knütel (viide 75), S 425.

²⁵¹ S. Herzog (viide 243), S 21.

²⁵² V. Boström (viide 157), S 262.

²⁵³ Civillikums. Vastu võetud 28. jaanuar 1937. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.likumi.lv/civillikums.php>, 29. märtsil 2007.

²⁵⁴ M. Hrušáková. Familienerbrecht und Testierfreiheit in der Tschechischen Republik. – D. Henrich, D. Schwab (Hrsg). Familienerbrecht und Testierfreiheit im europäischen Vergleich. Bielefeld, 2001, S 345.

²⁵⁵ S. Herzog (viide 243), S 21.

Ka Eesti kehtiva õiguse pinnalt võib tõstatada küsimuse selle kohta, kas ikkagi on õigustatud praegune kord, mille kohaselt võib sundosale vabalt pretendeerida sugulane, kes pärandajaga läbi ei saanud. Näiteks kui testaator, kellel lapsi polnud, pärandab kogu oma vara abikaasale kindlustamaks tema toimetulekut vanaduspõlves, on testaatori surma korral sundosa õigustatud saama pärandaja töövõimetu ja abivajav isa, kellel oli pärandajaga väga halb läbisaamine. Eestis on sundosa eesmärgiks tagada selle abivajava pereliikme toimetulek, keda pärandaja pidi eluajal abistama, ja sellest tulenevalt ei oleks sundosast ilmajätmise õiguse andmine faktilise perekondliku suhte puudumise või katkemise puhuks õigustatud. Samas kui mainitud kaasuses ei oleks pärandaja isa oma lapse käekäigu vastu üldse huvi tundnud ja oleks jätnud täitmata oma kohustuse alaealist last ülal pidada, siis oleks õiglane anda pärandajale võimalus vanem sundosast ilma jätta. Nõukogude õiguses välistas pärandaja ülalpidamise kohustusest kõrvalehoidmine sundosa pärimise, kuid vastavalt ENSV TsK § 535 lõikele 2 oli tegemist pärimiskõlbmatuse alusega.

Karistusseadustiku²⁵⁶ kohaselt on teatud ülalpidamise kohustuse rikkumised kuriteod, kuid seda üksnes juhul, kui elatise on välja mõistnud kohus. Karistusseadustiku §-s 169 on sätestatud, et vanema kuritahtliku kõrvalehoidumise eest oma nooremale kui kaheksateistaastasele lapsele või täisealiseks saanud, kuid abi vajavale töövõimetule lapsele kohtu poolt väljamõistetud igakuise elatusraha maksmisest karistatakse rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega. Karistusseadustiku §-s 170 on sätestatud, et täisealiseks saanud lapse kuritahtliku kõrvalehoidumise eest oma abi vajavale töövõimetule vanemale kohtu poolt väljamõistetud igakuise elatusraha maksmisest karistatakse rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega.

Seega mainitud kaasuses saaks pärandaja oma isa sundosast ilma jätta, kui pärandaja isa on KarS § 169 alusel süüdi mõistetud. Samas ei eksisteeri võimalust jätta sundosast ilma pärandaja ülalpidamise kohustust rikkunud abikaasat, kuna abikaasa ülalpidamise kohustuse rikkumine ei ole KarS kohaselt süütegu.

Võrdluseks võib märkida, et pärandaja ülalpidamise kohustuse rikkumine sundosa saaja poolt võimaldab pärandajal teostada sundosast ilmajätmise õigust näiteks Hispaanias, Kreekas, Poolas ja Šveitsis.²⁵⁷ Nimetatud kohustuse rikkumise sätestamist sundosast

²⁵⁶ Karistusseadustik. 6. juuni 2001. – RT I 2001, 61, 364; RT I 2007, 13, 69.

²⁵⁷ T. Rauscher (viide 215), S 83-84.

ilmajätmise alusena tuleb pidada põhjendatuks, kuna oleks ebaõiglane, kui pärandvarast osasaamine tagataks isikule vaatamata sellele, et ta tahtlikult ei täitnud seadusest tulenevat ülalpidamiskohustust pärandaja ees.

Pärimisseaduse eelnõu kohaselt on kavas säilitada senine sundosast ilmajätmise alus ja sätestada täiendavalt, et pärandaja võib sundosast ilma jätta oma alaneja sugulase, kes rikub tahtlikult oma seadusest tulenevat pärandaja ülalpidamise kohustust (PärS eelnõu § 108 lg 1). Arusaamatuks jääb see, miks ei ole eelnõus sundosast ilmajätmise õigust ette nähtud sellisel juhul, kui vanem on tahtlikult rikkunud pärandaja ülalpidamise kohustust, sest see on karistusseadustiku kohaselt karistatav ja praktikaski on teravaks probleemiks ikkagi vanemate poolt oma laste ülalpidamise kohustuse täitmata jätmine. Teiseks peaks ka pärandaja ülalpidamise kohustuse rikkumine abikaasa poolt olema piisav alus abikaasa sundosast ilmajätmiseks. Nagu eespool välja toodud, on Saksa õiguses sundosast ilmajätmise alusena sätestatud ka vanema poolt ja abikaasa poolt pärandaja ülalpidamiskohustuse tahtlik rikkumine.

Samas on sundosast ilmajätmise regulatsiooni koostamisel jäetud tähelepanuta mõjud, mis tulenevad sundosa saamise õiguse otsesest sidumisest ülalpidamiskohustusega, ega ole arvestatud perekonnaõiguse reformiga kavandatavaid uuendusi.²⁵⁸ Näiteks võib isik perekonnaseaduse eelnõu kohaselt sugulase ülalpidamiskohustusest vabaneda, kui õigustatud isik on jämedalt rikkunud oma ülalpidamiskohustust ülalpidamiskohustuslase vastu või kui õigustatud isik on süüdi tahtlikus kuriteos ülalpidamist andma kohustatud isiku või tema lähikondse vastu (PKS eelnõu § 103 lg 1 p 2 ja p 3). Seega on kavas perekonnaseaduses sätestada eraldi alused, mille esinemisel kohus vabastab isiku ülalpidamise kohustuse täitmisest. Oluline on siinjuures tähele panna seda, et ülalpidamise kohustuse äralangemisel kaotab seni pärandajalt ülalpidamist saama õigustatud isik ühtlasi sundosa saamise õiguse, mistõttu tegelikult puudub pärandajal alus isikut sundosast ilma jätta. Seetõttu on praegune pärimisseaduse eelnõus sisalduv sundosast ilmajätmise regulatsioon puudulik. Lisaks tuleb märkida, et kuna abikaasa ülalpidamise kohustuse äralangemise alused ei ole perekonnaseaduse eelnõus samamoodi välja toodud nagu sugulaste ülalpidamiskohustuse äralangemise alused, tuleb pärimisseaduses lahendada küsimus, millistel alustel kaotab abikaasa õiguse sundosale. Töö autori hinnangul tuleks

²⁵⁸ U. Liin (viide 46), lk 130-131.

niisiis praegu pärimisseaduse eelnõus sisalduva sundosast ilmajätmise regulatsiooni asemel sätestada vaid pärandaja abikaasa sundosast ilmajätmise alused ja kord.

4.3.3. Sundosast ilmajätmise kord

Sundosast ilmajätmise korralduse võib pärandaja teha vastavalt PärS § 108 lõikele 1 testamendis või pärimislepingus. Viimati nimetatud juhul on aga ikkagi tegemist igal ajal ühepoolset tühistatava korraldusega, sest vastavalt õigusteoorias tunnustatud seisukohale võib pärimisleping lisaks pärija nimetamisele ja annaku määramisele kui siduvatele korraldustele sisaldada ka testamentaarseid korraldusi.²⁵⁹

PärS § 108 lõike 1 kohaselt on sundosast ilmajätmiseks nõutav ilmajätmise põhjuse väljendamine pärandaja poolt. Põhjuse väljendusele kehtivad samad vorminõuded nagu viimse tahte avaldusele, millega isik sundosast ilma jäeti. Sundosa pärija nõudel võib kohus sundosast ilmajätmise tunnistada kehtetuks, kui pärandaja on ilmajätmise põhjuse jätnud märkimata või põhjus ei vasta PärS § 108 lõikes 1 sätestatule.

BGB § 2336 lõike 2 kohaselt peab sundosast ilmajätmise alus pärimisõigusliku käsutuse tegemise ajal olema olema ja see tuleb selles ära näidata. Eesti kehtivas pärimisseaduses ei ole küll otseselt sätestatud, et sundosast ilmajätmise alus peab olema olema viimse tahte avalduse tegemise ajal, kuid pärimisseaduse mõtte kohaselt järgneb sundosast ilmajätmine sundosa saama õigustatud isiku poolt toimepandud konkreetsele teole, mistõttu ka Eesti õiguses ei saa kehtivaks pidada ennetavat sundosast ilmajätmist.

Koduste testamentide puhul võib juhtuda, et pärandaja teadmatusel ei märgi ilmajätmise põhjust korrektset, mille tagajärjeks on sundosast ilmajätmise kehtetus. Saksa kohtupraktika on vastuoluline selles osas, kui täpselt peab ilmajätmise põhjus olema välja toodud. Nii ei ole loetud sundosast ilmajätmise põhjust ära näidatuks, kui testamendis viidatakse üksnes teistele, mitte vastavas vormis koostatud avaldustele.²⁶⁰ Samas on ka esitatud seisukohti, mille kohaselt piisab viimse tahte avalduses teistele dokumentidele

²⁵⁹ U. Liin (viide 26), lk 702.

²⁶⁰ H. Brox (viide 31), äärenr 568.

(näiteks kriminaalmenetluslikele) viitamisest, kui dokumentidest nähtub üheselt sundosast ilmajätmise põhjus.²⁶¹

PärS § 108 lõikes 2 on *expressis verbis* sätestatud, et kui pärandaja on sundosast ilmajätmise põhjuse jätnud märkimata, võib kohus sundosa pärija nõudel tunnistada sundosast ilmajätmise kehtetuks. Ka Saksa õiguses on sundosast ilmajätmine kehtiv üksnes juhul, kui ilmajätmise põhjus on märgitud viimse tahte avalduses.²⁶² Saksa õigusosalases kirjanduses on väljendatud arvamust²⁶³, mille kohaselt võiks kaaluda taolise regulatsiooni muutmist. Autori hinnangul on Eesti ja Saksa regulatsioonid liiga jäigad. Tõepoolest, kui sundosast ilmajätmise põhjust viimse tahte avalduses märgitud ei ole ja pärijad ei suuda sundosast ilmajätmise alust ära tõendada, ei ole sundosast ilmajätmine õigustatud. Kuid kui põhjus on jäetud märkimata, ent pärijad suudavad veenda kohut selles, et sundosast ilmajätmiseks oli alus olemas ja pärandaja sellest juhindus, peaks sundosast ilmajätmine olema siiski kehtiv. Niisugune regulatsioon on näiteks kehtestatud Austria (ABGB § 771) ja Sloveenia õiguses.²⁶⁴

Sundosast ilmajätmise õigus tuginedes sundosast ilmajätmise paragrahvidele lõpeb Saksa õiguses juhul, kui toimub andestamine. Andestamine on pärandaja faktiline käitumine, millest sundosa saama õigustatud isik tunneb ära, et pärandaja on üle saanud tema poolt põhjustatud kannatustest.²⁶⁵ Andestamine välistab selle, et huvitatud isik võiks hiljem kohtuvaidluse ajal toetuda sundosast ilmajätmisele testamendis (BGB § 2337). Eestis analoogilist lihtsat ilmajätmise tühistamise vormi ei ole. BGB-s sätestatud andestamise kohta käiv norm oli sõna-sõnalt üle võetud 1940. a. tsiviilseadustiku eelnõusse, kuid PärS-sse seda üle ei võetud. Seega tuleb kehtivas õiguses sundosast ilmajätmise tühistamiseks kindlasti kinni pidada testamentaarsetele korraldustele esitatavatest vorminõuetest.

Andestamise mõjul lõpeb sundosast ilmajätmise õigus sarnaselt Saksa õigusega Hispaania²⁶⁶ ja Poola²⁶⁷ õiguses. Kuna andestamise puhul ei ole nõutav selle sõnaselgelt

²⁶¹ J. von Staudinger / W. Olshausen (viide 105), § 2336, Rn 13.

²⁶² O. Palandt / W. Edenhofer. Bürgerliches Gesetzbuch. 55. Aufl. München, 1996, § 2336, Rn 1.

²⁶³ S. Herzog (viide 243), S 21.

²⁶⁴ M. Geč-Korošec, S. Kraljič (viide 216), S 293.

²⁶⁵ W. Krug. Erbrecht. Examenskurs für Rechtsreferendare. 2. Aufl. München, 1998, S 135.

²⁶⁶ M. M. Casals, J. S. Feliu (viide 181), S 319.

²⁶⁷ A. Maćzyński. Familienerbrecht und Testierfreiheit im europäischen Vergleich: Länderbericht Polen. – D. Henrich, D. Schwab (Hrsg). Familienerbrecht und Testierfreiheit im europäischen Vergleich. Bielefeld, 2001, S 202.

väljendamine, vaid see võib olla järeldatav ka pärandaja vastavatest tegudest, võib praktikas tekkida probleeme selle otsustamisel, kas pärandaja oli ikkagi sundosast ilmajäetud isikule tema üleastumise andestanud. Käesoleva töö autori arvates puudub vajadus sätestada Eesti pärimisõiguses andestamine sundosast ilmajätmist välistava alusena.

Kokkuvõtvalt võib tõdeda, et PärS jõustumisega on varasemaga võrreldes suurenenud pärandaja võimalused välistada sundosa saama õigustatud isiku poolt sundosa pärimine. Nimelt on PärS-s uudsena toodud sisse pärimisest loobumise leping ja teiseks on pärandajal seaduses sätestatud alustel võimalik oma viimse tahte avalduses sundosa saama õigustatud isik sundosast ilma jätta. Üldistatult võib väita, et sundosa saaja võib kaotada õiguse sundosale üksnes juhul, kui ta sellest ise loobub või paneb toime teatava seaduses sätestatud teo. Pärandajale on Eesti õiguskorras igati põhjendatult antud õigus jätta sundosast ilma isik, kes on pärandaja või tema lähemate perekonnaliikmete vastu toime pannud kuriteo. Samas kuna sundosast ilmajätmine on siiski võimalik üksnes piiratud erandlikel juhtudel, kasvab pärimisest loobumise lepingu tähtsus neil juhtudel, kui pärandaja soovib sundosa saajat pärimiselt kõrvaldada.

Kokkuvõte

Eraõiguse ideeliseks aluseks on üksikisiku eneseteostusvabadus ja sellest lähtuv privaatautonomia põhimõte. Indiviidi eneseteostus ja privaatautonomia on Eesti õiguskorras põhiseaduslikult kaitstavad väärtused. Töös on leitud, et pärimisõiguses väljendub privaatautonomia põhimõte eelkõige testeerimisvabadusena. Tänu testeerimisvabadusele on pärandajal endal võimalik kujundada pärimisjärglust vastavalt oma tahtele. Testeerimisvabaduse vajalikkus on tingitud asjaolust, et seadusjärgse pärimise regulatsioon ei saa oma olemuselt vastata kõigi pärandajate soovidele ja vajadustele. Viimse tahte avalduse tegemise peamiseks eesmärgiks ongi muuta seaduses dispositiivselt kindlaksmääratud pärimise korda. Testeerimisvabadus on lahutamatult seotud eraomandiga ja võimaldab oma varast elu ajal kasu saada, ilma et tuleks loobuda omandiõigusest sellele. Vabadus oma vara pärandada oma äranägemisel võimaldab üksikisikul lõppastmes end riigi vastu kindlustada.

Töös on leitud, et testeerimisvabadus hõlmab isiku õigust valida, kas ta avaldab viimset tahtet või mitte (tegemise vabadus), õigust otsustada, keda ta meeles peab ja kuidas ta kedagi meeles peab (sisuvabadus), õigust valida viimse tahte väljendusvormi (vormivabadus) ja õigust igal ajal oma varem tehtud viimse tahte avaldust muuta või tühistada (muutmise ja tühistamise vabadus). Pärandaja privaatautonomia ei ole piiramatu ja seoses sellega peab pärandaja oma viimse tahte avaldamisel võtma arvesse seadusandja poolt kehtestatud mitmesuguseid testeerimisvabaduse piiranguid. Erinevate Euroopa riikide pärimisõiguse võrdlusest ilmnes, et erinevalt enamikust Euroopa õiguskordadest on Eestis pärandaja võimalused viimse tahte väljendamisel avaramad nii viimse tahte vormi kui sisu osas.

Testeerimisvabaduse põhimõtte kohaselt on pärandaja vaba otsustama, kellele ja millises ulatuses läheb üle tema vara tema surma korral. Töös on jõutud järeldusele, et sundosaõiguse kehtestamise kaudu on seadusandja sekkunud pärandaja privaatautonomiasse. Sundosa saama õigustatud isikule on pärimisseadusega tagatud õigus saada pärandaja viimse tahte vastaselt osa pärandaja varast. Töös on jõutud järeldusele, et Eesti õiguskorras on sundosa saama õigustatud isiku võimalused vaidlustada pärandaja

sõlmitud kinkelepinguid oluliselt piiratumad kui enamikus Euroopa õiguskordades. Eesti kehtiva pärimisõiguse positiivseks küljeks on see, et pärandajal on siiski soovi korral võimalik sundosa saaja pärijate ringist välja arvata, määrates talle sundosa suurust kattev annak.

Sundosaõiguse aluseks on perekonna pärimisjärgluse põhimõte, mille kohaselt on pärandaja perekonnal õigus pärida pärandajale kuulunud vara. Juba Vana-Roomas kaitsti pärandaja lähemate sugulaste õigust pärandile. Algsest formaalsest sundpärimisest kasvas hiljem välja sundosa pärimine, tasakaalustamaks pärandaja testeerimisvabadust ja pärandaja lähemate sugulaste huvi pärandi vastu. Perekonna pärimisjärglusel on olnud väga tugev mõju germaani õiguses. Germaani õigustraditsioonist lähtunud Prantsuse pärimisõigus seadis esiplaanile perekonna huvid ja reserveeris osa pärandaja varast pärandaja lähematele pereliikmetele. Liberaalsem Saksa pärimisõigus rõhutas testeerimisvabaduse põhimõtet ja tagas pärandaja lähematele perekonnaliikmetele sundosa võlaõigusliku nõude kujul. Inglise pärimisõiguses aga laienes testeerimisvabadus järk-järgult ja muutus lõpuks koguni absoluutseks, kuid 1938. a. loodi siiski diskretsionaarne süsteem pärandajale lähedaste isikute toetamiseks pärandvara arvel.

Töö autor on leidnud, et Eesti õigusajaloos on toimunud pidev areng testeerimisvabaduse laiendamise suunas. Balti Eraseaduse kohaselt oli pärandaja testeerimisvabadus oluliselt piiratud, kuna pärandaja perekonnaliikmete huvisid väärtustati võrdlemisi kõrgelt. Testeerimisvabaduse märkimisväärse laienemise ja pärandaja lähemate pereliikmete positsiooni nõrgenemise tõi endaga kaasa ENSV tsiviilkoodeksi jõustumine. Nõukogude pärimisõiguses kehtestatud töövõimetuse nõue sundosa saamisel on üle kandunud ka kehtivasse pärimisõigusesse. Samas erinevalt nõukogude õigusest tagatakse Eesti kehtiva õiguse kohaselt pärandaja lähemale perekonnaliikmele pärandist sundosa vaid sellisel juhul, kui ta on faktiliselt töövõimetu ja teiseks vajab abi. Varasemaga võrreldes valitseb niisiis veelgi ulatuslikum testeerimisvabadus. Nimelt on Riigikohus asunud seisukohale, et kuivõrd sundosaõiguse eesmärgiks on abivajavate perekonnaliikmete toetamine, piiraks sundosa tagamine pärandaja materiaalselt kindlustatud ja sealhulgas faktiliselt töövõimelistele lähematele pereliikmetele testeerimisvabadust ebaproportsionaalselt. Peab tõdema, et vastavalt sotsiaalhooldusõiguses valitsevale subsidiaarsuspõhimõttele lasub esmane hoolitsuskohustus abivajajate pereliikmete eest perekonnal. Seega on loomulik, et osa pärandist tuleb loovutada pärandaja abivajava pereliikme toetuseks.

Läbiviidud analüüsi tulemusena leidis autor, et Eestis valitsev abivajadusest lähtuv sundosaõiguse käsitus eristub selgelt Mandri-Euroopas üldtunnustatud sundosaõiguse kontseptsioonist. Nimelt tagatakse enamikus Kontinentaal-Euroopa riikides pärandaja lähematele perekonnaliikmetele sundosa olenemata sellest, kas pereliige vajab seda toimetulekuks või mitte. Sundosa instituudi peamiseks eesmärgiks mandrieuroopalikus õiguskultuuris on kaitsta perekonda kui ühiskonna eksistentsi alust. Mandrieuroopalik sundosaõigus põhineb ideel, mille kohaselt pärandaja on kohustatud kandma hoolt oma lähemate perekonnaliikmete heaolu eest ja seda ka siis, kui nad otseselt abi ei vaja. Sundosa instituut soodustab perekondlikku solidaarsust, sest isik omades põhimõtteliselt tagatud õigust osale pereliikme pärandist, on valmis oma perekonnaliikmeid toetama enam kui see on seaduse järgi otseselt nõutav. Lisaks kindlustab sundosa pärandaja lähematele pereliikmetele osa varast, mille omandamisele nemad on kaasa aidanud, või vähemalt rahalise hüvitise vara soetamiseks antud panuse eest. Oluline on rõhutada ka asjaolu, et mandrieuroopaliku sundosaõiguse üheks eesmärgiks on soodustada perekonnaliikmete võrdsust. Mandri-Euroopas teenib sundosa instituut seega ka muid olulisi eesmärke lisaks pärandaja abivajavate pereliikmete toimetuleku tagamisele.

Testeerimisvabadus kui omandi käsutamise vabaduse väljendus on Eesti õiguskorras tagatud põhiseaduslikul tasandil, samas on pärimisseadusega ette nähtud sundosaõigus, mis riivab seda põhiõigust. Sundosa põhiseaduspärasust on Eesti õiguspärasust kahtluse alla seatud, kuid Riigikohus on asunud seisukohale, et faktilisest tööviimendusest ja abivajadusest lähtuv sundosaõigus ei ole vastuolus põhiseaduses sätestatud pärimisõiguse garantiiga. Lisaks on Riigikohus jõudnud järeldusele, et sundosaõigus ise ei ole põhiseaduslikult kaitstud. Samas on eriarvamusele jäänud riigikohtunike arvamuse kohaselt põhiseadusliku kaitse all võrdväärselt nii testeerimisvabadus kui ka lähemate pereliikmete õigus pärida igal juhul osa pärandvarast. Autori hinnangul hõlmab põhiseadusega tagatud pärimisõigus ka perekonna pärimisjärgluse põhimõtet ja pärandaja lähemate perekonnaliikmete sundosaõigust.

Töös on võrdlevalt uuritud sundosa instituudi põhiseaduslikke garantiisid teistes Euroopa riikides ja jõutud järeldusele, et Riigikohtu üldkogu enamuse seisukohta arvestades on Eestis teiste Euroopa õiguskordadega võrreldes pärandaja lähemate pereliikmete huvid vähem kaitstud.

Sundosaõiguse keskseks küsimuseks on see, kellele tuleks tagada õigus sundosale. Kaasajal on Euroopa riikides sundosa saajateks reeglina pärandaja lähimad sugulased ja abikaasa, olenemata nende majanduslikust seisundist. Tehtud uurimuse pinnalt ilmnes, et käesoleval ajal võib Euroopas täheldada suundumust sundosa saajate ringi kitsendamisele.

Samas on Euroopa õiguskordadele iseloomulik püüe tagada alaealiste laste toimetulek, kui pärandaja on nad pärandist ilma jätnud. Pärandaja lastele sundosaõigusliku kaitse tagamine on autori hinnangul vajalik ning sellest ei ole Euroopa riikidel kavas loobuda.

Paljudes Mandri-Euroopa riikides on ka pärandaja ülenejatele sugulastele ette nähtud sundosa saamise õigus. Autor on seisukohal, et Eesti pärimisõiguses tuleks ära kaotada pärandaja vanavanemate sundosaõigus ja reformiga kavandatav sellealane muudatus on õigustatud. Samas on autori hinnangul õige, et reformiga jäetakse siiski alles pärandaja vanemate sundosaõigus, kuna vanemal tekib õigus saada sundosa vaid sellisel juhul, kui pärandajal oli kohustus teda ülal pidada. Pärandaja vanemate sundosaõigust analüüsid on töös jõutud järeldusele, et Mandri-Euroopas on pärandaja vanemate abivajadusest sõltumatu sundosaõigus osutumas teravaks probleemiks, kuna see takistab lasteta pärandajat kaitsmast oma abikaasat elujärje halvenemise eest. Sel põhjusel kaotati hiljuti ära pärandaja vanemate sundosaõigus Hollandis ja Prantsusmaal ning teisteski Euroopa riikides kaalutakse tõsiselt sellist lahendust.

Euroopa riikides tagatakse sundosaõiguslik kaitse üldjuhul ka pärandaja abikaasale, kusjuures kaasaja mandrieuroopalik sundosaõigus tagab pärandaja abikaasale sundosa sõltumata abivajadusest. Pärandaja abikaasale abivajadusest sõltumatu sundosaõiguse kehtestamise aluseks on soov tunnustada abikaasa olulist panust pärandvara moodustumises ja vajadus säilitada lehestunud abikaasale senine elukeskkond. Üleelanud abikaasale senise elustandardi võimaldamine pärast pärandaja surma ongi üks eesmärke, mille poole kaasaegne euroopalik pärimisõigus püüdleb. Eesti sundosaõiguse puhul torkab aga silma abikaasale tagatud vähene kaitse, kuna pärandaja abikaasa on õigustatud sundosa saama vaid töövõimetuse ja abivajaduse korral ning üleelanud abikaasale ei ole eraldi ette nähtud õigust pretendeerida pärandaja kodusele varale. Eesti pärimisõigusele iseloomulik pärandaja testeerimisvabaduse eelistamine üleelanud abikaasa huvide kaitsele on Mandri-Euroopa riikide pärimisõiguse kaasaja arengute vastandiks ja autori hinnangul on

kahetsusväärne, et kavandatav pärimisõiguse reform ei arvesta abikaasa sundosaõigusliku seisundi osas kaasaja euroopaliku pärimisõiguse uuemaid arenguid.

Ajalooliselt on välja kujunenud kolm erinevat sundpärimise mudelit. Rooma õiguse eeskujul esineb Mandri-Euroopa õiguskordades sundosa valdavalt minimaalselt tagatud pärandiosa kujul ja järelkult tingib taoline sundosaõigus selle, et lähemad perekonnaliikmed on pärandajale peale surutud pärijad. Nimetatud sundosa süsteem on kasutusel Eesti kehtivas õiguses. Eesti pärimisõiguse reformiga soovitakse aga senine traditsiooniline sundpärimise süsteem asendada Saksa mudeliga ja see põhimõtteline muudatus on autori hinnangul Eesti sundosaõiguse kontseptsiooni arvestades põhjendatud.

Saksamaal kasutusel olev sundosa süsteem käsitleb sundosa rahalise nõudena. Selline mudel on levinud Austrias, Liechtensteinis, Hollandis, Ungaris, Poolas, Rootsis ja Soomes ning lisaks on selle süsteemi elemente üle võtmas ka osad riigid, milles on sügavalt juurdunud materiaalne sundpärimine. Sundosa kui võlaõigusliku nõude positiivne külg avaldub selles, et hoitakse ära pinged, mis tekivad pärijate vahel kui pärijate ringi lisandub isik, keda pärandaja soodustada ei tahtnud, ja sundosa kui nõudeõiguse saajal ei tule tegelda koormavate pärandi valitsemisega seotud ülesannetega. Saksa sundosa mudel tähendab pärandaja jaoks suuremat testeermisvabadust, kuna pärandaja määrab ise oma õigusjärglase(d). Niisiis tuleb rõhutada asjaolu, et Eesti pärimisõiguse reformiga kavandatav üleminek sundosale kui võlaõiguslikule nõudele laiendab ulatuslikku testeermisvabadust veelgi.

Inglise mudel eristub seevastu oluliselt kontinentaaleuroopalikust sundosa käsitlest. Inglise õigus lähtub eesmärgist tagada testeermisvabadus võimalikult laias ulatuses ja sellest tulenevalt ei ole seaduses fikseeritud pärandaja lähemate pereliikmete õigust saada igal juhul osa pärandist. Selleks aga, et tagada nende isikute majanduslik toimetulek, kelle eest pärandaja oli elu ajal moraalselt või õiguslikult kohustatud hoolt kandma, on ette nähtud võimalus taotleda kohtu kaudu finantstoetust pärandvara arvel. Töös on jõutud järeldusele, et Eesti kehtiv abivajadusest lähtuv sundosaõigus sarnaneb mõnevõrra Inglise lahendusega, sest Eestis sõltub sundosa saamine sundosale pretendeeriva isiku majanduslikust olukorrast. Kuigi Eesti sundosaõigus on kontseptuaalselt lähedane Inglise süsteemile, eristub Eesti lahendus Inglise omast selle poolest, et sundosa enda suurus tuleneb seadusest. Inglise õiguses otsustab seevastu kohus, kui suur toetus tuleks

ülalpidamise taotlejale eraldada pärandvarast. Seega ühest küljest on abivajadusest sõltuva sundosaõiguse kehtestamine Eestis tähendanud eemaldumist traditsioonilisest mandrieuroopalikust sundosa käsitlest, samas ei määrata sundosa suurust kindlaks tegeliku abivajaduse järgi nagu Inglise õiguses, vaid on valitud kontinentaaleuroopalik jäik lähenemine. Selline lahendus mõjub vaidlusi ennetavalt.

Sundosa saamise õigus ei ole absoluutne. Nimelt on Eesti õiguskorras seadusandja pidanud vajalikuks sätestada teatud alused, mis välistavad sundosa saamise pärandist. Esiteks välistab sundosa saamise pärimiskõlbmatuse kui üldine pärimist välistav alus. Sellele lisaks annab Eesti kehtiv pärimisõigus pärandajale võimaluse seaduses sätestatud juhul ühepoolse korralduse alusel välistada isiku õigus sundosale. Tegemist on põhimõttelise uuendusega võrreldes varem kehtinud nõukogude õigusega. Samaselt nõukogude õigusega kaitsevad mõningad kaasaja Euroopa õiguskorrad sundosa saaja õiguslikku positsiooni sedavõrd, et sundosast ilmajätmise võimalust ei olegi ette nähtud. Autori hinnangul on vastava kujundusõiguse sätestamine pärimisseaduses igati põhjendatud. Samas on töös jõutud järeldusele, et pärimisseaduse eelnõus sisalduv sundosast ilmajätmise regulatsioon on puudulik, kuna arvestamata on jäetud mõjud, mis tulenevad sundosaõiguse sidumisest ülalpidamise kohustusega ja ülalpidamisõiguse regulatsiooni reformimise kavast. Eeltoodud mõjudest lähtuvalt on töö autori hinnangul pärimisseaduses vaja sätestada üksnes pärandaja abikaasa sundosast ilmajätmise regulatsioon.

Erinevalt paljudest teistest Euroopa õiguskordadest antakse Eesti õiguskorras pärandajale lisaks võimalus sõlmida sundosa saajaga pärimisest loobumise leping, millega on võimalik välistada sundosa saamist. Pärimisest loobumise lepingu sõlmimise võimaluse sätestamine on autori arvates oluline, kuna antud õigusinstituut kui privaatautonomia põhimõtte üks väljendus annab pärandajale suurema vabaduse oma vara pärandamisel.

Eeltoodut kokku võttes võib tõdeda, et käesoleva töö sissejuhatuses püstitatud hüpoteesid leidsid seega kinnitust. Eesti õiguskorras väärtustatakse kõrgelt testeerimisvabadust ja perekonna kui eluväärtuse kaitsmine sundosaõiguse kaudu on jäänud tagaplaanile. Eesti õiguskorras tähtsustatakse privaatautonomia ideed ja üksikisiku individuaalset toimetulekut ning sellest tulenevalt ei peeta õigeks tagada isikule pelgalt pereliikmesuse alusel igal juhul kindel osa pärandist. Eesti õiguses on pärandaja lähimate perekonnaliikmete sundosa saamise õigust oluliselt piiratud. Pärandaja saab määrata pärijad

suuresti oma suva kohaselt, sest sundosa saamise õigus on erandliku iseloomuga. Eesti sundosaõiguse kontseptsiooni aluseks on võetud individikeskne lähenemine, mille eesmärgiks on sekkuda pärandaja testeermisvabadusse minimaalselt. Selle kontseptsiooni edasiarenduse avalduseks on sundosaõiguse reformiga kavandatud üleminek sundosale kui võlaõiguslikule nõudele. Reformi mõjul laieneks pärandaja testeermisvabadus Eesti õiguses veelgi. Teisteski Mandri-Euroopa riikides on pärimisõiguse reformide tulemusena pärandaja testeermisvabadus suurenenud, kuid erinevalt Eestist on mujal Euroopas reformide läbiviimisel põhirõhk asetatud abikaasa positsiooni tugevdamisele.

Das Pflichtteilsrecht als eine Beschränkung der Testierfreiheit

Zusammenfassung

Die vorliegende Magisterarbeit befasst sich mit dem Pflichtteilsrecht als einer Beschränkung der Testierfreiheit. In der Arbeit werden das Wesen, der Zweck und die Entwicklungsperspektiven des Pflichtteilsrechts in Estland und in anderen europäischen Ländern untersucht. Das Hauptziel der Magisterarbeit ist es herauszufinden, welche Ziele das Rechtsinstitut des Pflichtteils in der heutigen europäischen Gesellschaft verfolgt und wem, in welchem Umfang und in welcher Form der Pflichtteil gewährleistet werden soll. In der Einleitung der Magisterarbeit wurden folgende zwei Hypothesen vorgelegt:

- 1) In der estnischen Rechtsordnung ist den nahen Angehörigen des Erblassers minimaler Schutz gegen die Enterbung geschaffen worden und es wird dem Erblasser die Privatautonomie in erheblich größerem Umfang gewährleistet als in den meisten europäischen Ländern;
- 2) Die in Estland geplante Reform des Pflichtteilsrechts wird die Testierfreiheit des Erblassers noch mehr erweitern.

Die Magisterarbeit besteht aus vier Kapiteln. Im ersten Kapitel werden das Wesen der Testierfreiheit und die Beschränkungen der Testierfreiheit dargestellt. Im zweiten Kapitel der Arbeit geht es um die historische Entwicklung des Rechtsinstituts des Pflichtteils. Im dritten Kapitel werden die Ziele des Pflichtteilsrechts und die verfassungsrechtliche Garantie der Testierfreiheit und des Pflichtteilsrechts untersucht. Im letzten Kapitel wird die Verwirklichung der beschränkenden Funktion des Pflichtteils behandelt. Es werden der Kreis des Pflichtteilsberechtigten, die unterschiedlichen Systeme und die Größen des Pflichtteils und die Pflichtteilsentziehung untersucht. In der Magisterarbeit werden die gesetzlichen Regelungen des Pflichtteilsrechts in Estland und in anderen europäischen Rechtsordnungen verglichen.

Den Grundpfeiler des Privatrechts bilden das Recht jedes Einzelnen auf freie Entfaltung seiner Persönlichkeit und das Prinzip der Privatautonomie. Die freie Entfaltung der Persönlichkeit und das privatautonome Handeln jedes Einzelnen werden in der estnischen Rechtsordnung verfassungsrechtlich garantiert. Auch das Erbrecht beruht auf dem Grundsatz der Privatautonomie. Die erbrechtliche Ausprägung des Grundsatzes der Privatautonomie ist die Testierfreiheit des Erblassers. Diese Freiheit bedeutet, dass jeder einzelnen natürlichen Person die Möglichkeit gewährt wird, für die Zeit nach ihrem Tode über ihr Vermögen rechtswirksame Anordnungen zu treffen. Eine Aufgabe des Erbrechts besteht darin, die Privatautonomie des Erblassers zu respektieren und dem Erblasser die Gestaltung der Erbfolge nach seinem eigenen Willen zu ermöglichen.

Die gesetzliche Erbfolge kann aufgrund ihres Wesens nicht den Bedürfnissen und Wünschen aller Erblasser entsprechen und deswegen muss dem Erblasser eine Möglichkeit gegeben werden, eine Verfügung von Todes wegen zu errichten. Der Zweck der Errichtung einer Verfügung von Todes wegen besteht darin, dass der Erblasser von der gesetzlichen Erbfolge abweichen kann. Die Testierbefugnis ist mit dem Eigentumsrecht eng verbunden und gewährt dem Erblasser eine Möglichkeit, in seinen Lebzeiten ohne Verzicht auf sein Vermögen daraus Vorteile zu ziehen. Die Testierfreiheit dient auch dazu, die Freiheit des Einzelnen dem Staat gegenüber abzusichern.

Die Testierfreiheit als Ausfluss der Privatautonomie hat viele Bestandteile. Erstens bedeutet sie die Errichtungsfreiheit – der Erblasser kann entscheiden, ob er von Todes wegen verfügen will oder nicht. Die Formfreiheit bedeutet, dass der Erblasser wählen kann, welche Art der Verfügung (das Testament oder der Erbvertrag) von Todes wegen errichtet. Die Testierfreiheit enthält auch die Befugnis des Erblassers, jederzeit und ohne besonderen Grund seine Verfügung von Todes wegen zu ändern oder zu widerrufen. Im Gegensatz zu den meisten europäischen Rechtsordnungen kann der Erblasser in der estnischen Rechtsordnung aber auch ihn bindende Verfügungen von Todes wegen errichten. Wichtiger Bestandteil der Testierfreiheit ist die Inhaltsfreiheit - der Erblasser kann selbst den Inhalt seiner Verfügung von Todes wegen bestimmen.

Die Testierfreiheit gilt jedoch nicht unbegrenzt. Die dem Erblasser zugewiesene Testierfreiheit unterliegt unterschiedlichen Beschränkungen, die sich aus den zwingenden Gesetzesvorschriften ergeben. Aus der Magisterarbeit geht hervor, dass der Erblasser in

Estland breitere Möglichkeiten beim Testieren als in den meisten europäischen Rechtsordnungen hat.

Zur Testierfreiheit gehört, dass der Erblasser frei darüber bestimmt, wer sein Vermögen erben soll. Bei der Ausgestaltung des Erbrechts versuchen alle europäischen Rechtsordnungen die Interessen der Familienmitglieder des Erblassers zu wahren, aber die gesetzgeberischen Lösungen zur Sicherung der Mindestteilhabe der nahen Angehörigen am Nachlass sind in Europa ganz verschieden. So wird in den meisten Rechtsordnungen des europäischen Festlands den nahen Verwandten und dem Ehegatten laut Gesetz das Recht auf den Pflichtteil in einer fixierten Größe und ohne Rücksicht auf die Bedürftigkeit des Familienmitglieds eingeräumt. Das englische Recht dagegen kennt keinen Pflichtteil. Dennoch wird den bedürftigen Personen, für die der Erblasser zu seinen Lebzeiten sorgen musste, eine Möglichkeit gegeben, beim Gericht eine finanzielle Unterstützung aus dem Nachlassvermögen zu beantragen, falls für deren Unterhalt nicht ausreichend Sorge getragen worden ist. In welcher Höhe ein Unterhalt aus dem Nachlass des Erblassers angeordnet wird, liegt im Ermessen des Gerichts.

Das estnische Recht kennt zwar das Pflichtteilsrecht und der Pflichtteilsberechtigte bekommt sogar die Stellung des Erben, aber im Gegensatz zu den meisten europäischen Rechtsordnungen wird der Pflichtteil nur den arbeitsunfähigen und bedürftigen Familienmitgliedern gewährt. Das estnische Pflichtteilsrecht beruht auf dem Gedanken, dass den Erblasser auch über seinen Tod hinaus eine Sorgepflicht für bedürftige Familienmitglieder trifft. Das entspricht auch dem im Sozialrecht geltenden Subsidiaritätsprinzip.

Die Autorin der vorliegenden Magisterarbeit ist zum Schluss gekommen, dass das estnische Pflichtteilsrecht sich wesentlich vom Pflichtteilsrecht der meisten europäischen Rechtsordnungen des europäischen Festlands unterscheidet und sich eher der englischen Lösung ähnelt. Dennoch unterscheidet sich das estnische Pflichtteilsrecht von der englischen Lösung, weil in Estland die Höhe des Mindestanteils der Familienmitglieder des Erblassers am Nachlass im Gesetz festgelegt worden ist.

Das Pflichtteilsrecht stammt aus dem antiken römischen Recht. Schon damals ist neben dem Grundsatz der Testierfreiheit das Prinzip der Familienerbfolge entwickelt worden,

wonach der Nachlass den nahen Angehörigen des Erblassers zufallen sollte. Die Grundsätze der Familienerbfolge und der Testierfreiheit stehen in einem Spannungsverhältnis. Um einen Ausgleich zwischen den gegensätzlichen Prinzipien der Familienerbfolge und der Testierfreiheit zu schaffen ist das Pflichtteilsrecht entstanden. Im germanischen Recht zum Beispiel spielte der Grundsatz der Testierfreiheit kaum eine Rolle, weil dieses Recht vom Familienerbrecht ausging. Die germanische Rechtstradition kam später im französischen Recht deutlich zum Ausdruck und so wurden in Frankreich die Familienmitglieder des Erblassers durch das Pflichtteilsrecht stark geschützt in dem man ihnen dingliche Beteiligung am Nachlass gewährte. Im deutschen Erbrecht dagegen wurde die Testierfreiheit des Erblassers als Ausgangspunkt des Erbrechts betrachtet und der Pflichtteil wurde als ein Geldanspruch ausgestaltet um die Testierfreiheit am wenigsten einzuschränken.

Das estnische Pflichtteilsrecht bietet den nahen Angehörigen des Erblassers einen schwachen Schutz gegen die Enterbung. Nach der Ansicht des Obersten Gerichts Estlands haben Familienmitglieder des Erblassers das Recht auf den Pflichtteil nicht im Fall wenn sie bloß arbeitsunfähig sind, sondern sie müssen zusätzlich bedürftig sein. Zweitens hat das Oberste Gericht Estlands die Meinung geäußert, dass das Pflichtteilsrecht zwar verfassungskonform, aber verfassungsrechtlich nicht garantiert ist. In Deutschland, Spanien und Italien dagegen genießt das Pflichtteilsrecht den verfassungsrechtlichen Schutz.

Im europäischen Festland ist das Ziel des Pflichtteilsrechts der Schutz der Familie als der Grundlage des Gemeinschaftslebens. Das Pflichtteilsrecht wird als ein Ausdruck der Familiensolidarität betrachtet. Man ist der Auffassung, dass das Pflichtteilsrecht die Unterstützung der Familienmitglieder fördert und durch das Pflichtteilsrecht den Familienmitgliedern die Teilhabe am Vermögen gewährt werden muss, bei dessen Bildung sie sich beteiligt haben. Es wird betont, dass das Pflichtteilsrecht die Möglichkeit der Ungleichbehandlung von Kindern durch den Erblasser einschränkt.

Es wird heutzutage in Europa intensiv über die Frage diskutiert, welchen Familienmitgliedern das Pflichtteilsrecht gesichert werden sollte. In den meisten Ländern gehören die Kinder und der Ehegatte des Erblassers zum Kreis der pflichtteilsberechtigten Personen und sie werden als Pflichtteilsberechtigte akzeptiert. Ansonsten besteht ein

allgemeiner Trend, den Kreis der Pflichtteilsberechtigten zu schmälern. Die estnischen Reformbestrebungen, die auf die Streichung der Pflichtteilsberechtigung der Großeltern gezielt sind, sollte man positiv bewerten. Zu Recht wird in den europäischen Ländern, in denen ein bedarfsunabhängiges Pflichtteilsrecht vorgesehen ist, das Pflichtteilsrecht der Eltern in Frage gestellt. Nämlich ist der kinderlose Erblasser durch das Pflichtteilsrecht der Eltern verhindert, seinem Ehegatten die Beibehaltung des ehelichen Lebensstandards zu sichern. Im heutigen Europa ist erkennbar eine Tendenz zur Stärkung der Stellung des überlebenden Ehegatten, in Estland jedoch ist seine pflichtteilsrechtliche Stellung zur Zeit ziemlich schwach und es wird auch nicht geplant dem aktuellen europäischen Trend zu folgen.

In Bezug auf Systeme des Pflichtteils wurde in der Magisterarbeit festgestellt, dass in vielen Ländern Reformen durchgeführt worden sind, durch die das bisherige materielle Noterbrecht mit einem Pflichtteil in Geld ersetzt wird. Diese Entwicklung ist zu befürworten, weil im Fall des Pflichtteils in Geld kann der Erblasser seine Rechtsfolger frei bestimmen und die Spannungen zwischen den Betroffenen während der Nachlassabwicklung werden vermindert. Auch in Estland ist im Rahmen der Reform des Pflichtteilsrechts die Ausgestaltung des Pflichtteils als eine schuldrechtliche Forderung geplant und es wird dazu führen, dass die Testierfreiheit des Erblassers noch erweitert wird.

In Estland ist das Recht auf den Pflichtteil kein absolutes Recht. Erstens entfällt das Pflichtteilsrecht bei Erbnunwürdigkeit. Zweitens sind im estnischen Erbgesetz Gründe aufgezählt, die dem Erblasser eine Entziehung des Pflichtteils durch letztwillige Verfügung ermöglichen. Das Recht zur Pflichtteilsentziehung ist ein Gestaltungsrecht des Erblassers das in Estland erst im Jahre 1997 eingeführt wurde. Das sowjetische Recht erlaubte dem Erblasser nicht die Entziehung des Pflichtteilsrechts der nahen Angehörigen. Auch in manchen Rechtsordnungen des romanischen Rechtskreises gibt es für den Erblasser bis heute keine Möglichkeit für die Entziehung des Pflichtteilsrechts. Die Möglichkeit einer Pflichtteilsentziehung bei Straftaten gegen den Erblasser oder seine nahen Angehörigen ist zu befürworten. Schließlich ist darauf hinzuweisen, dass es in Estland möglich ist, einen Erbverzichtsvertrag zwischen dem Erblasser und dem gesetzlichen Erben zu schließen, was dazu führt, dass der Verzichtende in der Regel auch sein Pflichtteilsrecht verliert. Der Erbverzichtsvertrag ist nach Erachten der Autorin ein wichtiges erbrechtliches Institut durch den der Erblasser größere Verfügungsfreiheit erlangt.

Im Ergebnis ist festzustellen, dass die in der Einleitung der Magisterarbeit vorgelegte Hypothesen bestätigt worden sind. Es zeigt sich also, dass in der estnischen Rechtsordnung großer Wert auf die Testierfreiheit gelegt wird und der Schutz der Interessen der Familienmitglieder des Erblassers durch das Pflichtteilsrecht in den Hintergrund getreten ist. Der Grundsatz der Privatautonomie des Erblassers tritt in Estland stark in den Vordergrund und es wird nicht für richtig gehalten, nahen Angehörigen des Erblassers ein bedarfsunabhängiges Pflichtteilsrecht zu sichern, wie es für die meisten europäischen Länder kennzeichnend ist. Das Pflichtteilsrecht der Familienmitglieder des Erblassers ist in Estland ziemlich beschränkt worden, was aber wiederum bedeutet, dass dem Erblasser weitgehende Testierfreiheit gewährt wird. Die zur Zeit anstehende Reform des Pflichtteilsrechts zielt auf eine Erweiterung der Testierfreiheit des Erblassers ab. Die Einführung des Pflichtteils in Geld und dadurch die Ermöglichung einer größeren Verfügungsfreiheit für den Erblasser entspricht der Entwicklungstendenz in Europa.

Kasutatud kirjanduse loetelu

1. Aarnio, A. Testamendisätete arengujooni. – Letto-Vanamo, P. (koost). Soome õigusajaloo põhijooned. Tartu, 1993, lk 65 jj.
2. Alexy, R. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica eriväljaanne 2001, lk 5 jj.
3. Ananjeva, J., Kask, P., Laasik, E. Eesti NSV tsiviilkoodeks. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn, 1996.
4. Atkinson, T. E. Handbook of the Law of Wills and Other Principles of Succession, Including Intestacy and Administration of Decedents' Estates. 2nd ed. St. Paul, 1953.
5. Barštševskii, M. Nasledstvennoje pravo. Izd. 2. Moskva, 1996.
6. Baumann, A. Gesetzliche Erbfolge und Möglichkeiten testamentarischer Erbeinsetzung im französischen Code Civil. Münster, 1996.
7. Beckert, J. Unverdientes Vermögen. Soziologie des Erbrechts. Frankfurt am Main, 2004.
8. Behrends, O. Die rechtsethischen Grundlagen des Privatrechts. – Bydlinski, F., Mayer-Maly, T. (Hrsg). Die ethischen Grundlagen des Privatrechts. Wien, 1994, S 1 Ff.
9. Borkowski, A. Textbook on Roman Law. 2nd ed. London, 1997.
10. Borkowski, A. Textbook on Succession. London, 1997.
11. Boström, V. Familienerbrecht und Testierfreiheit in Schweden und anderen skandinavischen Ländern. – Henrich, D., Schwab, D. (Hrsg). Familienerbrecht und Testierfreiheit im europäischen Vergleich. Bielefeld, 2001, S 249 Ff.
12. Breemhaar, W. Familiäre Bindung und Testierfreiheit im neuen niederländischen Erbrecht. – Henrich, D., Schwab, D. (Hrsg). Familienerbrecht und Testierfreiheit im europäischen Vergleich. Bielefeld, 2001, S 147 Ff.
13. Breitschmid, P. Das Erbrecht des 19. im 21. Jahrhundert – der Konflikt zwischen Status, Realbeziehung und erblasserischer Freiheit. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.successio.ch/content/index.php?option=com_content&task=view&id=47&Itemid=103, 29. märtsil 2007.
14. Breitschmid, P., Künzle, H. R. “Grenzenloses Erbrecht”. DACH-Tagung vom 19./20. Sept. in Luzern. Länderbericht Schweiz. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.rwi.unizh.ch/breitschmid/Lehrveranstaltungen/WS_06_07/DACH.pdf, 29. märtsil 2007.

15. Brox, H. Pärimisõigus. 19. tr. Tallinn, 2003.
16. Buchholz, S. u. a. (Bearb). Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 6. Erbrecht, Neuwied, 1990.
17. Casals, M. M., Feliu, J. S. Testierfreiheit im innerspanischen Vergleich. – Henrich, D., Schwab, D. (Hrsg). Familienerbrecht und Testierfreiheit im europäischen Vergleich. Bielefeld, 2001, S 295 Ff.
18. Coester-Waltjen, D. The advantages of a closer cooperation in Europe to promote and improve the legal protection of the family in matters of succession. 6th European Conference on Family Law “The legal protection of the family in matters of succession”. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/family_law_and_children%27s_rights/Conferences/proceedings%20confam20023.pdf, 29. märtsil 2007.
19. Coing, H. Europäisches Privatrecht. Bd I. Älteres Gemeines Recht (1500 bis 1800). München, 1985.
20. Coing, H. Europäisches Privatrecht. Bd II. 19. Jahrhundert. Überblick über die Entwicklung des Privatrechts in den ehemals gemeinrechtlichen Ländern. München, 1989.
21. Damrau, J. (Hrsg). Praxiskommentar. Erbrecht. Sinzheim, 2004.
22. Dauner-Lieb, B. Das Pflichtteilsrecht – Ketzerische Fragen an ein altehrwürdiges Institut. – Forum Familienrecht, Sonderheft, 2000, S 16 Ff.
23. Dauner-Lieb, B. Pflichtteilsrecht und Pflichtteilsentziehung auf dem Prüfstand. Forum Familien- und Erbrecht, Nr 3, 2001, S 72 Ff.
24. Deeg, P. Testierfreiheit und Typenzwang. Passau, 2003.
25. Druey, J. N. Grundriss des Erbrechts. 3. Aufl. Bern, 1992.
26. Dulckeit, G., Schwarz, F., Waldstein, W. Römische Rechtsgeschichte. Ein Studienbuch. 8. Aufl. München, 1989.
27. Ebenroth, C. T. Erbrecht. München, 1992.
28. Ebke, J. Testierfreiheit und Pflichtteilsrecht. Die Antinomie von Freiheit und Pflicht des Erblassers in familienerbrechtlicher Perspektive. Tübingen, 2004.
29. Eesti Vabariigi Põhiseaduse Ekspertiisikomisjoni lõpparuanne. Preambula. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.just.ee/10719>, 29. märtsil 2007.
30. Eesti Vabariigi Põhiseaduse Ekspertiisikomisjoni lõpparuanne. Põhiseaduse 2. peatükk "Põhiõigused, vabadused ja kohustused". Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.just.ee/10731>, 29. märtsil 2007.

31. Ferrari, S. Familienerbrecht und Testierfreiheit in Österreich. – Henrich, D., Schwab, D. (Hrsg). Familienerbrecht und Testierfreiheit im europäischen Vergleich. Bielefeld, 2001, S 173 Ff.
32. Finch, J. et al. Wills, Inheritance and Families. New York, 1996.
33. Flume, W. Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts. Band 2. Das Rechtsgeschäft. 4. Aufl. Berlin, 1992.
34. Foster-Simons, F. Development of Inheritance Law in the Soviet Union and the People's Republic of China. – American Journal of Comparative Law, vol 33, 1985, p 33 ff.
35. Frank, R. Erbrecht. München, 2000.
36. Gabrielli, G. Familienbeziehungen und Testierfreiheit in der Erbfolge nach italienischem Recht. – Henrich, D., Schwab, D. (Hrsg). Familienerbrecht und Testierfreiheit im europäischen Vergleich. Bielefeld, 2001, S 125 Ff.
37. Geč-Korošec, M., Kraljič, S. Familienerbrecht und Testierfreiheit im slowenischen Recht. – Henrich, D., Schwab, D. (Hrsg). Familienerbrecht und Testierfreiheit im europäischen Vergleich. Bielefeld, 2001, S 273 Ff.
38. Gerken, U. Pflichtteilsrecht zwischen Testierfreiheit und Familienerbfolge. Grundsätze und Reformvorschläge. – Der Deutsche Rechtspfleger, 1989, Nr 2, S 45 Ff.
39. Grattan, S., Conway, H. Testamentary Conditions in Restraint of Religion in the Twenty-First Century: An Anglo-Canadian Perspective. – McGill Law Journal, vol 50, 2005, p 511 ff.
40. Gursky, K.-H. Erbrecht. Heidelberg, 1999.
41. Hallik, L. Tahteavaldus tsiviilõiguses. Magistritöö. Tartu, 2005.
42. Harder, M. Grundzüge des Erbrechts. 4. Aufl. Berlin, 1997.
43. Hausmaninger, H., Selb, W. Römisches Privatrecht. 9. Aufl. Wien, 2001.
44. Henrich, D. Testierfreiheit vs. Pflichtteilsrecht. München, 2000.
45. Herzog, S. Reform der Pflichtteilsentziehung? – Ein Vorschlag. – Forum Familien- und Erbrecht, Nr 1, 2003, S 19 Ff.
46. Hetmeier, H. Grundlagen der Privaterbfolge in der Bundesrepublik Deutschland und in der DDR. Berlin, 1990.
47. Hiram, H. New Developments in UK Succession Law. Report to the XVIIth International Congress of Comparative Law, July 2006. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.ejcl.org/103/art103-7.doc>, 29. märtsil 2007.

48. Honsell, H., Mayer-Maly, T., Selb, W. Römisches Privatrecht. Aufgrund des Werkes von Paul Jörs, Wolfgang Kunkel, Leopold Wenger. 4. Aufl. Berlin, 1987.
49. Hrušáková, M. Familienerbrecht und Testierfreiheit in der Tschechischen Republik. – Henrich, D., Schwab, D. (Hrsg). Familienerbrecht und Testierfreiheit im europäischen Vergleich. Bielefeld, 2001, S 335 Ff.
50. Huber, H. C. Das Pflichtteilsrecht aus positivrechtlicher, rechtsvergleichender und rechtspolitischer Sicht. Aachen, 1999.
51. Ilus, E. Rooma eraõiguse alused. Toimetanud H. Pisuke. Tallinn, 2000.
52. Joachim, N. Pflichtteilsrecht für die gerichtliche, anwaltliche und notarielle Praxis. Berlin, 2004.
53. Kaser, M., Knütel, R. Römisches Privatrecht. 17. Aufl. München, 2003.
54. Kerridge, R. Parry & Clark: The Law of Succession. 10th ed. London, 1996.
55. Kick, S. Ist das Pflichtteilsrecht noch zeitgemäß? – Willingmann, A. u. a. (Hrsg). Jahrbuch Junger Zivilrechtswissenschaftler. Das deutsche Zivilrecht 100 Jahre nach Verkündung des BGB. Erreichtes. Verfehltes. Übersehenes. Stuttgart, 1997, S 167 Ff.
56. Kipp, T., Coing, H. Erbrecht. Ein Lehrbuch. 14. Bearb. Tübingen, 1990.
57. Klingelhöffer, H. Pflichtteilsrecht. 2. Aufl. München, 2003.
58. Krug, W. Erbrecht. Examenskurs für Rechtsreferendare. 2. Aufl. München, 1998.
59. Kuchinke, K. Über die Notwendigkeit, ein gemeineuropäisches Familien- und Erbrecht zu schaffen. – Köbler, G., Heize, M., Hromadka, W. (Hrsg). Europas universale rechtsordnungspolitische Aufgabe im Recht des dritten Jahrtausends. Festschrift für Alfred Söllner zum 70. Geburtstag. München, 2000.
60. Lange, H., Kuchinke, K. Erbrecht. Ein Lehrbuch. München, 2001.
61. Lapuente, S. C. New Developments in Spanish Succession Law. Spanish National Report for the XVIIth Congress of the International Academy of Comparative Law, 16-22 July, 2006, Utrecht, The Netherlands. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www2.law.uu.nl/priv/AIDC/PDF%20files/IIA1/IIA1%20-%20Spain.pdf>, 29. märtsil 2007.
62. Leipold, D. Erbrecht. Grundzüge mit Fällen und Kontrollfragen. 13. Aufl. Tübingen, 2000.
63. Liin, U., Nagel, U. Abikaasade vastastikusest testamendist. – Juridica, 2001, nr 1, lk 35 jj.
64. Liin, U. Pärimisleping ja selle seosed võlaõigusega. – Juridica, 2003, nr 10, lk 697 jj.

65. Liin, U. Pärimisseaduses kehtestatud sundosa instituut. Vastavus põhiseadusele Riigikohtu üldkogu 22. veebruari 2005. a otsusest lähtuvalt. – *Juridica*, 2006, nr 9, lk 630 jj.
66. Liin, U. Pärimisõigus. Tallinn, 2005.
67. Liin, U. Pärimisõiguse põhimõtete rakendamise ulatus Eesti pärimisõiguses. Magistritöö. Tartu, 2006.
68. Liin, U. Pärimisõiguse põhimõtetest. – *Juridica*, 1999, nr 3, lk 630 jj.
69. Liin, U. Testeerimisvõime vanuselisest alampiirist Eesti pärimisseaduses. – *Juridica*, 2000, nr 6, lk 343 jj.
70. Luts, M. Modernse eraõiguse võimalustest Eesti ajaloos. – *Acta Historica Tallinnensia*, 2002, nr 6, lk 40 jj.
71. Luts, M. Võtta kordki vabadust tõsiselt: Eesti eraõigusreform kui ajalooline ja humanitaristlik väljakutse. – *Juridica*, 2003, nr 4, lk 261 jj.
72. Lüderitz, A. Perekonnaõigus. Õpik. 27. tr. Tallinn, 2005.
73. Maćczyński, A. Familienerbrecht und Testierfreiheit im europäischen Vergleich: Länderbericht Polen. – Henrich, D., Schwab, D. (Hrsg). Familienerbrecht und Testierfreiheit im europäischen Vergleich. Bielefeld, 2001, S 191 Ff.
74. Malaurie, P. Les successions. Les libéralités. Paris, 2006.
75. Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Tallinn, 2004.
76. Mauch, F., Jocham, S. Liechtenstein. – Übersicht zum Güter- und Erbrecht einiger ausgewählter Staaten. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.justizportal-bw.de/servlet/PB/show/1197750/Lie.pdf>, 29. märtsil 2007.
77. Mertens, H.-G. Die Entstehung der Vorschriften des BGB über die gesetzliche Erbfolge und das Pflichtteilsrecht. Berlin, 1970.
78. Michalski, L. BGB – Erbrecht. Heidelberg, 1999.
79. Muhel, V. E. (koost). Eestimaa õiguse ajalugu. Konspekt. Koostatud prof. J. Uluotsa loengute põhjal eksami- ja õppekavale vastavalt. 2. tr. Tartu, 1938.
80. Münch, I. von, Kunig, P. Grundgesetz-Kommentar. Bd I. (Präambel bis Art 19). München, 2000.
81. Olzen, D. Erbrecht. 2. Aufl. Berlin, 2005.
82. Oughton, R. D., Tyler, E. L. G. (ed). Tyler's Family Provision. Third edition. London, 1997.
83. Palandt, O. Bürgerliches Gesetzbuch. 55. Aufl. München, 1996.

84. Papantoniou, N. Die soziale Funktion des Erbrechts. – Isele, H. G. (Hrsg). Archiv für die civilistische Praxis. 173 Bd. Tübingen, 1973.
85. Pintens, W. Die Europäisierung des Erbrechts. – Zeitschrift für Europäisches Privatrecht, 2001, Nr 3, S 628 Ff.
86. Pokrovskii, I. Istorija Rimskogo prava. Sankt-Peterburg, 1999.
87. Projet de loi portant réforme des successions et des libéralités. Rapport n° 343 (2005-2006) de M. Henri de Richemont, fait au nom de la commission des lois, déposé le 10 mai 2006. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.senat.fr/rap/105-343-1/105-343-11.pdf>, 29. märtsil 2007.
88. Rauscher, T. Reformfragen des gesetzlichen Erb- und Pflichtteilsrechts. II Reformvorschläge. Pflichtteilsrecht. Regensburg, 1993.
89. Rebmann, K., Säcker, F.J., Rixecker, R. (Hrsg). Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 9. Erbrecht. München, 2004.
90. Recommendation No R (81)15 Of the Committee of Ministers to Member States of 16 October 1981 on the rights of spouses relating to the occupation of the family home and the use of the household contents. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=673282&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&InstranetImage=45562>, 29. märtsil 2007.
91. Reinhartz, B. Recent changes in the Law of Succession in the Netherlands: On the Road Towards a European Law of Succession. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www2.law.uu.nl/priv/AIDC/PDF%20files/IIA1/IIA1%20-%20Netherlands.pdf>, 29. märtsil 2007.
92. Rendell, C. Law of Succession. London, 1997.
93. Schlüter, W. Erbrecht. Ein Studienbuch. 14. Aufl. München, 2000.
94. Schlüter, W. Grenzen der Testierfreiheit – Grenzen einer “Herrschaft aus dem Grabe”. – Hadding, W. (Hrsg). Festgabe Zivilrechtslehrer 1934/1935. Berlin, 1999.
95. Schulze, R. Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar. 3. Aufl. Baden-Baden, 2003.
96. Silvet, E., Mahhov, I. Kuidas pärida ja pärandada. Tallinn, 1997.
97. Sonnekus, J. C. The New Dutch Code on Succession as Evaluated Through the Eyes of a Hybrid Legal System. – Zeitschrift für Europäisches Privatrecht, 2005, Nr 1, p 71 ff.
98. Spaht, K. et al. The New Forced Heirship Legislation: A Regrettable “Revolution”. – Louisiana Law Review, vol 50, 1989-1990, p 409 ff.

99. Stadler, K. Das Versorgungselement im gesetzlichen Pflichtteilsrecht – mit Bezug zum englischen Erbrecht. Frankfurt am Main, 2004.
100. Staudinger, J. von. Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Fünftes Buch. Erbrecht. §§ 2265 – 2338a. 13. Bearb. Berlin, 1998.
101. Staudinger, J. von. Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Fünftes Buch. Erbrecht. §§ 2339 – 2385. 13. Bearb. Berlin, 1996.
102. Süß, R., Haas, U. (Hrsg.). Erbrecht in Europa. Angelbachtal, 2004.
103. Zerres, T. Bürgerliches Recht. Ein einführendes Lehrbuch in das Zivil- und Zivilprozessrecht. 3. Aufl. Berlin, 2000.
104. Zimmermann, R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. Cape Town, 1992.
105. Tavits, G. Sotsiaalhooldusõigus. Tallinn, 2006.
106. Tjutrumov, I. Pärimise ulatus. – Juriidiline ajakiri Õigus, 1936, nr 9/10, lk 436 jj.
107. Trulsen, M. Pflichtteilsrecht und englische family provision im Vergleich. Tübingen, 2004.
108. Truuväli, E.-J. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn, 2002.
109. Tuor, P., Schnyder, B., Schmid, J. Das Schweizerische Zivilgesetzbuch. Zürich, 1995.
110. Umbach, D. C., Clemens, T. Grundgesetz. Mitarbeiterkommentar und Handbuch. Heidelberg, 2002.
111. Watkin, T. G. An Historical Introduction to Modern Civil Law. Aldershot, 1999.
112. Werkmüller, S. Rechtspolitische und rechtsvergleichende Aspekte des geltenden Pflichtteilsrechts. Frankfurt am Main, 2002.
113. Winkler, C. Die Bedeutung des Erbrechts für die Sicherung von Familie, Eigentum und Unternehmen. – Bäck E. (Hrsg). Familien- und Erbrecht. Europas Perspektiven. 18. Europäischen Notarentage 2006, Wien, 2007, S 41 Ff.
114. Ylikangas, H. Miks õigus muutub? Seadus ja õigus ajaloolise arengu osana. Tartu, 1993.

Kasutatud normatiivmaterjalide loetelu

115. Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch vom 1. Juni 1811. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.ibiblio.org/ais/abgb1.htm>, 29. märtsil 2007.
116. Civillikums. Vastu võetud 28. jaanuar 1937. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.likumi.lv/civillikums.php>, 29. märtsil 2007.
117. Code civil. Vastu võetud 21. märtsil 1804. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.legifrance.gouv.fr/WAspad/UnCode?code=CCIVILL0.rcv>, 29. märtsil 2007.
118. Código Civil español. Vastu võetud 24. juulil 1889. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.ucm.es/info/civil/jgstorch/leyes/cc_1034.htm, 21. mail 2007.
119. Eesti Vabariigi põhiseadus. 28. juuni 1992. – RT 1992, 26, 349; RT I 2003, 64, 429.
120. ENSV tsiviilkoodeks. Ametlik tekst muudatuste ja täiendustega seisuga 1. jaanuar 1988. Tallinn, 1988.
121. Gesetz über die eingetragene Lebenspartnerschaft vom 16. Februar 2001. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/lpartg/gesamt.pdf>, 29. märtsil 2007.
122. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf>, 15. mail 2007.
123. Hispaania Kuningriigi põhiseadus. Vastu võetud 6. detsembril 1978. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.constitucion.es/constitucion/lenguas/ingles.html>, 29. märtsil 2007.
124. Itaalia Vabariigi põhiseadus. Vastu võetud 22. detsembril 1947. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.concourt.am/wwconst/constit/italy/italy--e.htm>, 21. mail 2007.
125. Karistusseadustik. 6. juuni 2001. – RT I 2001, 61, 364; RT I 2007, 13, 69.
126. Leedu Vabariigi tsiviilseadustik. Vastu võetud 18. juulil 2000. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=245495, 29. märtsil 2007.
127. Notariaaltoimingute tegemise kord, kehtestatud justiitsministri 3. novembri 1993. a. määrusega nr. 6. – RTL 1994, 8/9; RTL 1997, 10, 68.

128. Perekonnaseadus. 12. oktoober 1994. – RT I 1994, 75, 1326; RT I 2006, 14, 111.
129. Provinzialrecht der Ostsee-Gouvernements. Theil 3, Liv-, Est- und Curländisches Privatrecht, nach der Ausgabe von 1864 und der Fortsetzung von 1890, herausgegeben von H. Broecker, Jurjew, 1902.
130. Pärimisseadus. 15. mai 1996. – RT I 1996, 38, 752; RT I 2005, 39, 308.
131. Saksa tsiviilseadustik. BGB. Tallinn, 2001.
132. Schweizerisches Zivilgesetzbuch vom 10. Dezember 1907. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.admin.ch/ch/d/sr/2/210.de.pdf>, 29. märtsil 2007.
133. Zivilgesetzbuch der Deutschen Demokratischen Republik vom 19. Juni 1975. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.verfassungen.de/de/ddr/zivilgesetzbuch75.htm>, 29. märtsil 2007.
134. The Civil Partnership Act 2004. Vastu võetud 18. novembril 2004. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2004/40033-ae.htm#sch4pt2>, 29. märtsil 2007.
135. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. 27. märts 2002. – RT I 2002, 35, 216; RT I 2007, 24, 128.
136. Ungari Vabariigi põhiseadus. Vastu võetud 20. augustil 1949. – P. Raina (ed). The Constitutions of New Democracies in Europe. Cambridge, 1995.
137. Vene Föderatsiooni põhiseadus. Vastu võetud 12. detsembril 1993. – P. Raina (ed). The Constitutions of New Democracies in Europe. Cambridge, 1995.
138. Vene Föderatsiooni tsiviilkoodeks. III osa. Vastu võetud 26. novembril 2001. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://duma.consultant.ru/doc.asp?ID=9597>, 29. märtsil 2007.
139. Vene NFSV tsiviilkoodeks. Ametlik tekst muudatustega kuni 1. juulini 1944 ühes paragrahvide järgi süstematiseeritud materjale sisaldava lisaga. Tallinn, 1945.

Kasutatud seaduseelnõude ja seletuskirjade loetelu

140. Eesti Vabariigi tsiviilseadustiku eelnõu EV Riigivolikogu erikomisjoni 12. märtsi 1940. a. redaktsioon. Tartu, 1992.
141. Perekonnaseaduse 30. aprilli 2007. a. eelnõu. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://eoigus.just.ee/?act=dok&subact=1&DOK_W=182552, 15. mail 2007.
142. Pärimisseaduse 27. aprilli 2007. a. eelnõu. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://eoigus.just.ee/?act=dok&subact=1&DOK_W=182533, 15. mail 2007.
143. Pärimisseaduse 27. aprilli 2007. a. eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://eoigus.just.ee/?act=dok&subact=1&DOK_W=182534, 15. mail 2007.

Kasutatud kohtupraktika loetelu

144. Die Entscheidung des Bundesverfassungsgerichts. BVerfG, 1 BvR 1644/00 vom 19.4.2005. Arvutivõrgus. Kättesaadav:
http://www.bverfg.de/entscheidungen/rs20050419_1bvr164400.html, 29. märtsil 2007.
145. Die Entscheidung des Bundesverfassungsgerichts. BVerfG, 1 BvR 2464/97 vom 30.8.2000. Arvutivõrgus. Kättesaadav:
http://www.bverfg.de/entscheidungen/rk20000830_1bvr246497.html, 29. märtsil 2007.
146. European Court of Human Rights. Marckx vs Belgium, 13 June 1979, No 6833/74. Arvutivõrgus. Kättesaadav:
<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=marckx%20%7C%20vs%20%7C%20belgium&sessionid=12023925&skin=hudoc-en>, 29. märtsil 2007.
147. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 19. okt. 2004. a määrus Viiu Nurmela ja Maie Kriisi hagi Tabet Kibali vastu kaasomandi lõpetamiseks ja kaasomandi reaalsadeks jagamiseks ning Tabet Kibali vastuhagi Viiu Nurmela ja Maie Kriisi vastu omandiõiguse tunnustamiseks, nr 3-2-1-73-04-mm. Arvutivõrgus. Kättesaadav:
<http://www.nc.ee/?id=11&tekst=222478592>, 29. märtsil 2007.
148. Riigikohtu üldkogu 22. veebr. 2005. a otsus Viiu Nurmela ja Maie Kriisi hagi Tabet Kibali vastu kaasomandi lõpetamiseks ja kaasomandi reaalsadeks jagamiseks ning Tabet Kibali vastuhagi Viiu Nurmela ja Maie Kriisi vastu pärandi vastuvõtmise avalduse ja pärimisõiguse tunnustuse osalise tühisuse tunnustamiseks, omandiõiguse tunnustamiseks ning kinnistusraamatu kannete kustutamiseks. – RT III, 2005, 8, 73.

Kasutatud lühendid

ABGB – Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (Austria tsiviilseadustik)

BES – Balti Eraseadus

BGB – Bürgerliches Gesetzbuch (Saksa tsiviilseadustik)

ENSV – Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik

KarS – karistusseadustik

NFSV – Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik

PKS – perekonnaseadus

PS – Eesti Vabariigi põhiseadus

PärS – pärimisseadus

ZGB – Zivilgesetzbuch der Deutschen Demokratischen Republik vom 19. Juni 1975.
(Saksa Demokraatliku Vabariigi tsiviilseadustik)

TsK – tsiviilkoodeks

TsSE – tsiviilseadustiku eelnõu

TsÜS – tsiviilseadustiku üldosa seadus